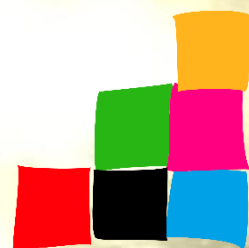

Päivä kerrallaan

Opas rangaistukseen tuomitulle
ja hänen läheiselleen

Tämän oppaan sisällöstä vastaa Kriminaalihuollon tukisäätiö. Tämä versio on päivitetty lokakuussa 2020. Opas on ensimmäisen kerran ilmestynyt painettuna versiona 2012, jolloin se laadittiin yhteistyössä Vankien omaiset VAO ry:n ja Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Nykyisin opasta päivitetään Kriminaalihuollon tukisäätiössä vain verkkoa varten. Uusin versio on aina saatavilla osoitteessa www.krits.fi.

Johdanto	6
Rikosoikeudellinen prosessi ja seuraamukset	7
Rikosseuraamuslaitos	8
Vangitseminen.....	9
Tutkintavankeus	9
Yhdyskuntaseuraamus.....	10
Vapausrangaistus eli vankeus	11
Yhdistelmä rangaistus	12
Muuntorangaistus	12
Arviointi ja suunnitelmatyöskentely	13
Läheinen.....	15
1. Yhteydenpito vangittuun.....	16
1.1 Lapsi- ja perhetyö vankilassa.....	18
1.2 Valvotut ja valvomattomat tapaamiset.....	19
1.3 Lapsen oikeus tavata vankilassa olevaa vanhempansa.....	20
1.4 Mitä vankilaan saa viedä?	21
1.5 Rahan toimittaminen vangille	21
1.6 Poistumisluvat eli ”lomat”	22
1.7 Kohtelu vankilassa	22
2. Perhe siviilissä.....	24
2.1 Miten rikosta ja rangaistusta käsitellään lapsen kanssa?.....	24
2.2 Tukitoimia arjen helpottamiseksi	25
2.3. Sosiaalihuoltolaki	26
2.4 Lapsen ja muun läheisen kuuleminen	28
2.5 Toimeentulo ja sosiaaliturva	28
2.5.1 Elatussopimus ja -maksut.....	29
2.5.2 Toimeentulotuki	29
Perustoimeentulotuki.....	30
Täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki	31
Hakeminen	31
2.5.3 Kelan etuudet, kun kumppani on vankilassa.....	32
Asumistuki	33
Elatustuki.....	33
Kansaneläke	34
Etuuden maksaminen perheelle.....	34
Lapsilisän yksinhuoltajakorotus.....	34

Varhaiskasvatus ja kotihoidon tuki	35
2.6 Kotikunnan muuttaminen.....	35
3. Rangaistuksen tulo kotiin.....	37
3.1 Valvottu koevapaus vankeuden loppuvaiheessa	37
3.2 Valvontarangaistus	38
4. Tiedon ja tuen lähteitä	40
4.1 Viranomaiset ja järjestöt	40
4.2 Leirit tuomituille ja läheisille	41
Rangaistukseen tuomittu	42
1. Yhdyskuntaseuraamukset.....	43
Läheiset yhdyskuntaseuraamusten näkökulmasta	45
2. Vankeus.....	46
2.1 Tulo vankilaan.....	46
2.2 Yhteydenpito läheisiin ja vankilan ulkopuolelle	47
2.3 Mistä vankila vastaa	47
2.4 Perheosasto Vanajan vankilassa.....	48
3. Toimeentulo, sosiaaliturva ja kuntoutus	51
3.1 Kelan etuudet	51
Asumistuki	52
Työttömyysturva	53
Opiskelu	53
Sairaspäiväraha	53
Sairaanhoitokulut	54
Kuntoutus ja kuntoutusraha.....	54
Lastenhoidon tuet, kun lapsi on vanhemman kanssa vankilassa.....	54
3.2 Toimeentulotuki vankeusaikana.....	56
Vangin toimeentulotuki Kelan ohjeistuksessa	57
4. Terveysturva vankeusaikana	59
4.1 Oikeusturvakeinot terveydenhuollossa	60
4.2 ADHD	61
5. Vangin talous	63
5.1 Ulosotto	63
5.2 Velkatilanteen selvittäminen	66
5.3 Velkojen lyhentäminen vankeusaikana	68
6. Toiminnot vankilassa	68
7. Poistumisluvat eli ”lomat”	70
8. Asteittainen vapautuminen.....	71

8.1 Avovankila	71
LIITE: Muutoksenhaku	73
Muistutus ja kantelu terveydenhuollosta.....	76
Yhteystietoja	76
Rikosseuraamuslaitos	76
Vankiterveydenhuolto	76
LIITE: valtakirja, malli	77
LIITE: Oikeus tarkistaa itseä koskevat tiedot	78

SAATE

Hyvä lukija!

Olet lukemassa läheisen opasta, joka on suunnattu erityisesti rikosseuraamusta suorittavan tai tuomiota odottavan läheisille. Samalla se toimii käsikirjana tuomitulle tai ammattilaiselle.

Rikoksesta tuomitseminen koskettaa lähes poikkeuksetta laajaa joukkoa rangaistukseen tuomitun lähipiirissä. Heidän tuen tarpeensa taas vaihtelee suuresti elämäntilanteen mukaan ja se voi myös muuttua tuomion eri vaiheissa. Opas on alun perin syntynyt läheisten ja vertaistoimijoiden tarpeesta saada tietoa. Erityisesti ensimmäistä kertaa vankeuteen tuomittujen läheisillä on paljon kysymyksiä, joihin vastauksen löytäminen voi tuntua vaikealta – mitä kysyä, millä sanoin etsiä, keneltä voi kysyä? Alun kriisitilanteessa ei pysty edes sisäistämään kaikkea tietoa.

Vertaistoimijoiden ja ammattilaisten yhteistyönä laadittiin tämä opas. Nykyisenä, moneen kertaan päivitettyinä versiona se vastaa sekä usein kysyttyihin kysymyksiin että koittaa tarjota vastauksia myös niihin kysymyksiin, joita ehkä osata edes esittää.

Oppaan tekemistä vaikeuttaa se, että esimerkiksi vankiloilla on toisistaan poikkeavia käytäntöjä, eikä kaikissa kunnissa ole samanlaisia palveluja tarjolla. Tästä syystä oppaassa on monin paikoin yleisiä neuvoja ja kuvauksia toiminnoista, tarkennuksia voi kysyä vankilasta tai kotikunnasta.

Toivoaksemme tämä opas auttaa läheisiä navigoimaan vaikeassa tilanteessa. Oppaan päivityksestä ja sisällöstä vastaa Kriminaalihuollon tukisäätiö.

Johdanto

Suomessa on vuosittain noin 13 000–20 000 henkilöä rikosseuraamusjärjestelmän toimenpiteiden kohteena. Rikosseuraamusasiakkaita oli 1.5. 2019 kaikkiaan 6057, toukokuussa 2020 luku oli 5919. Vuoden 2020 lukuun on vaikuttanut koronapandemia, jonka vuoksi rajoitettiin väliaikaisesti uusien sakko- ja vankeusrangaistusten täytäntöönpanoa. Poikkileikkaustilastossa vuonna 2019 vankilassa olijoista vankeus- ja tutkintavankeja oli 2892. Vuonna 2020 sama luku oli 2736 (Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2019, Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2019; Rikosseuraamusasiakkaan 1.5. 2020, Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2020).

Rikosseuraamus koskettaa myös tuhansia läheisiä, mutta tarkkoja lukuja ei ole saatavilla, koska läheisistä ei tehdä tilastointia. Vankeusrangaistuksen arvioidaan koskettavan jopa 55 000 vangille läheistä ihmistä päivittäin (Suomela ja Ryyänen 2011) – ja joukko on vielä suurempi, kun yhdyskuntaseuraamusta suorittavien läheiset lasketaan mukaan. Läheisiä voivat olla mm. vanhemmat, puoliso, lapset, sisarukset, isovanhemmat ja ystävät. Läheisen rangaistus voi vaikuttaa moneen elämän osa-alueeseen, kuten työhön, toimeentuloon, vanhemmuuteen, parisuhteeseen, terveyteen ja sosiaalisiin suhteisiin.

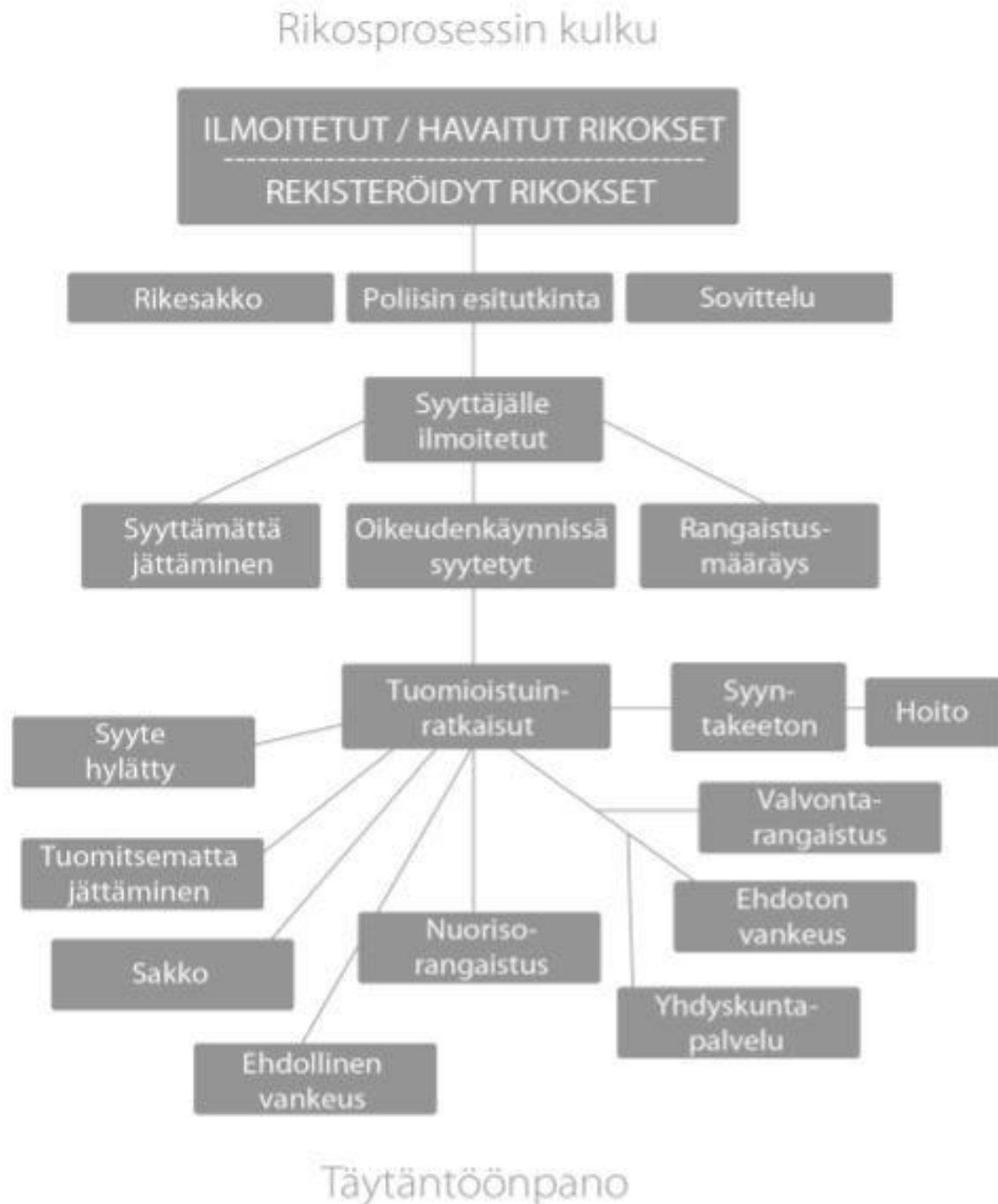
Rangaistukseen tuomittujen ja läheisten tilannetta on Suomessa tutkittu vähän, mutta eri näkökulmista. On julkaistu esimerkiksi selvitys puolisoiden tilanteesta (Kaurala 2009), selvitys vankien ja heidän omaistensa yhteydenpitovaikeuksista (Suomela ja Ryyänen 2011) ja opinnäytetyö Vankien Omaiset VAO ry:n jäsenistön tilanteesta ja heidän tuen tarpeestaan (Sassi 2012). Lisäksi 2010-2012 toteutettiin Ruotsissa, Saksassa, Romaniassa ja Britanniassa vankien lapsia koskeva COPING-tutkimus (Children of Prisoners, Interventions & Mitigations to Strengthen Mental Health). COPING on ensimmäinen laaja eurooppalainen tutkimus vankien lapsista. Tutkimuksessa selvitettiin, mitä edellytyksiä lapsilla on käsitellä vanhemman vangitsemista. <https://www.krits.fi/2018/03/vanhemman-vankeudenaiheuttamat-haitat-lapselle/>

Ruotsissa on tehty tutkimus siitä, miten vanhemman (lyhytaikainen) vankeusrangaistus vaikuttaa lapseen. Tutkimuksen mukaan sosioekonomisesti heikommassa asemassa olevien perheiden kohdalla pienten lasten vanhempien vankeustuomiot lisäävät riskiä ylisukupolviseen köyhyyteen ja rikolliseen käyttäytymiseen (<https://www.ifau.se/en/Research/Publications/Working-papers/2019/the-intergenerational-effects-of-parental-incarceration/>). Suomessa ei ole tehty vastaavaa tutkimusta, mutta kansalliset syntymäkohorttitutkimukset ikäluokista 1987 ja 1997 kertovat, että lapsuuden perheen sosioekonomisella asemalla on selvä yhteys lasten rikollisuuteen, mitattiinpa asemaa vanhempien koulutustasolla tai toimeentulotuen pitkittyneellä saamisella (https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/137104/URN_ISBN_978-952-343-152-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y).

Monesti läheiset kokevat perheenjäsenen rikosprosessin kriisinä ja ovat kriisituen tarpeessa. Tutkimusten ja vertaistyon kokemusten mukaan tuen tarpeessa ja siihen vastaamisessa on suurta vaihtelua. Esimerkiksi Sassin 2012 tutkimuksessa erityisen kuormittavana vankeusrangaistuksen aikana pidettiin ikävän tunnetta ja hätää omasta ja läheisen selviämisestä. Toisaalta tukea voi olla vaikea saada tai ottaa vastaan mm. häpeän ja syyllisyyden tunteiden vuoksi. Häpeä ja leimautuminen saattavat johtaa jopa sosiaalisten verkostojen kaventumiseen. Rangaistusta suorittavan ja hänen läheistensäkin kannalta seuraamuksen haittojen minimointi ja perheen tukeminen ovat haasteellinen kokonaisuus.

Rikosoikeudellinen prosessi ja seuraamukset

Kuten alla olevasta kaaviosta käy ilmi, oikeusprosessiin kuuluu tiivistäen poliisin suorittama esitutkinta, syyteharkinta, asian käsittely tuomioistuimessa sekä syylliseksi todettaessa erilaiset rikosseuraamukset. Rikoksesta epäilty voidaan ottaa kiinni, pidättää ja/tai vangita (tutkintavankeus) tutkinnan ajaksi.

Rikosseuraamuslaitos

Rangaistusten täytäntöönpanosta vastaa oikeusministeriön alaisuudessa toimiva Rikosseuraamuslaitos. Rikosseuraamuslaitokseen (Rise) kuuluvat vankilat, yhdyskuntaseuraamus- eli yks-toimistot, arviointikeskukset (arke), aluekeskukset ja keskushallinto sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskus (RSKK).

Risen toiminta on jaettu kolmeen alueeseen. Etelä-, Länsi- sekä Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueilla on kaikilla oma aluehallinto ja arviointikeskus, vankilat ja YKS-toimistot. Keskushallintoyksikössä työskentelee mm. erikoissuunnittelijoita ja lakimiehiä, ja sinne voi ottaa yhteyttä yleisissä rangaistuksia koskevissa kysymyksissä. Soittamalla Rikosseuraamuslaitoksen vaihteeseen ja kertomalla, mistä aihealueesta haluaa tietoa, löytää oikean asiantuntijan, mikäli verkkosivuilta asia ei selviä.

Vankiloissa työskentelee valvontahenkilökuntaa ja erityistyöntekijöitä. Jälkimmäisiä ovat sosiaalityöntekijä/sosiaalityön erityisohjaaja, päihdetyön erityisohjaaja, opinto-ohjaaja, ohjaajat, psykologi sekä pastori tai diakoni.

Vankien sosiaalityöstä vastaa sosiaalityöntekijä tai sosiaalityön erityisohjaaja. Opinto-ohjaaja valmistelee vankien henkilökohtaisia opintosuunnitelmia ja opintolupa-asioita yhdessä vangin kanssa, järjestää vankien koulutusta ja ohjaa vankeja koulutukseen. Päihdetyön erityisohjaaja järjestää päihdekuntoutuskursseja ja yksilökeskusteluja sekä auttaa muissa päihdetyöhön liittyvissä asioissa. Pastori vastaa vankilan hengellisestä työstä, mutta saattaa osallistua myös esimerkiksi työskentelyyn perheiden kanssa. Psykologi tarjoaa vangeille neuvontaa ja asiantuntija-apua esimerkiksi mielenterveyteen liittyvissä asioissa, tekee psykologisia tutkimuksia sekä antaa lausuntoja ja suosituksia. Vankilassa voi työskennellä myös kirjaston- ja liikunnanohjaaja. Käytännöissä voi olla eroja vankiloiden välillä.

Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa työskentelee rikosseuraamustyöntekijöitä, joilla voi olla esimerkiksi sosiaalialan koulutus. YKS-toimiston työntekijät tekevät yksilökohtaista asiakastyötä ja verkostotyötä. Heidän tehtävänsä on yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpano ja siihen liittyvä valmistelu- ja lausuntotyö, asiakkaan auttaminen palvelujen saannissa, vuorovaikutustyö uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi sekä puuttuminen mahdollisiin rikkomuksiin seuraamuksen aikana.

Vankien terveydenhuolto siirtyi vuoden 2016 alusta Oikeusministeriön alaisuudesta Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) hallinnonalalle. Vankien terveydenhuollon järjestämisvastuu on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) alaisuudessa toimivalla Vankiterveydenhuollon yksiköllä (VTH). Yksikön tehtävänä on järjestää vankien terveyden- ja sairaanhoitopalvelut sekä oikeuspsykiatriset arvioinnit. Suomen vankiloiden yhteydessä sijaitsee 27 poliklinikkaa, lisäksi ovat vankisairaala Hämeenlinnassa sekä psykiatrinen vankisairaala Turussa ja sen osasto Vantaalla. VTH:n toimintaa valvoo Pohjois-Suomen aluehallintovirasto.

Vangitseminen

Rikoksesta epäillyn kiinniotto ja vangitseminen voivat tapahtua yllättäen. Rikoksesta epäiltyä voidaan pitää kiinniotettuna enintään kolme vuorokautta. Tämän jälkeen hänet on vapautettava tai vangitsemisvaatimus on esitettävä oikeudessa. Vangitsemisen jatkuessa vaatimus on käsiteltävä uudelleen oikeudessa kahden viikon välein. Mikäli tutkintavankeuden jatkamiselle ei enää ole edellytyksiä, epäilty pääsee siviiliin odottamaan mahdollista oikeuden käsittelyä asiassaan.

Rikosasian käräjäoikeuskäsittelyn yhteydessä henkilö voidaan määrätä heti vangittavaksi tai pidettäväksi edelleen vangittuna, mikäli tuomion pituus on vähintään kaksi vuotta tai se on tarpeen muista syistä, kuten esimerkiksi pakoilun estämiseksi. Oikeus voi myös käsiteltyään asiaa päästää henkilön vapaaksi odottamaan päätöstä ja sen lainvoimaiseksi tuloa sekä mahdollisen rangaistuksen täytäntöönpanoa. (Pakkokeinolaki 3 luku, <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110806#L3>)

Pidättämisen tai vangitsemisen sijaan rikoksesta epäilty voidaan myös määrätä matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja on syytä epäillä, että epäilty pakenisi tai välttelisi tutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa; pyrkiisi esimerkiksi hävittämään tai muuttamaan todistusaineistoa tai vaikuttamaan todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa; tai jatkaisi rikollista toimintaa. Jos tuomioistuimien vangitsemisvaatimusta tai vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään katsoo, että matkustuskielto on riittämätön pakkokeino, se voi määrätä tutkintavangin tai vangittavaksi tehostettuun matkustuskieltoon. Tehostettua matkustuskieltoa valvotaan teknisin välinein, esimerkiksi nilkkapannalla. (Pakkokeinolaki 5 luku)

Tutkintavankeus

Tutkintavankeus on mahdollinen pakkokeino tutkinnan tai rangaistuksen toimeenpanon turvaamiseksi. Tutkintavanki on siis syytteen vuoksi pidätetty ja vangittu, häntä pidetään poliisi- tai tutkintavankilassa, mutta asiaa ei ole vielä käsitelty oikeudessa eikä henkilöä tuomittu rikoksesta.

Kansalais- ja ihmisoikeuksiin perustuvan syyttömyysolettaman mukaan (Ihmisoikeussopimus, 6 artikla) jokaisella syytetyllä on oikeus tulla kohdelluksi syyttömänä, kunnes hänen syyllisyytensä on näytetty laillisesti toteen. Rikosoikeudellisen prosessin kannalta myös tutkintavankeudessa olevan on oikeus saada tieto syytteiden sisällöstä ja riittävästi aikaa puolustuksen järjestämiseen. Ajallisesti tutkintavankeus kestää korkeintaan siihen asti, kunnes käräjäoikeuden tuomio tulee lainvoimaiseksi.

Jos tuomiosta valitetaan hovioikeuteen, tutkintavankeus jatkuu, kunnes hovioikeuden tuomio annetaan. Hovioikeuden päätös on täytäntöönpanokelpoinen mahdollisen valitusluvan hakemisesta huolimatta – eli jos hovioikeus tuomitsee vankeutta ja vanki hakee tai saa valitusluvan korkeimpaan oikeuteen, hän odottaa ratkaisua vankilassa.

Tutkintavangin oikeudellinen asema poikkeaa vankeusvagin asemasta. Tutkintavankia ei esimerkiksi voida sijoittaa avolaitokseen. Hänellä ei ole velvoitetta osallistua työtoimintaan, mutta hänen niin halutessaan on siihen mahdollisuuksien mukaan annettava tilaisuus. Tutkintavangilla on mahdollisuus saada valvomaton tapaaminen tai poistumislupa saatettuna taikka erittäin tärkeästä syystä. Tutkintavangilla ei ole rangaistusajan suunnitelmaa, mutta sen laatimiseen voidaan hänen suostumuksellaan ryhtyä – asiaa kannattaa itse pyytää halutessaan.

Pakkokeinolain mukaan kiinni otetun, pidätetyn ja tutkintavangin yhteydenpitoa voidaan esitutinnan aikana rajoittaa, jos on syytä epäillä, että yhteydenpito vaarantaa näiden toimenpiteiden tarkoituksen – käytännössä siis rikostutinnan ja tuomioistuinkäsittelyn tai mahdollistaisi rikollisen toiminnan jatkamista. Yhteydenpitoa voidaan rajoittaa myös syyteharkinnan ja oikeudenkäynnin ollessa kesken, jos on perusteltua syytä epäillä, että yhteydenpito vakavasti vaarantaa tutkintavankeuden tarkoituksen.

Yhteydenpitoa lähiomaisen tai muun läheisen kanssa voidaan rajoittaa ainoastaan rikoksen selvittämiseen liittyvistä erityisen painavista syistä. Yhteydenpitoa lähiomaiseen saadaan rajoittaa vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä. Myös vangeilla on oikeus Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa määriteltyyn perhe-elämän suojaan, joten yhteydenpidon rajoituksille tulee olla oikeutetut perusteet ja niiden tulee olla kohtuullisessa suhteessa rajoituksilla tavoiteltuun päämäärään. Tutkintavankeuteen liittyvästä yhteydenpidon rajoittamisesta ja sen voimassaolon jatkamisesta päättää pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tai vankilan johtajan esityksestä vangitsemisesta päättävä tuomioistuin. Yhteydenpitorajoitus ja sen perusteet on otettava uudelleen käsiteltäviksi vangitsemisasian uudelleen käsittelyn yhteydessä. (ks. esim. Korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2020: 36 <https://korkeinoikeus.fi/fi/index/ennakkopaatokset/precedent/1589543613811.html>).

Rikoksesta tuomittu voidaan vangitsemisen sijaan määrätä tutkinta-arestiin, jos matkustuskieltoa pidetään riittämättömänä pakkokeinona. Jos henkilö odottaa tuomioon täytäntöönpanoa vapaana, hänet voidaan määrätä tutkinta-arestiin vain syyttäjän tai asianomistajan vaatimuksesta. Jos henkilö on jo vangittuna tai häntä vaaditaan vangittavaksi, tuomioistuin voi määrätä hänet vangitsemisen sijaan tutkinta-arestiin, jos hän siihen suostuu ja voidaan pitää todennäköisenä, että hän noudattaa asetettuja velvollisuuksia. Tutkinta-aresti toimeenpannaan tuomitun asunnossa tai muussa asumiseen soveltuvassa paikassa valvottuna. (Pakkokeinolaki luku 12)

Rikoksesta epäillyn tai syytetyn oikeudet kaikissa EU-maissa on listattu Euroopan unionin ylläpitämillä verkkosivuilla:
https://e-justice.europa.eu/content_rights_of_defendants_in_criminal_proceedings_-169-fi.do

Yhdyskuntaseuraamus

Suurin osa rikosseuraamuksista on yhdyskuntaseuraamuksia eli vapaudessa suoritettavia rangaistuksia. Yhdyskuntaseuraamuksia ovat ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta, nuorisorangaistus, yli 21-vuotiaan ehdollisen vankeuden lisäksi oheisseuraamuksena tuomittu valvonta, yhdyskuntapalvelu sekä valvontarangaistus. Lisäksi yhdyskuntaseuraamustoimisto vastaa ehdonalaaisesti vankilasta vapautuneiden valvonnasta.

Yhdyskuntaseuraamusten sisältö vaihtelee. Niissä keskeisenä sisältönä voivat olla valvonta, työ tai erilaiset sosiaalista toimintakykyä edistävät tehtävät tai ohjelmat. Tuomittu suorittaa rangaistusta kodistaan tai esimerkiksi kuntoutuspaikasta ja hän on samalla tavoin yhteiskunnan jäsen kuin muutkin kansalaiset. Yhdyskuntaseuraamuksista kerrotaan tarkemmin tuomitun osiossa. Lisäksi vankeuden loppuun sijoittuva valvottu koevapaus on luonteeltaan yhdyskuntaseuraamus.

Yhdyskuntaseuraamukseen tuomitulla on YKS-toimistossa oma rikosseuraamustyöntekijä. Seuraamusten toimeenpanossa on mukana viranomaisten lisäksi monia kansalaisia palvelupaikkojen yhdyshenkilöinä ja yksityisvalvojina.

Vapausrangaistus eli vankeus

Vapausrangaistus eli vankeus voi olla tutkintavankeuden jatke tai tuomittu voi tulla siviilistä suorittamaan rangaistustaan vapaaehtoisesti tai poliisin toimittamana. Vankilaan saapuvan ja sieltä vapautuvan matkakustannukset Suomen alueella korvaa valtio halvimman julkisen kulkuneuvon käyttämisestä aiheutuneiden kustannusten mukaan. Valtio korvaa myös matkakustannukset, jotka tuomitulle aiheutuu täytäntöönpanon aloittamista koskevasta kuulemisesta (siviiliarviointi). Kustannukset korvataan pääsääntöisesti jälkikäteen, mutta tarvittaessa voidaan varattomuuden vuoksi toimittaa matkaliput etukäteen. (Vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpanon aloittaminen ja rangaistusajan suunnittelu (dnro 5/004/2015), <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/vankeusrangaistuksenjasakonmuuntorangaistuksentaytantonpanonaloittaminenjarangaistusajan suunnitteludnro50042015.html>)

Lykkäystä vankeusrangaistuksen aloittamiseen voidaan hakea ja myöntää vasta sen jälkeen, kun tuomitulle on tehty sijoittamispäätös vankilaan. Sekä sijoittamis-, että lykkäyspäätökset käsitellään arviointikeskuksessa. Terveydellisillä perusteilla lykkäystä voidaan myöntää, jos tuomitun vakavan sairauden tai vaikean vamman hoito vaarantuisi vankeuden vuoksi tai jos hoito vankilassa aiheuttaisi huomattavia vaikeuksia. Lykkäystä voi myöntää myös muilla kuin terveydellisillä syillä, jos lykkäyksellä voidaan olennaisesti vähentää täytäntöönpanon aiheuttamia menetyksiä tai vaikeuksia tuomitulle, hänen lähiomaiselleen tai muulle läheiselle taikka tuomitun työntantajalle tai jollekin muulle taholle, jolle tuomitun työsuoritus on erityisen tarpeellinen.

Jos tuomittu hakee samaa rangaistusta varten lykkäystä uudelleen, voidaan lykkäystä myöntää vain poikkeuksellisesti ja sellaisella perusteella, jonka voimassaolon päättymisaika on tiedossa. Uusi hakemus ei kuitenkaan välttämättä lykkää jo määrättyä ilmoittautumispäivää. Lykkäysten enimmäisaika on yhteensä vuosi ilmoittautumisajankohdasta.

Rikosseuraamuslaitoksen ohjeet lykkäyksen hakemisesta:
<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/vankeusrangaistuksenjasakonmuuntorangaistuksentaytantonpanonlykkaaminen30042015.html>

Vankeuden sisältönä on vapauden menetys tai sen rajoittaminen. Vankeuden tarkoituksena on edistää vangin elämänhallintaa ja valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä sijoittumista yhteiskuntaan. Vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen. (Vankeuslaki 1 luku 2-3 sekä 5 §).

Määräaikaista vankeusrangaistusta (ei muuntorangaistus, elinkautinen vankeus tai yhdistelmä rangaistus) päästetään ehdonalaiseen vapauteen, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan kaksi kolmasosaa (Rikoslain 2 c luvun 5 §:n 2 momentti). Vanki, joka rikosta edeltäneiden viiden vuoden aikana ei ole suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, päästetään ehdonalaiseen vapauteen, kun rangaistuksesta on suoritettu puolet (ns. ensikertalaisuussäännös). HUOM! Raja on aiemmin ollut kolme vuotta, mutta laki on muuttunut 2020 alusta. Jos rikos on tehty ennen tämän lain voimaantuloa, sovelletaan rangaistusta määrättäessä aiempaa kolmen vuoden aikarajaa.

Vankeuslaki mahdollistaa myös asteittaisen vapautumisen. Tämä tarkoittaa sitä, että osa vankeudesta voidaan suorittaa avolaitoksessa vapaammissa olosuhteissa ja/tai vankeuden loppuvaihe (korkeintaan 6kk) voidaan suorittaa vapaudessa valvotussa koevapaudessa.

Suunta rikosseuraamuksissa on kohti avoimempia rangaistuksia eli joko avolaitoksessa suoritettavia vankeusrangaistuksia tai erilaisia vapaudessa suoritettavia yhdyskuntaseuraamuksia. Näitä ovat esimerkiksi yhdyskuntapalvelu ja valvontarangaistus, jota kutsutaan myös pantarangaistukseksi. Suuntaus avoimpiin seuraamuksiin johtuu sekä taloudellisista syistä – yhdyskuntaseuraamukset ovat vankilaa halvempia muotoja – että suljetun vankilan kielteisistä vaikutuksista. Lisäksi kokemukset yhdyskuntaseuraamuksista sekä valvotusta koevapaudesta ovat olleet hyviä.

Yhdistelmärankaistus

Yhdistelmärankaistus voidaan tuomita vakavan rikoksen uusijalle, jota on pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle teoista, jotka on tehty lain voimaan tulon eli 1.1.2018 jälkeen. Yhdistelmärankaistus korvaa vakavien rikosten uusijoille tarkoitetun vankeusrangaistuksen, joka suoritetaan kokonaisuudessaan vankilassa (”kokorangaistus”). Yhdistelmärankaistus koostuu vankeusajasta ja yhden vuoden mittaisesta valvonta-ajasta. Yhdistelmärankaistukseen kuuluva valvonta-aika alkaa välittömästi vankilassa suoritettua rangaistuksen jälkeen, ja sen täytäntöönpanosta vastaa Rikosseuraamuslaitos. Valvonta-ajasta johtuu, ettei rangaistusta suorittavalla ole mahdollisuutta päästä ehdonalaan vapauteen tai valvottuun koevapauteen.

Muuntorangaistus

Jos tuomioistuimen määräämää sakkoa ei saada perityksi rahana, se voidaan muuntaa vankeudeksi. Muuntorangaistusta ei voi suorittaa yhdyskuntaseuraamuksena. Muuntorangaistuksen määrää käräjäoikeus istunnossa, johon sakotettu on haastettu. Muunnossa kolmea maksamatta olevaa päiväsakkoa vastaa yhden päivän vankeus. Muuntorangaistus on vähintään 4, enintään 60 päivää vankeutta. (Rikoslaki 2 a luku)

Vuoden 2021 alusta voimaan tulevien lakiuudistusten perusteella sakon muuntorangaistuksen käyttö laajenee. Jos poliisi tai syyttäjä on määrännyt henkilölle vuoden sisällä tehtyjen samankaltaisten tekojen perusteella vähintään kuusi sakkorangaistusta, seitsemäs rikkomus käsitellään tuomioistuimessa. Tällöin sakko on mahdollista muuntaa vankeudeksi, jos sitä ei saada perityksi. Samalla sakon muuntosuhde muuttuu siten, että neljää päiväsakkoa vastaa päivän vankeus, ja muuntorangaistuksen enimmäispituus lyhenee 40 päivään (”sakkoelinkautinen”).

Muuntorangaistusta ei saa panna täytäntöön sinä aikana, jolloin sakotettu on hoidettavana päihdehuollon laitoksessa tai lastensuojelulaitoksessa (vankeuslaki 2 luku 9 §). Tietyissä tilanteissa syyttäjä voi myös jättää vaatimatta muuntorangaistusta ja käräjäoikeus voi jättää muuntorangaistuksen määräämättä (Laki sakon täytäntöönpanosta, 3 luku 28 §). Jos muuntorangaistusta ei määrätä, sakon perimistä jatketaan.

Jos käräjäoikeus määrää sakon muuntorangaistuksen, se lähettää päätöksen täytäntöönpanoa varten Oikeusrekisterikeskukselle. Oikeusrekisterikeskus lähettää sakotetulle maksukehotuksen. Tämän jälkeen sakotettu voi tarvittaessa hakea maksuaikaa. Oikeusrekisterikeskus voi myöntää muuntorangaistusasiassa maksuaikaa korkeintaan kuusi kuukautta. Jos summa maksetaan kerralla,

maksuaikaa on mahdollista saada 1-3 kuukautta. Jos kyse on pidemmästä, 4-6 kuukauden mittaisesta maksusuunnitelmasta, tulee henkilön maksaa kuukausittain osasuorituksia.

Maksuaikaa ei myönnetä, jos henkilö on haastettu muuntorangaistusmenettelyyn tai on syytä olettaa, ettei hän pysty suunnitelmasta huolimatta maksamaan muunnettua sakkoa kokonaisuudessaan. Oikeusrekisterikeskus antaa hakemukseen kirjallisen päätöksen.

Mikäli sakotettu ei maksa koko summaa maksukehotuksen eräpäivään mennessä tai myönnetyn maksuajan kuluessa, Oikeusrekisterikeskuksen on haettava muuntorangaistuksen täytäntöönpanoa ulosottomieheltä, joka vastaa muuntorangaistuksen kohdalla vankilaan passituksesta. Jos sakotetulle on myönnetty maksusuunnitelma, josta hän on maksanut vain osan, osasuoritukset palautetaan hänelle. Muunnetun sakon voi maksaa vielä kokonaisuudessaan ulosottomiehelle ennen passitusta.

Sakkoja ja muita valtiolle maksettavaksi määrättyjä seuraamuksia pääsee nyt tarkastelemaan Oikeusrekisterikeskuksen uudessa sähköisessä asiointissa: <https://asiointi2.oikeus.fi/oikeusrekisterikeskus/#/>. Seuraamuksille voi myös hakea maksuaikaa tai käyttää asiointista löytyvää viivakoodia seuraamuksen maksamiseen verkkopankissa.

Jos muuntorangaistukseen tuomittu maksaa vankilaan saapumisestaan viiden seuraavan arkipäivän kuluessa muunnetuista sakoista suorittamatta olevan rahamäärän kokonaan, muuntorangaistus raukeaa. Jos täytäntöön pantavana on useita muuntorangaistuksia, tuomitulla on oikeus maksaa sakkonsa yhdenkin muuntorangaistuksen osalta, jolloin tämä muuntorangaistus raukeaa. (Vankeuslaki 2 luku 8 §).

Muuntorangaistukseen voidaan hakea lykkäystä samoin perustein kuin ehdottomaan vankeustuomioon (ks. kohdasta vankeus). Terveydellisistä syistä johtuvat lykkäyshakemukset muuntorangaistukseen tehdään Rikosseuraamuslaitokselle. Ulosottomies käsittelee muista kuin terveydellisistä syistä tehdyt muuntorangaistuksen lykkäyshakemukset.

Muuntorangaistukseen tuomittu voidaan myös sijoittaa rangaistusaikaiseen kuntoutukseen päihdehoitolaitokseen. Ensin tulee kuitenkin ilmoittautua vankilaan, jossa on vielä mahdollista maksaa sakko. Vankilaan tultuaan voi rangaistusaikaiseen kuntoutukseen haluava sakkovanki keskustella mahdollisuudesta esimerkiksi päihdetyöntekijän tai rikosseuraamusesimiehen kanssa.

Arviointi ja suunnitelmatyöskentely

Rikosseuraamuslaitos vastaa sekä rangaistuksen aloitusvaiheesta että lykkäykseen liittyvistä tehtävistä lukuun ottamatta sakon muuntorangaistusta. Muuntorangaistuksen osalta ulosottoviranomainen vastaa vankilaan passituksesta sekä lykkäyksestä muilla kuin terveydellisillä perusteilla.

Vankeuslain (4 luku 6-7 §) mukaan jokaiselle vangille on tehtävä rangaistusajan suunnitelma eli ransu. Ehdottomaan vankeuteen tuomittu kutsutaan rangaistusajan suunnittelua varten haastatteluun Rikosseuraamuslaitoksen yksikköön. Matkat haastatteluun korvataan. Tuomittoa voidaan kuulla myös kirjeitse, sähköpostitse, puhelimitse, videoyhteyden välityksellä tai muulla vastaavalla tavalla.

Arviointikeskus laatii tutkintavankeudesta vankeusvangeiksi siirtyvien ja alle 18-vuotiaiden rangaistusajan suunnitelmat. Vapaudesta tulevat tuomitut ilmoittautuvat rangaistusajan suunnitelman tekoa ja sijoituslaitoksen pohdintaa varten yhdyskuntaseuraamustoimistoon. Tässä yhteydessä voidaan esimerkiksi lykkäystarpeet ennakoida paremmin. Varsinaiset päätökset vankien sijoituslaitoksesta tekee arviointikeskus.

YKS-toimistossa selvitetään ransun teon yhteydessä, onko tuomitun huollettavana lapsia, joilla tulee olemaan hoidon tai tuen tarvetta vankeusaikana. Mikäli YKS-toimistoon ilmoittautuu alle kaksivuotiaan lapsen kanssa vankilaan tuleva, tekee YKS-toimisto rangaistusajan suunnitelman, mutta arviointikeskus selvittää edellytykset perheosastolle sijoittamiselle. Päätöksen lapsen sijoittamisesta perheosastolle tekee lastensuojeluviranomainen. Perheosastosta kerrotaan lisää tuomitun osiossa.

Rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot. Vankilan valintaan vaikuttavat vangin toiminta- ja kuntoutustarpeet sekä tarvittava laitosturvallisuuden taso.

Rangaistusajan suunnitelman tulee sisältää vankeusajan keskeiset tavoitteet; tietoja osallistumisvelvollisuuteen sisältyvän toiminnan laadusta, sisällöstä ja vaativuustasosta; turvallisuuden ylläpitämiseksi asetettavat vaatimukset; tieto sijoitusvankilasta; suunnitelman mahdollisen poistumisluvan ajankohdasta ja edellytyksistä; suunnitelman mahdollisen valvotun koevapauden ajankohdasta ja edellytyksistä; sekä vapauttamissuunnitelman ja valvontaan määrättävän osalta lisäksi valvontasuunnitelman. (Valtioneuvoston asetus vankeudesta 15 §: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150548>.)

Yleisimmät tavoitteet, joihin suunnitelmalla pyritään vaikuttamaan, liittyvät työllistymisvalmiuksien parantamiseen, koulutuksen hankkimiseen, päihdekuntoutukseen ja rikosmyönteisten asenteiden vähentämiseen. Ransua tarkennetaan siinä vankilassa, jossa vanki suorittaa rangaistustaan. Sen toteutumista on seurattava säännöllisin väliajoin, vähintään kolme kertaa vuodessa (Valtioneuvoston asetus vankeudesta, 16 §). Suunnitelman seuraamisesta vastaa tehtävään määrätty Risen virkamies, usein rikosseuraamusesimies.

Rangaistusajan suunnitelmaa tehtäessä ja päivitetettäessä vangin oma aktiivisuus on tärkeää, jotta saadaan esiin hänen elämänsä ja perheensä kokonaistilanteeseen vaikuttavat asiat. Vangin läheisen on myös tämän suostumuksella mahdollista osallistua suunnitelman tekoon. Asia kannattaa ottaa esiin heti, kun tuomitulle on tullut kutsu ransun laatimiseen. Rangaistusajan suunnitelman teko voidaan aloittaa vangin suostumuksella jo tutkintavankeusaikana (Tutkintavankeuslaki, 4 luku, 3§), mutta käytännössä tämä yleensä edellyttää tutkintavangin aktiivisuutta asiassa.

Osalle vangeista, yleensä väkivaltarikokseen syyllistyneelle, tehdään myös riski- ja tarve-arviointi eli rita. Rita voidaan tehdä myös osittaisena.

Yhdyskuntaseuraamuksia koskevat seuraamusselvitykset ja rangaistusajan suunnitelmat laaditaan YKS-toimistoissa tai arviointikeskuksessa.

Lisää tietoa Rikosseuraamuslaitoksen ohjeesta:

Päivä kerrallaan – opas läheiselle ja rangaistusta suorittavalle

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/vankeusrangastuksenjasakonmuuntorangaistuksentaytantonpanonaloittaminenjarangaistusajansuunnitteludnro50042015.html>

Läheinen

1. Yhteydenpito vangittuun

Läheisen vangitseminen voi tulla täytenä yllätyksenä ja aiheuttaa kriisin perheessä. Vangitun olinpaikkaa ei aina tiedetä: hän voi olla poliisivankilassa tai vankilassa tutkintavankina. Olinpaikan selvittämisessä haasteen aiheuttaa se, ettei viranomaisilla ole oikeutta antaa omaiselle mitään tietoja, ellei asianomainen ole antanut siihen lupaa. Vangin tulisi siis itse olla yhteydessä niihin henkilöihin, joita haluaa tavoittaa. Vankeuslakiin on kirjattu, että vangille/tutkintavangille on varattava tilaisuus nk. tulosoitolla ilmoittaa lähiomaisilleen vankilaan ottamisestaan (Vankeuslaki 4 luku 2 §, Tutkintavankeuslaki 2 luku 2 §) ja siirrosta toiseen laitokseen (VL 6 luku 4 §, TVL 3 luku 7 §).

Vankilassa olevaa **läheistä, jonka sijoituslaitosta ei tiedä**, voi tavoitella kirjeellä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon kautta. Kirjekuoreen merkitään vangin nimi ja syntymäaika sekä lähettäjän yhteystiedot. Kirjeen voi toimittaa osoitteeseen:

*Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinto
Laillisuusvalvonta ja kansainvälinen täytäntöönpano
Lintulahdenkuja 5
00530 Helsinki*

Sieltä kirje toimitetaan vastaanottajalle, mutta se ei välttämättä ole kovin nopeaa. Kirjeeseen voi olla hyvä liittää palautuskuori postimerkkeineen ja vaikka kirjepaperia. Kirjeessä voi myös kertoa, että mikäli vanki haluaa, voi vankilaan soittavalle läheiselle kertoa, että hän on siellä vankina, tai antaa muita tietoja.

Jos henkilö on **poliisivankilassa**, häntä ei tavoita Rikosseuraamuslaitoksen kautta.

Kun vangille lähettää postia, kuoreen ei tarvitse merkitä vankilan nimeä, vastaanottajan nimi ja vankilan osoite riittävät. Vangille saapuva ja hänen lähettämänsä posti voidaan suljetussa vankilassa avata ja tarkastaa sitä lukematta. Vankilaviranomainen saa kaikissa vankiloissa avata postilähetysten myös silloin, jos sen muodosta tai koosta voidaan päätellä, että se sisältää muutakin kuin luottamuksellisen viestin.

Vangille saapunut tai vangilta peräisin oleva kirje, muu postilähetys ja viesti saadaan lukea, jos se on tarpeen rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi taikka jonkun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Lukemiseen oikeuttava päätös voidaan tehdä enintään kahden viikon määräajaksi kerrallaan. (Vankeuslaki 12 luku 1-2§)

Vangeille voidaan antaa lupa olla puhelinyhteydessä laitoksen ulkopuolelle. Vankiloiden puhelinjärjestelmä uudistettiin 2015 alussa. Vangit pääsevät soittamaan ajallisesti vapaammin. Soitettaessa näppäillään henkilökohtainen tunnus ja puhelintiedot tallentuvat automaattisesti. Numerot tulee kuitenkin hyväksyttää etukäteen. Kääntöpuolena on puheluhintojen merkittävä kallistuminen. Osaston päiväjärjestys, kuten ovien aukioloajat, voi joissakin tapauksessa edelleen rajoittaa kellonaikoja, jolloin vangit voivat soittaa.

Puhelua saadaan kuunnella ja tallentaa, jos se on tarpeen kyseisen vangin rikostaustaan, hänen vankeusaikaiseen käyttäytymiseensä tai puhelun vastaanottajaan liittyvästä perustellusta syyistä rikoksen estämiseksi tai selvittämiseksi, vankilan järjestystä uhkaavan vaaran torjumiseksi taikka vangin tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi. Kuuntelusta ja tallentamisesta on etukäteen

ilmoitettava vangille ja puhelun vastaanottajalle. Vankilan toimintaa valvovan viranomaisen, vangin asianajajan tai yleisen oikeusavustajan ja vangin välistä puhelua ei saa kuunnella. (Vankeuslaki 12 luku 7 §) Ns. virka-asioita vangit voivat soittaa työntekijän läsnä ollessa tämän puhelimesta erikseen sovittuna aikana.

Vangille on nykyisin myös mahdollista lähettää sähköpostia vankipostin kautta (vankiposti.vankilannimi@om.fi – esim. vankiposti.pelso@om.fi). Sähköpostin aiheeksi on merkittävä vangin nimi ja viestiin lähettäjän nimi. Vanki ei pääse itse käyttämään tietokonetta, vaan viesti tulostetaan ja toimitetaan hänelle. Liitteitä tai kuvia ei vankilaan voi sähköpostitse toimittaa. Jos vanki on siirtynyt toiseen laitokseen, vankipostiin lähetetty viesti välitetään uuteen sijoitusvankilaan.

Vankiloissa on mahdollista käydä tapaamassa vankia. Tapaamiset ovat valvottuja tai valvomattomia. Näistä kerrotaan lisää tapaamisia koskevassa luvussa.

Puoliso: Miltä tuntuu mennä ensimmäistä kertaa vankilaan

Odotin ensimmäistä tapaamista kovasti. Tuntui tärkeältä päästä kuulemaan läheiseni ääni, saada nähdä miten hän voi ja olla niin lähellä kuin mahdollista, vaikka tiesinkin ennalta, että koskettaa ei saisi ja välissä olisi lasi. Puolisoni oli kertonut nämä minulle puhelimesta ennen ensimmäistä vierailua.

Vaikka olin saanut ohjeet, milloin tapaaminen on, minut valtasi pari päivää ennen pelko, etten pääsisikään sisään, jos jonoa olisi paljon. Tiesin, että aikarajat myöhästymiseen ovat tiukkoja. Soitin vankilaan, kun en tiennyt, mistä muualtakaan olisin kysynyt. Muistan vieläkin, miten hämmästyneeltä päivystävä vartija kuulosti, kun tiedustelin, että jos tapaaminen on aamulla, pitääkö minun tulla jo aamuvanhain ollakseni varmasti ajoissa. Onneksi hän oli kärsivällinen ja neuvoi tarkemmin mihin aikaan tulla ja kertoi tapaamiseen liittyvistä muodollisuuksista, sekä siitä, että voisin jättää kirjeen tullessani tapaamiseen.

Kävellessäni kohti vankilan porttia olin jännittynyt ja turta. Muistan tajunneeni ajatuksen, ettei vankilaan tapaamiseen meneminen sinänsä tuntunut pelottavalta, vaan tilanne. Mietin miten minun pitää toimia, etten tekisi mitään ”väärin” ja menettäisi mahdollisuutta tapaamiseen. Portilla odottaessani en osannut oikein keskustella kenenkään kanssa. En tiennyt, mitä olisin kysynyt, kun kysymyksiä oli niin paljon. Antaessani henkilötodistuksen ilmoittautumisen yhteydessä, vartija sanoi vain ”et ole listalla, voitko siirtyä sivuun”. Hätännäylin todella. Sopersin, että minulle on tullut kirje tapaamisajasta. Onneksi se oli laukussa mukana, olin pakannut sen varmuuden vuoksi. Paikalle tullut toinen vartija ryhtyi kirjeen nähtyään tutkimaan listaa tarkemmin, onneksi. Kävi ilmi, että puolisoni oli vaihtanut osastoa ennen tapaamista, jolloin tapaamisaikakin oli vaihtunut, mutta hän ei ollut saanut ilmoitetuksi sitä minulle viime tipassa.

Sain ohjeen palata tunnin kuluttua. Tuon ajan istuin kahvilassa ja vilkuilin kelloa. Lopulta pääsin odotustilaan, josta ohjattiin metallinpaljastimen läpi ja huumekoiran ohi tapaamistilaan. Sen ovella meidät jaettiin kuin kasa numeroita nimen perusteella muutamaan pieneen huoneeseen pleksilasin taa odottamaan jokainen omaa läheistään.

Olin varautunut nenäliinoin. Ne olivat tarpeen, niin suuri oli helpotus, kun oma puoliso tuli lasin toiselle puolelle. 45 minuuttia kului nopeasti, joka kerta. Ensi kertaa tavatessa suurin aika tapaamisen lopusta meni sen varmentamiseen, milloin taas seuraavaksi saan tulla. Poistuessa minulle tuntematon rouva sanoi itkuisuuteni huomautessaan lohduttavasti: ”Älä itke, kyllä se siitä. Huomenna tullaan taas.”

1.1 Lapsi- ja perhetyö vankilassa

Vankeusaika muuttaa ja kuormittaa perheen arkea monin tavoin. Vangittuna olevan puolison ja vanhemman osallistuminen arjesta huolehtimiseen on mahdollisuuksiltaan rajattua ja vastuu jokapäiväisistä asioista on siviilissä olevan harteilla.

Vankilan toimintaa, jossa ollaan yhteydessä vankien perheenjäseniin, kutsutaan perhetyöksi. Perhetyötä tekevät useat eri henkilöstöryhmät muiden tehtäviensä ohella. Sen keskeinen tavoite on rangaistusajan suunnitelman toteutumista tukemalla vähentää vankeudesta aiheutuvaa haittaa. Lisäksi perhetyöllä edistetään vangin perhesuhteiden säilymistä, vanhemmuuden toteutumista ja yhteiskuntaan palaamista.

Vankilan perhetyöhön kuuluvat neuvonta ja ohjaus, yhteydenpidon järjestäminen, perheleirit, tuki perheiden kriisitilanteissa, muu perhesuhteiden edistäminen sekä väkivallattomuuteen vaikuttaminen perhesuhteissa. Kaikessa perhetyössä keskeistä on toimiva ja laaja-alainen yhteistyö vankilan, ulkopuolisten palveluiden ja järjestötoimijoiden kesken.

Viime aikoina vankiloissa on alettu järjestää mm. vanhemmuutta tukevia kursseja ja erityisiä vanhempi-lapsi-päiviä. Monissa vankiloissa on kuitenkin vähäiset resurssit perhetyön toteuttamiseen. Perheen kannattaakin olla itse aktiivisesti yhteydessä vankilaan asioiden edistämiseksi. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on myös lastensuojelulain mukaisesti selvittää vangin lapsen tuen tarve.

Rikosseuraamuslaitoksen johtoryhmä on hyväksynyt uudet lapsi- ja perhetyön linjaukset 22.1.2019. Ne ohjaavat valtakunnallisesti Rikosseuraamuslaitoksessa tehtävää lapsi- ja perhetyötä ja sen kehittämistä. Uudistetuissa linjauksissa on huomioitu uudet kansalliset ja kansainväliset lakimuutokset sekä suositukset lapsi- ja perhetyötä koskien. Linjauksissa on huomioitu aiempaa enemmän lapsen edun ja lapsinäkökulman huomioiminen päätöksenteossa ja henkilökunnan lähityössä. Lisäksi on linjattu aiempaa enemmän lapsi- ja perhetyön muodoista eri seuraamusmuodoissa ja korostettu yhteistyökumppanien roolia. Rikosseuraamusalalla yhteistyö eri viranomaisten ja yhteistyötahojen kanssa verkostoituen on tärkeää. Erityisen tärkeää on tiivis yhteistyö lastensuojelun kanssa.

Rikosseuraamuslaitoksen lapsi- ja perhetyön linjaukset:

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/6G5krDHMF/Lapsi_ja_perhetyon_linjaukset_2019.pdf

Kriminaalihuollon tukisäätiö koordinoi Rikosseuraamusasiakkaan läheistyön verkostoa, joka vie osaltaan perhetyötä eteenpäin kunnissa ja vankiloissa.

1.2 Valvotut ja valvomattomat tapaamiset

Vangeilla on oikeus ottaa valvotusti vastaan vieraita tapaamista varten varattuina aikoina viikonloppuisin. Vangin on ilmoitettava vierailijoiden nimet ja syntymäajat etukäteen vankilalle. Vankia tapaamaan tulleen henkilöllisyys saadaan tarvittaessa tarkastaa. Muuta rikosseuraamusta itse suorittavat henkilöt eivät voi käydä vankilassa tapaamisissa.

Valvotut tapaamiset järjestetään yhteistilassa, jossa vangin ja tapaajan välillä on pöytä ja pleksilasi. Vanki ja tapaaja eivät saa koskettaa toisiaan. Erityisestä syystä tapaaminen voidaan järjestää muulloin kuin viikonloppuna. Lähes kaikissa vankiloissa on säännölliset tapaamisajat. Käytännöt kuitenkin vaihtelevat vankiloittain. Vankilakohtaiset tapaamisohjeet löytyvät:

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/yhteydetulkopuolelle/tapaamiset.html>

Suljetussa vankilassa vangille voidaan myöntää lupa alle 15-vuotiaan lapsen tapaamiseen siihen soveltuvassa tilassa, jos tapaaminen on tarpeen vangin ja lapsen yhteyksien ylläpitämiseksi eikä tapaaminen ole lapsen edun vastaista. Alle 15-vuotiaasta tapaajaa ei voi tulla vankilaan ilman saattajaa, ellei sille ole erityisiä perusteita (esim. lapsen kehitystaso tai aiemmat tapaamiset). Vanhempi–lapsi -tapaamiset ovat valvottuja tapaamisia, mutta niissä lapsi voi koskettaa vanhempaansa. Valvonta voi tarkoittaa esimerkiksi kameravalvontaa tai vartijan läsnä- tai lähellä oloa. Käytännön toteutukset myös vanhempi–lapsi -tapaamisissa voivat vaihdella eri vankiloissa.

Vangilla on mahdollisuus myös valvomattomaan tapaamiseen (ns. perhetapaaminen). Oikeudesta perhetapaamiseen päättää vankilan johtaja. Perheenjäsenenä tai läheisenä pidetään vangin sukulaisia ylenevässä ja alenevassa polvessa. Lainsäädäntöön tuli 2015 mahdollisuus myöntää tapaaminen myös muun vangille tärkeän henkilön kanssa. Tämä voi olla vaikkapa kumppani, jonka kanssa vanki ei asu, kummi tai lapsuudenystävä. Lakimuutoksessa painotetaan suhteen tosiasiallista laatua eikä muutoseikkoja, joten esimerkiksi avioliitto ei ole edellytys. Naimisissa oleville pitkäaikaisvangeille, jotka eivät voi saada poistumislupaa, pyritään myöntämään perhetapaaminen.

Turvallisuuskäytökäytösten on perhetapaamisissa kuitenkin aina täyttyttävä.

Perhetapaamisen kesto vaihtelee parista tunnista kuuteen tuntiin. Joissakin avolaitoksissa voi olla mahdollisuus viikonloppukin mittaisiin tapaamisiin. Vankiloissa on perhetapaamisille omat huoneet, joissa on mahdollista keittää kahvia tai laittaa pientä tarjottavaa. Huoneissa on myös leluja lapsia varten, sänky ja peseytymistilat. Perhetapaamisten kriteerit vaihtelevat vankiloittain, kuten myös se, kuinka usein tapaaminen on mahdollista saada. Keskimäärin tapaaminen voidaan järjestää vain noin 4-6 viikon välein, riippuen vankilasta sekä vankien määrästä. Jos vangin perhe asuu kaukana eikä heidän liikkumisensa ole helppoa, perhetapaamista voi hakea myös toiseen, perhettä lähempänä olevaan vankilaan. Tällöin vanki liikkuu vankikuljetuksella.

Vankilassa on mahdollisuus yhteydenpitoon läheisiin tai asianajajaan myös videoyhteydellä (Vankeuslaki 13 luku 13 §), joka tällä hetkellä on Skype-puhelu. Videoyhteys on ajateltu erityisesti niitä vankeja varten, joiden läheiset asuvat kaukana tai toisessa maassa, mutta ehdot/käytännöt voivat vaihdella vankiloittain. Keskushallinnossa ollaan laatimassa valtakunnallisia ohjeita/suosituksia.

Avovankiloiden perhetapaamisista voi lukea lisää rangaistukseen tuomitun osuudesta.

Jos on perusteltua aihetta epäillä väärinkäytöksiä, vierailun ehdoksi voidaan asettaa vankia tapaamaan tulleen henkilön henkilöntarkastus. Tarkastuksessa tutkitaan, mitä vierailijalla on vaatteissaan tai

muuten yllään. Tapaaminen voidaan evätä, jos tapaaja ei pysty todistamaan henkilöllisyyttään, kieltäytyy turvatarkastuksesta tai henkilöntarkastuksesta, tai on ulkoisista merkeistä päätellen päihtynyt. Jos ongelmana on henkilöllisyyden todistaminen, tapaaminen voidaan järjestää valvottuna. Tapaamisen epäämisen perusteet ovat kunkin yksittäisen tilanteen mukaisesti harkinnanvaraisia.

Jos tapaaja tuo vankilaan luvattomia aineita tai esineitä tai aiheuttaa käytöksellään vaaraa turvallisuudelle tai vankilan järjestykselle, hänelle voidaan asettaa tietyn vangin tai vankien tapaamista tai tiettyyn vankilaan tuloa koskeva kirjallisesti tehtävä tapaamiskielto (vankeuslaki 13 luku, 10 §). Vankilan turvallisuuden turvaamisella tarkoitetaan sitä, ettei laitokseen tule mm. huumausaineita tai aseita. Tapaamiskiellon tulee olla kohtuullinen, enintään kuuden kuukauden mittainen. Perustellusta syystä sitä voidaan jatkaa. Tapaamiskieltoa ei saa antaa lähiomaiselle/muulle läheiselle.

1.3 Lapsen oikeus tavata vankilassa olevaa vanhempaansa

Suomi on ratifioinut YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (<https://www.unicef.fi/lapsenoikeudet/sopimus-lyhennettyna/>) vuonna 1991 ja kansallinen lainsäädäntömme noudattelee sopimuksen sisältöjä. Lapsella tarkoitetaan sopimuksessa jokaista alle 18-vuotiasta. Lapsen oikeuksien sopimukseen sekä lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (<http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>) on kirjattu, että lapsella tulee olla oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon. Päätösvalta alaikäisen asioissa kuuluu yleensä huoltajalle tai holhoojalle.

Lapsen edun tulee olla aina etusijalla, kun tehdään lapsia koskevia päätöksiä, lakeja tai ratkaisuja. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsen edun on määrättävä myös vanhempien tai muiden lasten huoltajien toimintaa (artikla 18). Lapsen etu on kuitenkin käsitteenä vaikea ja voidaan tulkita eri tilanteissa eri tavalla. Lapsen ja vanhempien tai huoltajien etu voivat olla myös ristiriidassa.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisesta (1 luku 1 §) määrittelee lapsen huollon seuraavasti: ”Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä”. Lapsella on oikeus tavata sitä vanhempaansa, jonka luona hän ei asu (Lapsen oikeuksien sopimus, artikla 9 & laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, 1 luku 2 §). Lapsen vanhempien tulee edistää tapaamisoikeutta yhteistyössä ja lapsen etua ajatellen.

Yhteydenpito omaan vanhempaan on lapselle tärkeä. Sitä tarvitaan muun muassa identiteetin rakentamisessa. Jos yhteydenpito loppuu ja lapsi ei tapaa vankilassa olevaa vanhempaansa, lapsi voi vieraantua vanhemmastaan. Ero voi synnyttää lapselle myös erilaisia pelkoja. Yhteydenpidon turvaamisella ja tapaamisten avulla lapsen kehitystä voidaan tukea.

Sijaishuollossa¹ olevan lapsen ja hänen vanhempansa tai muun läheisen yhteydenpitoa ja tapaamisia voidaan joissain tapauksissa rajoittaa yhteydenpitokiellolla. Yhteydenpidon rajoittaminen voi koskea tapaamisia ja puhelimitse, internetin välityksellä tai kirjeitse tapahtuvaa yhteydenpitoa. Yhteydenpidon rajoittamiselle on oltava erittäin painavat perusteet (esim. yhteydenpito vaarantaa

¹ Sijaishuollossa tarkoitetaan huostaan otetun, kiireellisesti sijoitetun tai väliaikaismääräyksen nojalla sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolelle. Lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle myös avohuollon tukitoimena tai jälkihuoltona.

sijaishuollon tarkoituksen, yhteydenpidosta on vaaraa lapsen terveydelle tai turvallisuudelle). Rajoittamisesta on aina tehtävä kirjallinen päätös. Yhteydenpidon rajoittamispäätös tehdään määräajaksi, korkeintaan vuodeksi kerrallaan. Päätöksessä on mainittava rajoituksen syy, henkilöt, joihin rajoitus kohdistuu, millaista yhteydenpitoa rajoitus koskee ja missä laajuudessa rajoitus toteutetaan. (Lastensuojelulaki, 11 luku 62-63 §) Yhteydenpidon rajoitus on poistettava heti, kun se ei enää ole tarpeellinen.

Lisätietoja mm. Lastensuojelun käsikirjasta: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/rajoitukset-sijaishuollossa/yhteydenpidon-rajoittaminen>

1.4 Mitä vankilaan saa viedä?

Vanki saa pitää vankilassa ”hallussaan kohtuullisen määrän henkilökohtaista omaisuutta” (VL 9 luku 1 §). Vankilaan voi siis ottaa mukaan esimerkiksi vaatteita, kirjoja, henkilökohtaiseen hygieniaan liittyviä tarvikkeita, radion, vedenkeitin, musiikkia, pelikonsolin, jossa ei ole internetyhteyttä sekä television, mikäli se ei kuulu kyseisen vankilan sellivarustukseen. Vankien käyttöön tuotavat sähkölaitteet tarkastetaan vangin kustannuksella ja sinetöidään ennen luovuttamista. Laitteissa voi olla rajoituksia. Lääkkeiden hallussapidosta päättää vankilan lääkäri, esineistä (esim. sokerimittari) puolestaan Risen virkamies (Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisut EOAK/311/2017; 248/2/16).

Tapaamisten yhteydessä tapaajilla on tavallisesti mahdollisuus tuoda mukanaan vangille tarkoitettuja tavaroita, avovankilassa myös ruokatarvikkeita. Ne on kuitenkin jätettävä tarkastettavaksi, joten vastaanottajan nimi tulee merkitä näkyviin. Vankiloiden mahdollisuudet ottaa vastaan ja tarkastaa tavaroita tapaamisaikoina vaihtelevat, joten sallitun omaisuuden määrissä tai tuontiajankohdissa voi olla vaihtelua. Lisätietoja käytännöistä ja rajoituksista saa henkilökunnalta ja vankiloiden ohjeista <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/yhteydetulkopuolelle/tapaamiset.html>

Avovankiloissa vangit voivat myös ennalta ostaa tai valmistaa tapaamisissa syötävää, tai sitä voi joissakin paikoissa ostaa kanttiinista tapaamisaikoina. Suljettujen vankiloiden kanttiinista vanki voi etukäteen ostaa perhetapaamistiloihin tarjottavaa, mutta tapaaja ei saa tuoda eväitä mukanaan tapaamisiin. Jos tapaamiseen menee pienen lapsen kanssa, on lapsen ruokien oltava avaamattomissa purkeissa. Omia leluja ei voi ottaa mukaan vankilan tapaamisiin. Perhetapaamistiloissa ja vanhempi - lapsi-tapaamistiloissa sekä avovankiloiden yhteisissä tapaamistiloissa tulisi olla saatavilla perheen pienimpiä huomioiden leluja ja pelejä yhteiseen käyttöön.

1.5 Rahan toimittaminen vangille

Rikosseuraamuslaitoksessa on vankien käytössä MasterCard-pohjaiset henkilökohtaiset prepaidmaksukortit. Oman rahan käyttörajoitusta ei ole. Maksukortti annetaan lähtökohtaisesti kaikille vangeille, ellei ole erityistä syytä evätä sen haltuun antamista. Jos maksukortin hallussapito evätään, vangin mahdollisuus tehdä ostoksia tulee järjestää muulla tavoin. (Määräys rikosseuraamuslaitoksen hyväksymistä maksukorteista (1/004/2020), <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/maaraysrikosseuraamuslaitoksenhyvaksymistamaksukorteista10042020.html>). Avolaitokseen siirtyvälle vangille ei anneta Risen maksukorttia mukaan, jos hänellä on jo normaali pankkitili ja siihen pankkikortti.

Vangin maksukortilla voi tehdä ostoksia vankilan kanttiinissa. Maksukortti käy myös vankilan ulkopuolella kaikissa paikoissa, joissa sirullisella maksukortilla maksaminen on mahdollista. Vangit

saavat kortin mukaansa myös lomalle tai muulle poistumisluvalla, jolloin sillä voi nostaa automaattista käteistä. Kortti käy maksuvälineenä kaikissa SEPA-maissa.

Vangin vapautuessa kortilla olleet rahat siirretään vangin ilmoittamalle pankkitilille tai hän voi käyttää korttia seuraavan kuukauden loppuun saakka, jonka jälkeen kortti lopetetaan. Koska Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunta ei näe maksukortin tapahtumia vapautumisen jälkeen, palvelee maksukorttiin ja maksukorttitapahtumiin liittyvissä kysymyksissä siviiliaikana Prepaid Financial Services LTD:n asiakaspalvelu (ma-pe klo 9 - 17, p. 0203 55 188, RiseSupport@prepaidfinancialservices.com)

Maksukortti ei ole varsinainen pankkitili, vaan SEPA-maksutili. Sillä olevalle rahalle ei makseta korkoa. Maksukortti on sirullinen kortti, jonka saldon maksupäätte tarkistaa maksun yhteydessä. Maksukorttia käytetään henkilökohtaisen PIN-koodin avulla. Kortille ladataan vangin mukanaan tuoma käteinen raha euroina. Rikosseuraamuslaitos maksaa kaikki vangin saamat etuudet maksukortille.

Lahjoitukset vangin omalle IBAN-tilinumerolle: Vangin omaiset ja tukia maksavat viranomaistahot siirtävät jatkossa rahaa vangille suoraan henkilökohtaisen IBAN-tilinumeron perusteella. Koska korteista vastaa irlantilainen yritys, on rahaa siirtäessä tarkistettava, että omalla tilillä ei ole rajoituksia ulkomaisista maksuista. SEPA-maksuista ei tule kuitenkaan ylimääräisiä kustannuksia maksajalle.

Vangin tulee itse huolehtia, että oikea IBAN-tilinumero on rahaa siirtävien tahojen tiedossa. Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tulotili, jonne aiemmin on voinut tallentaa lahjoituksia vangeille, lakkautetaan, kun maksukortit otetaan käyttöön. Vankilat eivät enää myöskään ota tapaajilta vastaan rahaa. Sakon voi edelleen maksaa vankilassa.

1.6 Poistumisluvat eli ”lomat”

Vankeuslain nojalla vangilla on mahdollisuus hakea poistumislupaa eli mahdollisuutta lyhyeksi aikaa poistua vankilasta. Puhekielessä puhutaan usein vangin ”lomasta”. Poistumisluvan tarkoitus on tukea vangin yhteyksien säilymistä ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä vähentää vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja. (Vankeuslaki 14 luku). Tarkemmin poistumisluvista ja niiden myöntämisperusteista on tuomittu osiossa.

1.7 Kohtelu vankilassa

Perustuslailla (2 luku 21 §, <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>) on turvattu kansalaisten oikeus hyvään hallintoon ja tämä koskee myös vankeja ja heidän omaisiaan. Hallintolaissa säädetään tarkemmin hyvän palvelun perusteista. Näiden mukaan viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti, toimittava puolueettomasti sekä järjestettävä asiointi siten, että asioiva henkilö saa asianmukaisesti palveluja. Lisäksi viranomaisen on annettava neuvontaa sekä vastattava asiointia koskeviin kysymyksiin ja tiedusteluihin. Tähän kuuluu ohjaaminen asiaa hoitavalle taholle, jos se ei kuulu kyseiselle virkamiehelle. Hallintolaki velvoittaa viranomaista käyttämään asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä (2 luku 6-10 §, <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>).

Lisäksi YK on laatinut vankeinhoidon vähimmäissäännöt, jotka päivitettiin 2015. Alkuperäiset, vuonna 1955 hyväksytyillä vähimmäissäännöillä on ollut suuri merkitys vankeinhoidon kehittämisessä maailmassa. Suomessa säännöt vaikuttivat merkittävästi vuonna 1975 voimaan tulleen vankeusrangaistusten täytäntöönpanouudistuksen sisältöön. Uudistetut, ns. Nelson Mandela -säännöt ovat suosituksia, joilla pyritään varmistamaan kaikille vangeille maailmassa ihmisarvoinen kohtelu yhteisesti hyväksyttyjen periaatteiden ja käytäntöjen pohjalta. Nelson Mandela -säännöt on myös käännetty suomeksi: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/MZQ5sInI7/Vankeinhoidon_va776himma776issa776a776nno776t_low.pdf

Euroopan neuvosto on myös laatinut vankilasäännöt. Ne eivät ole jäsenmaita sitovia, mutta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käyttää vankilasääntöjä ratkaisujensa perusteluissa. Vankilasäännöissä todetaan mm., että vangeilla on oltava riittävät mahdollisuudet esittää pyyntöjä ja valituksia. Samoin todetaan, että asianomaisen viranomaisen on otettava huomioon kaikki vangin sukulaisilta tulleet kirjalliset valitukset, jos heillä on syytä uskoa, että vangin oikeuksia on rikottu. Euroopan vankilasääntöjä on päivitetty heinäkuussa 2020 (https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581).

Vuonna 2018 Euroopan neuvosto hyväksyi myös vangittujen vanhempien lapsia koskevat suositukset (CM/Rec (2018)5). Children of Prisoners Europe -verkosto on tehnyt suosituksista lapsiystävällisen version, joka on luonnollisesti työstetty yhdessä lasten ja nuorten kanssa. Englanninkielinen, lapsiystävällinen versio löytyy verkosta: <https://childrenofprisoners.eu/its-time-to-act-cm-rec20185/>. Kriminaalihuollon tukisäätiö julkaisee lapsiystävällisestä tekstistä suomennoksen vuoden 2020 aikana.

2. Perhe siviilissä

Tuomitun läheiselle rangaistus tuottaa huolta ja epätietoisuutta. Etenkin vankeuteen liittyy paljon käytännön kysymyksiä alkaen siitä, miten vankilassa toimitaan, miten läheiseni pärjää ja entä kun hän vapautuu? Yhteydenpito suljettuun vankilaan ei aina ole helppoa. Tietoakaan ei aina saa tai sitä ei osata etsiä. Huoli läheisen pärjäämisestä ja hänen asioidensa järjestymisestä on helposti päällimmäinen tunne. On kuitenkin tärkeää huolehtia omasta jaksamisesta. Kriisin kohdatessa on ”normaalia” reagoida vaikeaan tilanteeseen.

Vangin läheiselle tapahtuneen äärelle pysähtyminen ja oman jaksamisen arviointi on tärkeää. Voimiaan ei tarvitse kuluttaa äärirajoille, vaan apua ja tukea on tärkeää ja aivan oikeutettua hakea jo alkuvaiheessa. Tuki voi olla ammatillista, taloudellista tai käytännön apua, vertaistukea tai vaikka kaikkia näitä. Itsestä huolehtiminen mahdollistaa myös läheisten auttamisen. Vertaistuen kautta kuulee myös selviytymistarinoita.

2.1 Miten rikosta ja rangaistusta käsitellään lapsen kanssa?

Kriminaalihuollon tukisäätiön perhehankkeissa on tehty työtä perheiden kanssa, joissa isä tai äiti on vankilassa. Kokemusten perusteella vanhemman vankeustuomion puheeksi ottaminen lapsen kanssa on tärkeää. Lapselle on hyvä kertoa totuus vanhemman vankeudesta lapsen ikätason mukaisesti.

Lapselle ei välttämättä tarvitse kertoa teosta, jonka vuoksi vanhempi joutui vankilaan. Voi esimerkiksi sanoa, että isä tai äiti on tehnyt väärin ja sovittaa nyt tekoaan. Teon yksityiskohtiin ei kannata puuttua. Jos lapselle ei puhuta asiasta, hän kehittää mielikuvissaan paikan, missä vanhempi on. Hän voi esimerkiksi kuvitella, että vanhempi on kuollut. On parempi käsitellä asia lapsen kanssa, kuin jättää hänet yksin miettimään, mistä on kysymys.

Osa vanhemmista ajattelee suojelevansa lasta, jos he eivät kerro totuutta. Usein vanhempi tuntee epävarmuutta siitä, miten kertoa asiasta. Tosiasiassa vanhemman vankeutta ei voi salata lapselta. Hän kuulee perheen aikuisten keskusteluja ja usein myös ympäristö tietää asiasta. Lapsi voi kuulla asian toisilta lapsilta pihalla, koulussa tai päiväkodissa. Lapselle on annettava keskustelun avulla välineet, joilla hän selviää vaikeasta tilanteesta sekä itsensä että ympäristönsä kanssa. Vanhempi voi hakea tukea asian käsittelyyn lapsen kanssa päiväkodista tai koulusta.

On tuki perheitä, joissa vankeudessa oleva vanhempi ei ole ollut lapsen arjessa ja elämässä mukana. Tällöin on tietysti mietittävä, onko tarpeellista ylittää lähteä työstimään asiaa. Puheeksi otossa on tärkeää huomioida perheen kokonaisuus, lapsen ikä ja tausta eli se, mitä lapsi asiasta jo tietää, sekä luottamuksellisen ilmapiirin rakentaminen.

Koska vanhemman vankeus on useimmiten riski lapsen kehitykselle, asiasta voi olla hyvä puhua myös luotettavien muiden aikuisten kanssa koulussa, päiväkodissa ja lapsen keskeisissä harrastuksissa. Toki on myös tapauksia, joissa kertomisesta on aiheutunut haittaa. Haitta voi olla esim. sitä, että lapsi alkaa puhua asiasta kaikille kavereilleen ja joutuu tämän vuoksi kiusatuksi. Lapsen kanssa on hyvä pohtia, kelle kaverille hän voisi luottamuksella asiasta puhua. On tärkeää sanoittaa lapselle, että kaikki kaverit eivätkä aina aikuisetkaan osaa suhtautua hyvällä tavalla kuullessaan lapsen vanhemman olevan vankeudessa.

Lapselle kertominen voi tulla ajankohtaiseksi myös tapauksessa, jolloin perheessä olevan aikuisen olisi mahdollista suorittaa rangaistus kotonaan (ks. luku kolme, rangaistuksen tulo kotiin).

Mikäli itsestä tuntuu vaikealta ottaa asiaa puheeksi lapsen kanssa, vanhempi voi kääntyä myös Kriminaalihuollon tukisäätiön työntekijän puoleen tai kysyä neuvoa oman paikkakunnan perheneuvolasta. Joillakin paikkakunnilla, kuten Tampereella, Helsingissä ja Turussa, järjestetään vankien lapsille omia vertaisryhmiä, joissa lapset voivat työstää vankeusasiaa ohjaajien tuella.

Keväällä 2020 on myös perustettu uusi yhdistys, Vankien vanhemmat ry. Yhdistyksen tarkoituksena on maanlaajuisesti koota yhteen ja tukea rikoksesta tuomittujen vanhempia sekä edesauttaa tuomion saaneiden palaamista rikoksettomaan elämään. Yhteistyössä muiden samoja tavoitteita ajavien toimijoiden kanssa yhdistys järjestää vanhemmille vertaistukea ja pyrkii vaikuttamaan vankien opiskelumahdollisuuksien ja elämänhallinnan parantamiseen. Yhdistys pyrkii herättämään keskustelua rikoksiin johtavista syistä ja niiden ehkäisystä. Tietoa yhdistyksestä löytyy osoitteesta www.vankienvanhemmat.fi tai suoraan spostilla osoitteista [pj\(at\)vankienvanhemmat.fi](mailto:pj(at)vankienvanhemmat.fi) ja [sihteeri\(at\)vankienvanhemmat.fi](mailto:sihteeri(at)vankienvanhemmat.fi).

2.2 Tukitoimia arjen helpottamiseksi

Perheen sosiaalinen verkosto voi joutua kovalle koetukselle vanhemman, puolison tai muun läheisen vapausrangaistuksen takia. Vankeuden mukanaan tuomia haasteita perheessä ovat mm. lähisuhdeongelmat ja puutteet vanhemmuuden taidoissa. Siirtymävaiheessa vankilaan tai vankilasta takaisin perheeseen on hyvä selvittää, mistä avohuollon tukitoimista lapsi ja hänen perheensä voisivat hyötyä.

Perheen tukea vankeusaikana voidaan merkittävästi parantaa yhteistyöllä vankila- ja siviiliviranomaisten kanssa. Käytännössä tämä toimii parhaiten niin, että työntekijä vankilasta tai siviilistä koordinoi perheen tilannetta ja on koollekutsujana esimerkiksi verkostopalaverissa, joissa on mahdollisuus miettiä yhdessä koko perheen tuen tarvetta. Näiden lisäksi arkea helpottaa palveluohjaustyypinen tuki sekä erilainen vertaisryhmätoiminta. Myös monet vankien vanhemmat tai sisarukset ovat ilmaisseet tutkimuksissakin kaipaavansa monimuotoista vertaistukea tai ammatillisneuvontaa ja kokevat hyötynensä kohdatuksi tulemisesta.

Avohuollon tukimuotoja on tarjolla monenlaisia. Ensisijaisia palvelun tarjoajia ovat oman kunnan sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset, mutta tukea saa myös järjestöiltä ja seurakunnilta. Jos perhe on lastensuojelun asiakas, lastensuojelun avohuollossa tarjottava tuki voi tarkoittaa tapaamisia sosiaalityöntekijän tai perhetyöntekijän kanssa, taloudellista tukea esimerkiksi harrastuksiin tai kuntoutus- tai terapiapalveluihin, tukihenkilöä tai -perhettä, vertaisryhmätoimintaa, loma- ja virkistystoimintaa, avohuollon tukitoimena tehtävää sijoitusta (lapsen tai koko perheen sijoitus) sekä monia muita lasta ja perhettä tukevia palveluita. Avohuollossa tarjottava tuki perustuu aina vapaaehtoisuuteen. Avohuollon sijoitukset ovat tilannetta arvioivia tai kuntouttavia lyhytaikaisia jaksoja, jotka tukevat lapsen ja vanhempien kotona selviytymistä.

Lastensuojelun tehtävänä on lasten yleisiin kasvuoloihin vaikuttaminen, vanhempien tukeminen kasvatuksessa sekä varsinainen lasten suojelu. Asiakassuunnitelman laatiminen, avohuollon tukitoimet, lapsen kiireellinen sijoitus, huostaanotto sekä sijaishuollon järjestäminen ja jälkihuolto ovat lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua. Avohuolto on aina ensisijaista huostaanottoon nähden.

Etusijalla on aina lapsen etu. Lastensuojelua usein pelätään, mutta yleisesti ottaen moni perhe on saanut sieltä apua. Lastensuojelun asiakkuus ei tarkoita lapsen huostaanottoa.

Lastensuojelun lisäksi kunnan tulee järjestää ehkäisevää lastensuojelua, kun lapsi tai perhe ei ole lastensuojelun asiakkaana. Sen tarkoituksena on lapsen ja hänen perheensä erityinen tukeminen kunnan muissa palveluissa.

Lastensuojelussa lapselle laaditaan aina asiakassuunnitelma. Siihen kirjataan lapsen ja perheen palvelujen ja tuen tarve, mihin olosuhteisiin lastensuojelutyöllä pyritään vaikuttamaan, tarjottavat palvelut ja muut tukitoimet, kuinka usein lasta tavataan, arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan sekä asianosaisten eriävät näkemykset tuen tarpeesta ja tukitoimien järjestämisestä.

Asiakassuunnitelmasta vastaa sosiaalityöntekijä ja sen laatimiseen osallistuvat lapsi tai nuori itse, hänen vanhempansa tai muut huoltajat sekä mahdollisen sijaishuoltopaikan edustajat lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän ohella. Mikäli joku näistä tahoista ei pysty osallistumaan asiakassuunnitelmanneuvotteluun, hänelle tulee varata mahdollisuus tuoda esiin omat näkemyksensä ja mielipiteensä.

Sosiaalihuoltolaki (44 §) velvoittaa Rikosseuraamuslaitoksen selvittämään asiakkaan hoidossa olevan lapsen tai muun henkilön hoidon ja tuen tarvetta, kun asiakas aloittaa tutkintavankeuden tai vankeusrangaistuksen suorittamisen. Yhdyskuntaseuraamustoimisto selvittää ransun teon yhteydessä, onko tuomitulla huollettavanaan lapsia, joilla tulee olemaan hoidon ja tuen tarvetta rangaistuksen aikana. Jos selvitys herättää huolen lapsen hyvinvoinnista, Risen virkamies on lastensuojelulain 25 §:n mukaan velvollinen tekemään ilmoituksen asiasta lastensuojelutarpeen selvittämistä varten. Alle 18-vuotiaista lapsivangeista tulee myös aina tehdä ilmoitus sosiaalihuoltoon. (Rikosseuraamuslaitoksen ohje 5/004/2015, Vankeusrangaistuksen ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpanon aloittaminen ja rangaistusajan suunnittelu; <http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maaraykset/jaohjeet/vankeusrangais-tuksenjasakonmuuntorangaistuksentaytantoonpanonaloittaminenjarangaistusajansuunnitteludnro50042015.html>)

Seurakunnat ovat pitkään tehneet vankilatyötä yksilö- ja ryhmätapaamisten muodossa. Vankilapappien lisäksi myös seurakunnan työntekijät siviilistä voivat pyydettyä tavata vankia. Heihin voi ottaa yhteyttä myös vangin siviilissä oleva läheinen. Joissakin seurakunnissa on erikseen nimettyjä kriminaaliryhmädiakoneja, joiden kanssa myös läheiset voivat keskustella. Diakoniatyöstä voi kysyä mahdollisuutta saada taloudellista tukea vaikkapa leirin matkakuluihin. Yleensä edellytetään, että on ensin hakenut toimeentulotukea.

Seurakunnan perheasiain neuvottelukeskukseksi on eri puolilla Suomea. Niihin voi ottaa yhteyttä parisuhteessa ja perheeseen liittyvissä ongelmatilanteissa. Niissä on tarjolla ajanvarauksella ammatillista keskusteluapua niin aikuisille kuin perheillekin yksilö- ja perhetapaamisina.

2.3. Sosiaalihuoltolaki

Sosiaalihuoltolaki tarjoaa tukea palveluiden järjestämiseen rangaistuksesta vapautuville ja heidän perheilleen. Lapsiperheillä on mahdollisuus saada kotipalvelua silloin, kun se on välttämätöntä lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Kotipalvelulla tarkoitetaan asumiseen, hoitoon ja huolenpitoon,

toimintakyvyn ylläpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen, asiointiin sekä muihin jokapäiväiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittamista tai niissä avustamista. Kotipalvelun tarpeen taustalla voivat olla sairaus tai uupumus tai esimerkiksi toisen vanhemman vankeusrangaistus. Lastensuojelun asiakkuutta ei tarvita. (Sosiaalihuoltolaki 19 §).

Laissa puhutaan myös erilaisista tuen tarpeista, joihin voidaan vastata erilaisilla sosiaalipalveluilla (11 §). Tuen tarve voi liittyä esimerkiksi asumiseen, taloudellisiin asioihin, sosiaalisen syrjäytymisen torjumiseen, äkillisiin kriisitilanteisiin, päihteiden ongelmakäyttöön tai tuen tarpeessa olevien henkilöiden omaisten ja läheisten tukemiseksi. Tuen tarve voi olla tilapäistä, jatkuvaa tai toistuvaa.

Kun tuen tarve liittyy esimerkiksi asumisen järjestämiseen, kyseessä voi olla henkilö, joka on asunnoton tai vaarassa menettää asuntonsa eikä henkilö itse pysty asumisensa järjestämiseen asuntoviranomaisten tuellakaan. Tällainen tilanne on usein vankilasta vapautuessa. Silloin sosiaalihuollon työntekijällä on lain mukaan viimesijainen vastuu asumisen järjestämisestä. Lakia valmistellessa on esitöissä mainittu vankilasta vapautuminen yhtenä **tuen tarpeen perusteena** (HE 164/2014, <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140164>).

Vankilasta vapautuminen mainitaan lain perusteluissa myös yhtenä sellaisena syrjäytymisen riskitekijänä, mikä edellyttää **erityistoimia**. Erityistoimet voivat tarkoittaa esimerkiksi ohjaamista hyvinvointia edistävään toimintaan tai toimintamahdollisuuksien ja elämänhallinnan vahvistamista ja tukemista.

Äkillisessä kriisitilanteessa tuen tarpeen taustalla voi olla myös rikos, mikä voitaneen ymmärtää tarkoittavan paitsi rikoksen varsinaisia uhreja myös tekijän läheisiä.

Asiakkaalla on erilaisissa tuen tarpeissa oikeus **palvelutarpeen arviointiin** viipymättä ja kiireellisissä tilanteissa välittömästi (36 §). Kun palvelutarpeen arviointi on tehty, sitä on täydennettävä **asiakassuunnitelmalla** (39 §), jonka työntekijä tekee yhdessä asiakkaan kanssa ja johon kirjataan mm. tarvittavat palvelut ja toimenpiteet. Palveluita voivat olla esimerkiksi perhetyö, kasvatus- ja perheneuvonta, kotipalvelu, asumis- ja päihdepalvelut.

Suunnitelmaa on tarkistettava tarvittaessa ja se on sovitettava yhteen asiakkaan muiden mahdollisten palvelujen ja tukitoimien kanssa. Monien eri palveluiden ollessa kyseessä asiakkaan suostumuksella on myös mahdollista laatia yksi yhteinen suunnitelma. Jos asiakkaan tukena toimii omaisia tai muita läheisiä henkilöitä, laaditaan heidän tukemiseensa liittyvä suunnitelma tarvittaessa erikseen.

Palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä tai tarvittaessa muulloin asiakkuuden aikana kartoitetaan asiakkaan läheisverkosto sekä omaisten ja läheisten mahdollinen tuen tarve. Läheisveroston kartoittamisella tarkoitetaan sen selvittämistä, miten omaiset tai muut asiakkaalle läheiset henkilöt osallistuvat asiakkaan tukemiseen. Läheisveroston kartoittaminen toteutetaan palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä tai tarvittaessa muulloin asiakkuuden aikana. Kartoittamisen voi tehdä ilman asiakkaan suostumusta vain, jos asiakas on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään ja turvallisuudestaan ja tieto on välttämätön palvelutarpeen selvittämiseksi; tai tieto on tarpeen lapsen edun vuoksi.

Kartoittamisen yhteydessä selvitetään tarvittaessa omaisten ja läheisten mahdollinen tuen tarve.

Asiakkaalle on nimettävä **omatyöntekijä**, jonka tehtävänä on edistää palvelujen järjestämistä (42 §).

Laissa on myös velvoite sosiaalihuollon työntekijöiden yhteistyöstä muiden viranomaisten kanssa asiakkaan tarvitsemien palveluiden järjestämiseksi. Eri viranomaisten, kuten **Rikosseuraamuslaitoksen, poliisin ja työ- ja elinkeinoviranomaisten**, tulee myös ohjata sosiaalihuoltoa tarvitsevia asiakkaita (kun sosiaalihuollon tarve on ilmeinen) hakemaan sosiaalihuollon palveluja tai asiakkaan suostumuksella otettava yhteyttä sosiaalihuollon työntekijään.

2.4 Lapsen ja muun läheisen kuuleminen

Lastensuojelulain mukaisesti lastensuojelua toteutettaessa on selvittävä lapsen omat toivomukset ja mielipide. Ne on huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakastietoihin. 12 vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain silloin, kun se vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai on muutoin ilmeisen tarpeetonta. (Lastensuojelulaki 4 luku, 20 §)

Kun mahdollista valvontarangaistukseen tuomitsemista selvitetään, samassa taloudessa asuvia henkilöitä, myös lapsia, on kuultava. Alaikäisen kuulemisen suorittavat Rikosseuraamuslaitoksen virkamies ja lastensuojelun sosiaalityöntekijä yhteistyössä. Pienten lasten kuuleminen tapahtuu luontevimmin lapsen kotona, mutta yli 12-vuotiaita voidaan kuulla myös Risen toimitiloissa. Lapsen mielipide kirjataan Risen asiakirjoihin ja se on osa valvontarangaistukseen tuomitsemisen edellytysten selvittämistä.

Kuulemista ei kirjata lastensuojelun asiakirjoihin, mikäli lastensuojeluasiakkuutta ei ole ennestään, eikä lastensuojeluasia tule vireille kuulemisen perusteella. Jos perheen tilanteessa on seikkoja, joiden perusteella lastensuojelutarpeen selvittäminen voi olla aiheellista, Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden tulee tehdä lastensuojeluilmoitus. Lastensuojelun työntekijä voi myös laittaa asian vireille, jos lasten kuulemisen ja mielipiteen selvittämisen yhteydessä tulee esille asioita, joiden perusteella lastensuojelutarpeen selvittäminen on tarpeen.

Velvoite samassa taloudessa asuvien läheisten kuulemiseen on valvontarangaistukseen liittyvää selvitystä tehtäessä (ks. luku Rangaistuksen tulo kotiin) sekä vuoden 2014 alusta voimaan astuneessa laissa valvotusta koevapaudesta. Koevapauteen sijoittamisen edellytyksenä on myös vangin kanssa samassa asunnossa asuvien täysi-ikäisten henkilöiden suostumus. Alle 18-vuotiaan mielipide on selvittävä ja tarvittaessa alaikäistä on kuultava yhteistyössä lastensuojeluviranomaisten kanssa (Laki valvotusta koevapaudesta 2 luku, 9 §).

Muissa rangaistuksissa tuomitun aikuisia läheisiä voidaan kuulla asianomaisen suostumuksella, kun laaditaan rangaistusajan suunnitelmaa tai toteutetaan yhdyskuntaseuraamuksia. Selkeitä käytäntöjä näissä tilanteissa ei läheisten osallistumisesta ole, joten on hyvä olla itse aktiivinen.

2.5 Toimeentulo ja sosiaaliturva

Perheen taloudellinen pärjääminen varsinkin pitkän vankeusrangaistuksen aikana huolettaa monia. Tähän lukuun on koottu tietoa niistä taloudellisen tuen mahdollisuuksista, joita vangin perhe voi hakea. Yhdyskuntaseuraamusta suorittavilla on mahdollisuus käydä työssä/opiskella sekä samat oikeudet etuuksiin ja palveluihin kuin muilla kuntalaisilla, joten tuomio ei muuta myöskään perheen taloudellista tilannetta.

2.5.1 Elatussopimus ja -maksut

Lapsen elatuksesta annetun lain mukaan (1 §) vanhemmilla on velvollisuus elättää alaikäistä lastaan. Lapsella on oikeus riittävään elatukseen, joka käsittää lapsen kehitystason mukaisten aineellisten ja henkisten tarpeiden tyydyttämisen, lapsen tarvitseman hoidon ja koulutuksen sekä tästä aiheutuvat kustannukset.

Jos lapsi ei asu pysyvästi vanhempiensa luona tai vanhempi ei muuten huolehdi hänen elatuksestaan, hänelle voidaan vahvistaa lapsen elatusta koskevan lain nojalla elatusapua. Elatusapu on rahasumma, jolla lapsen elatusvelvollisen vanhemman on osallistuttava lapsen elatuksesta aiheutuviin kustannuksiin. Elatusapu on sidottu elinkustannusindeksiin eli sitä korotetaan kalenterivuositain.

Elatusavun määrä ja suoritustapa vahvistetaan kirjallisella sopimuksella. Elatussopimuksen tekeminen edellyttää, että lapsen isyys on vahvistettu. Isyyslaki uudistui vuoden 2016 alussa. Jos isyys ei määrydy äidin avioliiton perusteella, isyyden voi selvissä tapauksissa tunnustaa jo ennen lapsen syntymää äitiysneuvolakäynnin yhteydessä. Samalla pari voi tehdä sopimuksen lapsen yhteishuollosta. Ennalta tunnustettu isyys on mahdollista peruuttaa 30 päivän kuluessa lapsen syntymästä. Epäselvissä tilanteissa tai muutoin niin haluttaessa isyyden selvittäminen ja tunnustaminen toimitetaan lastenvalvojan luona lapsen syntymän jälkeen kuten nykyisin. Jos isä on vankilassa, äiti laittaa asian vireille tapaamalla lastenvalvojaa.

Isyyden vahvistamisen jälkeen elatussopimus laaditaan vanhempien keskinäisellä kirjallisella sopimuksella lastenvalvojan luona tai tuomioistuimessa, mikäli vanhemmat eivät pääse niistä sopimukseen. Sopimuksen allekirjoittavat elatusapua suorittamaan sitoutuva vanhempi sekä lapsen puolesta tämän huoltaja. Huostaanotetun lapsen huoltajalle voidaan joutua määräämään edunvalvojan sijainen allekirjoitusta varten. Vanhemmat voivat tehdä keskenään kirjallisen sitovan sopimuksen, mutta mikäli elatusmaksu laiminlyödään, vain vahvistetulla sopimuksella voidaan hakea elatustukea ja niiden ulosmittausta.

Elatusavun määrää voidaan muuttaa, jos olosuhteet ovat olennaisesti muuttuneet ja määrän muuttaminen on kohtuullista niin elatusapua maksavan vanhemman ja lapsen kannalta – tai jos vahvistetun elatusavun katsotaan olleen alun perin kohtuuton. Myös tuomioistuimen elatusasiassa tekemää ratkaisua on myöhemmin mahdollista muuttaa vanhempien sopimuksella. Jos elatusvelvollinen ei hoida maksujaan, ne voidaan ulosmitata häneltä.

Jos toinen lapsen vanhemmista on vankilassa yli 3 kk, elatussopimus voidaan vanhempien suostumuksella vahvistaa lastenvalvojan kanssa määrääjäksi pienemmäksi tai nollasopimukseksi. Tällöin vankilassa olevalle ei synny elatusapuvetkaa ja vapaudessa oleva vanhempi voi hakea elatustukea. Elatustuki on tarkoitettu turvaamaan lapsen tilannetta, jos elatusapu jää liian pieneksi tai elatusvelvollinen ei pysty maksamaan sitä taloudellisen tilanteensa vuoksi. Elatustuen toimeenpanosta vastaa Kela (<https://www.kela.fi/elatustuki-maara-ja-maksaminen>).

2.5.2 Toimeentulotuki

Toimeentulotuen tavoite on turvata henkilön ja perheen vähintään välttämätön toimeentulo ja edistää itsenäistä selviytymistä.

Toimeentulotukea voi saada henkilö tai perhe, jonka tulot ja varat eivät riitä välttämättömiin jokapäiväisiin menoihin. Toimeentulotuki on viimesijainen taloudellinen tuki, eli hakijan edellytetään hakeneen ensin muita sosiaaliturvaetuuksia, joihin hänellä on oikeus (mm. työttömyysturva, asumistuki). Tukea voidaan myöntää harkinnalla myös omatoimisen suoriutumisen tukemiseksi ja syrjäytymisen ehkäisemiseksi.

Toimeentulotuki muodostuu perustoimeentulotuesta ja täydentävästä toimeentulotuesta sekä ehkäisevästä toimeentulotuesta. Vuoden 2017 alusta perustoimeentulotuki siirtyi Kelaan, mutta harkinnanvaraisen toimeentulotuen myöntää edelleen kunnan sosiaalitoimi.

Perustoimeentulotuki

Toimeentulotuen perusosa on kiinteä summa, joka on tarkoitettu jokapäiväisen elämän välttämättömiin menoihin. Näitä menoja ei siis huomioida erikseen, vaan ne sisältyvät perusosaan yhtenä kokonaisuutena. Perusosan suuruus riippuu ruokakunnan koosta (yksinasuva, yksinhuoltaja, lapseton pari, kaksi huoltajaa ja lapsia). Jos ruokakunnassa on kaksi aikuista, joista toinen on suorittamassa vankeusrangaistusta, perusosassa huomioidaan vain yksi aikuinen.

Perusosalla on tarkoitus kattaa ruoka, vaatteet, vähäiset terveydenhuoltomenot henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta aiheutuvat menot, paikallisliikennemaksut, sanomalehdet, puhelin ja netti, harrastustoiminta sekä vastaavat jokapäiväiseen toimeentuloon kuuluvat menot. Lisäksi muina perusmenoina huomioidaan kohtuullisen suuruisina asumismenot (ml. vesi, sähkö, kotivakuutus), **välttämättömät muuttokustannukset ja vuokravakuus**, muut julkisen terveydenhuollon menot (esim. terveyskeskuksen asiakasmaksut, reseptilääkkeiden omavastuuosuudet ja **silmälasit**), **lapsen tapaamisesta etävanhemmalle aiheutuvat menot** kunnan sosiaalihuollon vahvistaman sopimuksen tai tuomioistuimen päätöksen mukaisesti, sekä **välttämättömän henkilötodistuksen** hankintamenot.

Lisätietoa hyväksyttävistä menoista saat Kelan sivuilta: <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-mihin-menoihin>

Toimeentulotukilaskelmassa huomioidaan kaikki hakijan saamat tulot ja hänellä olevat varat (esim. säästöt). Ansiotuloista jätetään kuitenkin huomioimatta enintään 150 euroa. Lisäksi huomioimatta jätetään vähäiset avustukset, yksin asuvalta korkeintaan 50 euroa ja perheeltä korkeintaan 100 euroa. Jos avustuksia on yli 50 tai 100 euroa, tulona huomioidaan niiden ylimenevä osa.

Yhteenlasketuista tuloista ja varoista vähennetään henkilön/perheen perustoimeentuloon, kuten ruokaan ja päivittäisiin menoihin, tarkoitettu summa (perusosa) ja muut tukeen oikeuttavat menot, kuten kohtuulliseksi katsotut asumiskulut ja sähkö.

Ulosmittaus huomioidaan menona toimeentulotuessa, mutta vapaaehtoisen maksusuunnitelman perusteella lyhennettäviä velkoja ei huomioida. Jos toimeentulotukea hakevan tulot ovat pienemmät kuin hyväksyttävät menot eli laskelma on alijäämäinen, syntyy oikeus toimeentulotukeen. Laskelma voi olla myös plussalla eli ylijäämäinen, jolloin oikeutta perustoimeentulotukeen ei synny. Tällöin voi kuitenkin olla mahdollisuus saada harkinnanvaraista toimeentulotukea. Kelalla on myös toimeentulotukilaskuri, <https://www.kela.fi/laskurit>, josta saat suuntaa antavaa tietoa oikeudestasi perustoimeentulotukeen.

Täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki

Täydentävässä toimeentulotuessa otetaan huomioon erityismenoiksi kutsuttavat menot, joita ovat muut kuin perusmenoiksi katsottavat asumismenot sekä henkilön tai perheen erityisistä tarpeista tai olosuhteista johtuvat, toimeentulon turvaamiseksi tai itsenäisen suoriutumisen edistämiseksi tarpeelliseksi harkitut menot.

Täydentävää toimeentulotukea myönnettäessä voidaan ottaa huomioon myös sellaisia menoja, jotka kuuluvat perustoimeentulotuella katettaviin menoihin, mutta ovat henkilön tai perheen erityisen tilanteen vuoksi niin suuria, ettei perustoimeentulotuki riitä kattamaan niitä.

Ehkäisevän toimeentulotuen tarkoituksena on edistää henkilön tai perheen sosiaalista turvallisuutta ja omatoimista suoriutumista sekä ehkäistä syrjäytymistä. Sen saaminen ei edellytä oikeutta varsinaiseen toimeentulotukeen.

Ehkäisevän toimeentulotuen riittävän varhaisella ja suunnitelmallisella käytöllä voidaan puuttua henkilöä ja perhettä uhkaaviin riskeihin ja toimeentulo-ongelmiin. Jokaisessa yksittäistapauksessa tulisi harkita, millä tavoin henkilön sosiaalista suoriutumiskykyä juuri senhetkisessä tilanteessa edistetään niin, että myönteiset vaikutukset olisivat kestäviä. Tavoitteena on pyrkiä parantamaan asiakkaan kuntoutumista ja toimeentulomahdollisuuksia sekä hänen edellytyksiään itse kohentaa sosiaalisia ja taloudellisia olosuhteitaan. Ehkäisevän toimeentulotuen perusteista päättää kunta.

Vankilavierailuista aiheutuviin matkakuluihin voidaan hakea täydentävää tai ehkäisevää toimeentulotukea. Vankilavierailujen aiheuttamien matkakustannusten hakemista toimeentulotuesta voidaan hakemuksessa perustella perheyhteyksien säilymisellä, jota myös vankeuslain mukaan tulee tukea (vankeuslaki 10 luku 6 §). Lapsen oikeus pitää yhteyttä siihen vanhempaansa, jonka luona hän ei asu, on turvattu kansainvälisellä lasten oikeuksien sopimuksella (9 kohta) sekä lailla lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (2 §). Lapsen oikeus tavata vanhempaansa tulee viime kädessä toimeentulotukilain edellytysten täyttyessä turvata myöntämällä tarkoitusta varten toimeentulotukea (STM:n opas toimeentulotukilain soveltajille 2013:4). Toimeentulotukihakemukseen liitetään aina selvitys matkakuluista kuitteineen.

Hakeminen

Toimeentulotukea **haetaan aina ensin Kelasta**, vaikka kyse olisi harkinnanvaraisesta toimeentulotuesta. Kela **siirtää hakemuksen kuntaan vain hakijan pyynnöstä**. Hakemuksen ”lisätietoja”-kohtaan kannattaa siis kirjoittaa, että haluaa hakemuksen siirrettäväksi kuntaan. Jos hakijalla on jo voimassa oleva päätös Kelasta, hakemuksen voi laittaa suoraan kuntaan.

Toimeentulotukea haetaan täyttämällä kirjallinen tai sähköinen hakemus ja toimittamalla se pyydettyine liitteineen Hakemuksessa olevissa ohjeissa kerrotaan tarpeellisista liitteistä, joita ovat mm. tositteet tuloista ja menoista, verotustodistus, viralliset tiliotteet kaikista pankkitileistä ja työttömältä työ- ja elinkeinotoimiston todistus työnhakijana olosta.

<http://www.kela.fi/toimeentulotuki-nain-haet>

Jos Kelaan tulee täydentävää tai ehkäisevää tukea koskeva hakemus, Kelan on arvioitava, onko tuen tarve kiireellinen. Jos tuen tarve arvioidaan kiireelliseksi, hakemus myös toimitetaan kuntaan

kiireellisenä. Kelan täytyy aina tutkia, onko hakemuksessa sellaisia asioita, jotka voidaan kattaa perustoimeentulotuella. Esimerkiksi jos hakemus koskee perustoimeentulotukea sekä lasten suuria harrastusmenoja, tekee Kela päätöksen perusosasta ja siirtää hakemuksen harrastusmenoista kuntaan. Päätöksessä ilmoitetaan, että hakemus on siirretty kuntaan.

Hakijan pyynnöstä Kela siirtää kuntaan hakemukset, jotka koskevat *muuta kuin perusosalla huomioitavia menoeriä; lapsen suuria harrastusmenoja; huonekaluja ja vastaavia kodin hankintoja; lastenvaunuja; toisen asteen ensimmäistä tutkintoa suorittavien nuorten opiskeluun liittyviä menoja; edunvalvontapalkkiota; tai hautajaiskuluja.*

Kaikkia hakemuksia Kela ei kuitenkaan siirrä kuntaan. Kela ei pyynnöstä huolimatta siirrä hakemuksia, joissa on kyse *ravintomenoista (erityisruokavaliokulu); asumismenoista (myöskään silloin, kun Kela huomioi niistä vain kohtuullisena pidetyn määrän); vaatemenoista; vähäisistä terveydenhuoltomenoista; henkilökohtaisesta ja kodin puhtaudesta aiheutuvista menoista; paikallisliikenteen kuluista; sanomalehdestä, puhelimesta tai internetistä aiheutuvista menoista; harrastustoiminnan menoista; viivästy- tai perimiskuluista; tai lainanlyhennyksistä.* Hakemusta ei siirretä myöskään tilanteissa, joissa perustoimeentulotukipäätös on kattanut tietyn menoerän vain osittain (esimerkiksi suuret asumismenot), tai asiakas ei esitä perusteita siihen, mihin rahaa haetaan tai miksi olosuhteet ovat erityiset. Kun Kela on hylännyt hakemuksen näissä tilanteissa, hakijan on itse lähetettävä hakemus kuntaan. Kelan päätöksessä tulisi olla tästäkin tieto.

Toimeentulotukihakemukseen on annettava kirjallinen päätös. Päätöksessä tulee ottaa kantaa kaikkiin hakemuksessa esitettyihin vaatimuksiin ja päätöksen mukana tulee olla muutoksenhakuosoitus, josta ilmenee päätöksen tiedoksiantotapa ja miten muutoksenhaku aika lasketaan. Toimeentulotukipäätöksestä on mahdollista valittaa Kelan oikaisuvaatimuskeskukseen tai täydentävän osalta kunnan sosiaali- ja terveys-/perusturvalautakuntaan. Näiden päätöksestä voi valittaa edelleen hallinto-oikeuteen. Ehkäisevää toimeentulotukea koskevasta päätöksestä ei voi valittaa.

Toimeentulotukilaki (14 c §) edellyttää, että hakemus on käsiteltävä ilman viivytystä, kuitenkin viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä hakemuksen jättämisestä. Kiireellisessä tapauksessa päätös on tehtävä samana tai viimeistään seuraavana arkipäivänä. Päätös on pantava täytäntöön viivytyksettä. Jos hakemus siirretään Kelasta kuntaan, seitsemän arkipäivän käsittelyaika alkaa kunnassa alusta.

Toimeentulotukilain mukaan asiakkaan on päästävä keskustelemaan henkilökohtaisesti Kelan työntekijän tai kunnan sosiaalityöntekijän tai -ohjaajan kanssa viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä sen jälkeen, kun asiakas on tätä pyytänyt (toimeentulotukilaki 14 e §).

2.5.3 Kelan etuudet, kun kumppani on vankilassa

Tähän lukuun on koottu tietoa Kelan etuuksista tilanteessa, jossa perheenjäsen on vankilassa. Vankeuden mahdollisista vaikutuksista etuuksiin on kuitenkin hyvä kysyä myös Kelasta suoraan. Joissakin tilanteissa vankeuden ajalta on mahdollista saada korotus johonkin etuuteen, kun perheen kokoa tarkistetaan. Tarkistusta ei tehdä tutkintavankeuden aikana eikä tilanteessa, jossa tuki maksetaan perheen toimeentulon turvaamiseksi vankeusajalta.

Yhdyskuntaseuraamuksia suorittavan kohdalla etuuksia myönnetään samoin ehdoin kuin muillekin hakijoille, eli rangaistus ei vaikuta niihin.

Asumistuki

Asumistukea saavan perheen jäsenen joutuessa vankilaan hänet lasketaan samassa asunnossa asuvaksi (tilapäinen poissaolo), mikäli vankeus kestää noin vuoden. Ruokakuntaan kuuluvan henkilön Suomessa asuva puoliso lasketaan kuitenkin ruokakunnan jäseneksi yli vuotta kestävä poissaolon ajan, ellei puolisoiden voida katsoa asuvan erillään välien rikkoutumisen vuoksi. Tulkinta koskee sekä avio- että avoliittoja, jotka on solmittu **ennen** vankeuden alkamista. **Avoliittoon ei voi muuttaa vankeuden aikana**, eli henkilö lasketaan ruokakuntaan kuuluvaksi vasta hänen tosiasiallisesti muuttaessaan asuntoon.

Jos vankilassa olija huomioidaan osana ruokakuntaa, otetaan laskelmassa huomioon suuremmat asumismenot, suurempi asunnon pinta-ala ja korkeampi tuloraja.

Elatustuki

Lapsella on oikeus elatustukeen, jos

- elatusvelvollinen vanhempi ei ole maksanut vahvistettua elatusapua
- elatusapua ei ole lainkaan vahvistettu maksettavaksi tai se on vahvistettu täysimääräistä elatustukea
- pienemmäksi elatusvelvollisen taloudellisen tilanteen vuoksi
- avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen isyyttä ei ole vahvistettu
- lapsen isyys on vahvistettu, mutta elatusapua ei ole voitu vahvistaa samalla

Elatustuen myöntämisen edellytyksenä 1) ja 2) kohtien perusteilla on voimassa oleva sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus tai tuomioistuimen päätös elatusavusta. Elatustukea voi hakea lapsen vanhempi tai muu henkilö, jonka hoidossa lapsi on. Itsenäisesti asuva, 15 vuotta täyttänyt lapsi voi hakea tukea myös itse. Elatustuki myönnetään toistaiseksi tai määräajaksi. Se on myös sidottu elinkustannusindeksiin.

Jos lapsen kanssa samassa osoitteessa asuva vanhempi on vankilassa suorittamassa pidempää, yleensä yli kolmen kuukauden tuomiota, lapsi voi saada elatustukea, mikäli vanhemmat ovat tehneet vahvistetun elatussopimuksen. Vankilassa olevan vanhemman elatusvelvollisuudeksi voidaan vankeusrangaistuksen ja siitä johtuvan varattomuuden ajaksi määritellä yhteisellä sopimuksella nolla euroa. Alkuperäinen elatussopimus liitetään Kelan elatustukihakemukseen. Vankilassa olevan vanhemman osuus voidaan hoitaa virka-apupyynnönä siten, että lastenvalvoja on yhteydessä vankilaan ja vankilan sosiaalityöntekijä käy sopimuksen allekirjoituksineen läpi vangin kanssa. Jos elatustukea on myönnetty vankeudesta johtuvan yksinhuoltajuuden ajaksi ja vanki tulee kotiin valvottuun koevapauteen, päättyy elatustuen maksaminen tällöin. Koevapauden alkamisesta kannattaa ilmoittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa Kelaan, jottei liikaa maksettua etuutta peritä takaisin.

Jos elatusmaksuja on mennyt Kelan perintään, eikä niitä kykene maksamaan, velallinen voi hakea niihin Kelasta vapautusta takautuvasti korkeintaan 12 kuukauden ajalta. Vankilassa olo tai tietämättömyys mahdollisuudesta hakea maksuvapautusta ei ole peruste saada vapautusta pidemmältä ajalta. Hakemuksen voi täyttää sähköisenä Kelan sivuilla tai paperilomakkeella, joka toimitetaan Kelaan. Liitteeksi tarvitaan alkuperäinen, vahvistettu elatussopimus tai tuomioistuimen päätös.

Kansaneläke

Jos molemmat puoliset saavat kansaneläkettä tai eläkettä, jossa on kansaneläkeosuus², vaikuttaa toisen puolison pitkä vankeus kotona olevan etuuteen. Kansaneläkettä maksetaan tuomitulle kolme kuukautta vankeusrangaistuksen alusta. Jos tuomio kestää pidempään, eläkkeen maksu keskeytetään. Jos keskeytys on yli kuusi kuukautta eli vankeusaika on yli 9 kk, kotona olevan puolison etuus tarkistetaan yksin asuvan mukaiseksi. Tarkistus suoritetaan takautuvasti vankeuden alkamisajankohdasta.

Yksinasuvan kansaneläkeosuus on suurempi kuin parisuhteessa elävän. Jos kotona olevaa puolisoa on tarkasteltu yksin asuvana, puolison etuus tarkistetaan todellisen tilanteen mukaiseksi edunsaajan vapautuessa tai aloittaessa valvotun koevapauden.

Etuuden maksaminen perheelle

Jos perheen elatuksesta vastannut henkilö joutuu vankilaan, vapausrangaistuksen ajaksi keskeytettyä etuutta tai osaa siitä voidaan maksaa avo- tai aviopuolisolle ja alle 16-vuotiaille lapsille. Näitä etuuksia ovat työttömyysturvan ja eläkkeiden lapsikorotus, työkyvyttömyys-, vanhuus-, takuu- tai perhe-eläke, eläkkeensaajan asumistuki sekä maahanmuuttajan erityistuki. Vammaisetuuksia ja työttömyyseläkettä ei voida maksaa vangin perheelle.

Etuuden maksaminen perheen toimeentulon turvaamiseksi edellyttää, että perheen muut tulot ovat niin pienet, että perheen koko huomioon ottaen voidaan katsoa toimeentulon olevan keskeytettävän etuuden varassa. Jos puoliso saa sairaus-, äitiys- tai työttömyyspäivärahaa tai on itse eläkkeensaaja, hänen katsotaan tulevan toimeen omilla tuloillaan.

Perheen saamat muut jatkuvat tulot, kuten esimerkiksi lasten kotihoidontuki, otetaan huomioon. Jos lapsi täyttää 16 vuotta aikana, jolloin etuutta maksetaan perheen toimeentulon turvaamiseksi, maksaminen tai maksettava määrä on tarkistettava.

Lapsilisän yksinhuoltajakorotus

Lapsilisälain (7 §) mukaan lapsilisän yksinhuoltajakorotusta maksetaan henkilöille, jotka eivät ole avioliitossa tai jotka asuvat aviopuolisostaan erillään. Aviopuolisolla ei siten ole mahdollisuutta saada yksinhuoltajakorotusta toisen puolison vankeusrangaistuksen aikana, elleivät he ole muuttaneet tai muuttamassa erilleen. Myös avioliiton solmiminen vangin kanssa päättää oikeuden yksinhuoltajakorotukseen, vaikka puolisoilla ei olisi yhteistä osoitetta.

Sen sijaan avopuolison vankilassa ollessa lapsilisän yksinhuoltajakorotus voidaan myöntää yhteisestä osoitteesta huolimatta, jos ehdoton vankeusrangaistus tai tutkintavankeus kestää yli kolme kuukautta. Tällöin avoliiton tulkitaan päättyneen vankeusrangaistuksen ajaksi ja yksinhuoltajakorotus myönnetään määräaikaisena vankeusrangaistuksen päättymiskuukauden loppuun asti. Mikäli

² Kansaneläke-etuuksiin kuuluvat kansaneläkelain mukaiset vanhuuseläke, työkyvyttömyyseläke, perhe-eläke leskille ja lapsille sekä kuntoutusetuudet. Työttömyyseläkettä ei kuitenkaan makseta vankeusaikana.

tutkintavankeutta seuraa ehdoton vankeusrangaistus, voidaan yksinhuoltajakorotus myöntää jo tutkintavankeuden alkamista seuraavan kalenterikuukauden alusta.

Mikäli vanki tulee kotiin suorittamaan valvottua koevapautta, päättyy yksinhuoltajakorotuksen maksaminen koevapauden alkaessa. Koevapauden alkamisesta kannattaa ilmoittaa hyvissä ajoin Kelaan, jotta välttyy liikaa maksetun etuuden takaisinperinnältä.

Lapsilisän yksinhuoltajakorotusta haetaan lapsilisähakemuksella tai Kelan verkkosivujen kautta.

Varhaiskasvatus ja kotihoidon tuki

Lapsen varhaiskasvatusoikeuden laajuuteen vaikuttaa lapsen kanssa asuvien vanhempien tai muun huoltajan työskentely- ja opiskelutilanne. Jokaisella lapsella on oikeus saada 20 tuntia varhaiskasvatusta viikossa.

Lapsella on oikeus laajempaan varhaiskasvatukseen, jos hänen vanhempansa tai muu huoltajansa työskentelee kokoaikaisesti tai osa-aikaisesti (työmatkoineen yli 20 tuntia viikossa), opiskelee päätoimisesti, toimii yrittäjänä, on omassa työssä tai osallistuu työllistymistä edistävään palveluun, kuntoutukseen tai muuhun vastaavaan toimeen. Lapselle on järjestettävä varhaiskasvatusta kokopäiväisesti, jos se on tarpeen lapsen kehityksen, tuen tarpeen tai perheen olosuhteiden takia taikka se on muutoin lapsen edun mukaista. (Varhaiskasvatuslaki 11 a §; <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>)

Huoltajilla, jotka eivät valitse kunnan järjestämää varhaiskasvatuspaikkaa, on oikeus lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain mukaiseen tukeen. Kotihoidon tukena ja yksityisen hoidon tukena maksetaan hoitorahaa, hoitolisää ja kuntalisää. Hoitolisän määrä riippuu perheen tuloista. Kuntalisän maksaminen ja määrä ovat kunnan päätettävissä. Yksityisen hoidon tuen suuruus määräytyy lapsen varhaiskasvatusoikeuden laajuuden perusteella. (<https://www.kela.fi/yksityisen-hoidon-tuki>).

Kotihoidon tukeen on oikeus, jos alle kolmivuotiaasta lasta hoidetaan kotona. Hoitaja voi olla vanhempi tai muu huoltaja, vanhemman tai huoltajan kanssa asuva avo- tai aviopuoliso, muu henkilö tai palkattu hoitaja. Alle kolmivuotiaan kotona hoidettavan lapsen muista alle kouluikäisistä sisaruksista voidaan myös maksaa kotihoidon tukea.

Jos aviopuoliso on vankilassa suorittamassa vankeusrangaistusta, katsotaan puolison kuuluvan perheeseen, ellei kyseessä ole myös yhteiselämän lopettaminen. Jos avopuoliso on vankilassa, ratkaisevana pidetään asiakkaan omaa näkemystä perhetilanteestaan.

2.6 Kotikunnan muuttaminen

Joskus vanki haluaa muuttaa vapauduttuaan toiselle paikkakunnalle, päästäkseen esimerkiksi irti vanhasta kaveriporukasta tai saadakseen palvelua, jota kotikunnassa ei ole tarjolla. On tärkeä muistaa, että kotikuntalain mukaan yksinasuva henkilö ei voi muuttaa kotikuntaansa vankeusrangaistuksen aikana. Jos vangin perhe muuttaa toiselle paikkakunnalle, vankilassa olevan kirjat kuitenkin muuttuvat.

Myöskään poste restante -osoitteella ei voi muuttaa kotikuntaansa. Osoitteenmuutos ei siis ole sama asia kuin kotikunnan muutos. Oleskelu toisella paikkakunnalla ei myöskään automaattisesti tarkoita, että kotikunta muuttuisi. Kotikuntalain mukaan kotikunnan muuttumiseksi pitää olla vakiintuneet suhteet tai jokin kiinteä side uudelle paikkakunnalle. Nämä ovat esimerkiksi perhe, asunto, työ tai opiskelu. (Kotikuntalaki 2 luku 2 §)

Maistraatti on joissakin tapauksessa saattanut tehdä vankilassa olevalle henkilölle osoitteenmuutosmerkinnän, mutta tämä ei kuitenkaan ole kuntaa sitova. Pahimmillaan osoitteensa vankeusaikana tai vapauduttuaan poste restanteksi muuttanut henkilö voi jäädä palvelujen väliin, jos vanha ja uusi kunta eivät kumpikaan katso häntä kuntalaiseksi. Tarvittaessa kotikuntaa koskevan muutoksen voi perua, jolloin alkuperäinen kotikunta vastaa palvelujen järjestämisestä. Peruuttaminen tapahtuu tekemällä kirjallinen korjauspyyntö maistraattiin. Korjauspyynnön voi tehdä vapaamuotoisesti ja sen voi toimittaa joko sähköpostin skannattuna liitteenä (allekirjoitettu versio) tai kirjeenä maistraattiin.

3. Rangaistuksen tulo kotiin

3.1 Valvottu koevapaus vankeuden loppuvaiheessa

Valvottu koevapaus on ollut Suomessa käytössä vuodesta 2006 alkaen ja se on osoittautunut toimivaksi keinoksi siirryttäessä hallitusti vankilasta vapauteen. Vanki voidaan sijoittaa koevapauteen enintään kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauttamista. Koevapaus lasketaan rangaistukseen kuuluvaksi eli se on osa vankeusaikaa, vaikka sitä suorittava asuu esimerkiksi omassa kodissaan.

Koevapauteen sijoitettua vankia valvotaan teknisin apuvälinein ja seksuaalirikoksen tehneillä on lääkehoito valvotun koevapauden edellytyksenä.

Vankiloiden on selvitettävä koevapauden edellytykset kaikilta vangeilta aivan lyhimpiä tuomioita lukuun ottamatta. Selvitys on tehtävä hyvissä ajoin ennen mahdollista koevapauteen sijoittamista ja siinä arvioidaan mm. sitä, miten vanki sitoutuu noudattamaan toimintaa, yhteydenpitoa, päihteettömyyttä ja asunnon ulkopuolella liikkumista koskevia määräyksiä ja rajoituksia. Vangilla on oltava käytössään koevapauteen soveltuva asunto, mutta myös muu sellainen paikka käy, johon vanki on sijoitettu hoidon, kuntoutuksen tai muun vastaavan syyn perusteella. Jos vangilla on edellytyksiä sijoittua koevapauteen, selvitetään asuinolosuhteiden ja toimintapaikan soveltuvuus.

Asunnossa asuvien täysi-ikäisten suostuminen koevapauden täytäntöönpanoon ja valvontakäynteihin asunnossa on selvitettävä samoin kuin alle 18-vuotiaiden mielipide. Jos alaikäinen vastustaa perustellusta syystä ja hän on ikänsä ja kehitystasonsa puolesta kypsä arvioimaan asiaa, koevapautta ei voida aloittaa.

Koevapauden edellytykset on selvitettävä myös vangin hakemuksesta silloinkin, kun sitä ei ole rangaistusajan suunnitelmassa. Jos vanki on saanut hylkäävän päätöksen ja olosuhteet eivät ole olennaisesti muuttuneet, uusi hakemus käsitellään vasta kahden kuukauden kuluttua edellisestä päätöksestä.

Työtä tai muuta toimintaa on oltava vähintään viisi tuntia viikossa (ei mielellään klo 21-06 välisenä aikana). Toiminta voi olla, kuten tälläkin hetkellä, työn lisäksi koulutusta, kuntoutusta, osallistumista toimintaohjelmiin tai muuta toimintakykyä edistävää toimintaa.

Valvotun koevapauden huolellinen valmistelu kestää suurissa suljetuissa vankiloissa avovankiloita kauemmin. Koevapaus on hyvä ottaa henkilökunnan kanssa esille hyvissä ajoin ja varata asioiden valmisteluun aikaa useampia viikkoja.

Koevapaudessa olevaa ja toimeenpanosuunnitelman toteuttamista valvotaan 'asuntoon asennettavilla, koevapauteen sijoitetun haltuun annettavilla tai hänen ranteeseen, nilkkaan tai vyötärölle kiinnitettävillä teknisillä välineillä tai välineiden yhdistelmällä'.

Vankilan johtaja vahvistaa valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelman, johon liitetään vangin suostumus. Vankilan johtaja päättää myös valvotun koevapauden peruuttamisesta ja vankilaan palauttamisesta. Elinkautista vankeutta tai koko rangaistusta suorittavan kohdalla toimeenpanosuunnitelman vahvistaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö vankilan ja arviointikeskuksen lausunnon perusteella.

Jos kyseessä on seksuaalirikoksen tehnyt, koevapauden edellytyksenä on, että vanki sitoutuu noudattamaan seksuaalirikoksen uusimisen ehkäisemiseksi tarkoitettua lääkehoitoa ja sen valvontaa sekä hoitoon mahdollisesti liitettyä muuta psykososiaalista hoitoa ja tukea, myös ehdonalaisten vapauden aikana. Lääkehoidon edellytyksenä on vangin suostumus lääkehoitoon ja hoidon valvontaan. Rikosseuraamuslaitoksen lääkäri päättää lääkehoidosta. Lääkehoidosta, sen valvonnasta ja muusta hoidosta aiheutuvista kustannuksista vastaa valtio.

Oikaisuvaatimus Rikosseuraamuslaitoksen aluejohtajalle on mahdollista tehdä koevapauden peruuttamisen lisäksi mm. kielteisestä päätöksestä vangin hakemuksesta valvottuun koevapauteen.

3.2 Valvontarangaistus

Valvontarangaistus eli valra on teknisin menetelmin valvottu yhdyskuntaseuraamus, jonka on tarkoitus olla ”viimeinen varoitus” ennen vankilaan joutumista. Valvontarangaistus on omassa asunnossa ja sovituisissa toimintapaikoissa suoritettava rangaistus, jota valvotaan sähköisesti. Valran pituus on enintään kuusi kuukautta. Valra voidaan tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta silloin, kun yhdyskuntapalvelu ei tule kyseeseen.

Ennen valvontarangaistukseen tuomitsemista on selvitettävä, täytyvätkö sen edellytykset. Syyttäjä pyytää etukäteen Rikosseuraamuslaitokselta valvontarangaistusselvityksen, kun valra näyttää mahdolliselta. Tähän kuuluu epäillyn asuntotilanteen, henkilökohtaisten olosuhteiden ja muiden valvontarangaistuksen edellytysten selvittäminen. Lisäksi siihen kuuluu rikoksesta epäillyn kanssa samassa asunnossa asuvien, myös alle 18-vuotiaiden, mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen.

Alle 12-vuotiaan lapsen kuuleminen suoritetaan lastensuojeluviranomaisten ja Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen yhteistyönä. Lapsen mielipide kirjataan rangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaan liitettävään asiakirjaan. Valran täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä, jos alaikäinen perustellusta syystä vastustaa täytäntöönpanoa ja hän on ikänsä ja kehitystasonsa puolesta kypsä arvioimaan asiaa, tai jos puoliso vastustaa.

Valvontarangaistusta varten laaditaan suunnitelma, joka sisältää päiväkohtaisen aikataulun ja tiedot siitä, millaiseen toimintaan tuomitun on osallistuttava. Toimintavelvollisuus sisältää työtä, koulutusta, kuntoutusta tai muuta toimintaa vähintään 10 ja enintään 40 tuntia viikossa. Tuomittu voi siis säilyttää työ- tai opiskelupaikkansa. Rangaistuksen aikana ei saa käyttää päihteitä.

Päiväohjelmassa on määritelty tarkasti, missä tuomitun tulee milloinkin olla. Hänen tulee pysytellä asunnossaan aina silloin, kun hänellä ei ole ohjelmassa hyväksyttyä syytä poistua sieltä. Kaupassa ja muilla asioilla käyminen sekä harrastukset hoidetaan ennalta sovitun päiväohjelman mukaisesti. Valvoja ja ohjaajat tukevat tuomittua rangaistuksen suorittamisessa ja päivittävät ohjelmia tarvittaessa.

Sähköinen valvonta toteutetaan nilkkaan kiinnitettävällä pannalla, joka on yhteydessä valvottavan kotiin sijoitettuun seurantalaitteeseen. Laitteilla valvotaan tuomitun liikkumista asunnolta suunnitelman mukaisesti. Valvottavan asuntoon ja toimintapaikalle tehdään tarkastuskäyntejä ennalta ilmoittamatta. Lisäksi tuki- ja valvontapartiot valvovat päihteettömyyttä ja muiden velvollisuuksien noudattamista samalla tavoin kuin koevapaudessa.

Syyttäjä ratkaisee retkahduksesta, muutetaanko rangaistus vankeudeksi. Ehtojen toistuva tai vakava rikkominen, kuten aikataulujen noudattamatta jättäminen tai päihteiden käyttö, johtaa pääsääntöisesti rangaistuksen muuntamiseen ehdottomaksi vankeudeksi.

Valvontarangaistusta on pidetty vaativana ja tuntuvana seurauksena, joka vaatii tuomitulta pitkäjänteisyyttä ja motivaatiota. Myönteistä siinä on se, että se mahdollistaa työn tai opiskelun lisäksi myös ohjauksen ja tuen saannin. Valra ylläpitää tai edistää rikoksentekijän sosiaalisia valmiuksia. Sillä voi olla myönteisiä vaikutuksia paitsi tuomitun myös hänen perheensä elämään.

Mikäli valvontarangaistukseen tuomitun kanssa samassa asunnossa asuva perustellusta syystä kirjallisesti peruuttaa suostumuksensa, Rikosseuraamuslaitoksen on selvitettävä, voidaanko valvontarangaistus panna täytäntöön muussa asunnossa vai onko asia saatettava tuomioistuimen käsiteltäväksi. Samoin on meneteltävä, jos tuomitun asunto vaihtuu tai olosuhteet hänen asunnossaan muuttuvat siten, ettei valran täytäntöönpanoa voida jatkaa. Selvityksen tekemiseksi valvontarangaistuksen suorittaminen voidaan väliaikaisesti keskeyttää. Selvitystä tehtäessä tuomittua ja samassa asunnossa asuvaa henkilöä on kuultava.

4. Tiedon ja tuen lähteitä

Tietoa ja tukea on saatavissa viranomaisilta, järjestöiltä ja seurakunnilta. Mahdollisuudet vaihtelevat paikkakunnittain. Tietoa, neuvoja ja vertaistukea löytyy myös internetistä tai sosiaalisesta mediasta. Apua tai tukea on hyvä hakea jo aikaisessa vaiheessa, etteivät omat voimavarat kulu loppuun. Vangitseminen voi olla kriisitilanne, johon on saatavissa kriisiapua. Huoli ja stressaavat tilanteet voivat aiheuttaa myös fyysisiä oireita. Yksin ei tarvitse jaksaa!

4.1 Viranomaiset ja järjestöt

Ensisijainen vastuu tuen tarjoamisesta on oman kunnan viranomaisilla. Tukea tarjoavia viranomaistahoja ovat ainakin aikuissosiaalityö, perhepalvelut ja lastensuojelu, mutta yhtä lailla vaikkapa työhallinto tai terveydenhuolto, henkilön yksilöllisestä tilanteesta riippuen. Kuntien peruspalveluiden kautta pääsee erikoispalveluihin. Esimerkiksi terveyskeskuksen tai työterveyshuollon lääkärin kautta on mahdollista saada apua myös psyykkiseen jaksamiseen. Lääkäri voi esimerkiksi tehdä lähetteen terveyskeskuksen psykologille muutaman kerran tapaamista varten tai psykiatrian poliklinikalle, jossa voi saada pidempikestoista apua psyykkiseen jaksamiseen.

Asiakkaiden oikeuksien puolestapuhujia ovat potilas- ja sosiaaliasiamiehet. Potilasasiamiehet antavat terveydenhuollossa potilaille tietoa näiden oikeuksista ja toimivat potilaiden oikeuksien edistämiseksi. Potilasasiamiehen tehtävänä on tarvittaessa neuvoa ja avustaa potilasta, jos tämä on tyytymätön saamaansa hoitoon tai kohteluun. Sosiaaliasiamiehet antavat neuvontaa asiakkaiden asemasta ja oikeuksista sosiaalihuollon palveluissa, sekä muistutuksen laatisemisesta. He myös raportoivat asiakkaan aseman ja oikeuksien kehittymisestä vuosittain kuntansa kunnanhallitukselle sekä edistävät muilla tavoin sosiaalihuollon asiakkaiden oikeuksien toteutumista. Jokaisella kunnalla on sosiaaliasiamies, jonka yhteystiedot löytyvät esimerkiksi kunnan nettisivuilta. Viimesijaisina toimijoina asiakkaiden oikeuksien toteutumisessa ovat järjestöjen asiamiehet.

Monet järjestöt sekä seurakunnat tarjoavat palveluja ja tukea läheisille. Toiminta on jakaantunut ammatilliseen ja vapaaehtoistoimintaan, joka voi olla vertaistoimintaa. Ammatillista apua tarjoaa esimerkiksi Kriminaalihuollon tukisäätiö, joka on valtakunnallinen asiantuntija ja palveluntuottaja, joka työskentelee rikostaustaisten ja heidän läheistensä hyväksi. Kriminaalihuollon tukisäätiön palveluihin kuuluvat mm. tukiasumispalvelut asunnottomana pääkaupunkiseudulle vapautuville, oppimisvalmennus, vertaistukipiste Redis, kriminaaliasiamiestoiminta ja Ehjä perhe -toiminta (lapsi- ja perhetyö). Säätiön asiamiestoiminnasta apua voivat saada rangaistuksesta vapautuvat ja heidän läheisensä silloin, kun palvelujen tai etuuksien saanti erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa ei syystä tai toisesta toimi. Lisäksi säätiö toteuttaa erilaisia hankkeita. Lisätietoja toiminnasta saat säätiön nettisivuilta www.krits.fi.

Sivustolla on omat osiot läheiselle, vapautuvalle ja heidän kanssaan työskenteleville ammattilaisille. Lapsille ja nuorille on omat sivunsa. Sivustolla on mm. ajankohtaista tietoa, tapahtumakalenteri, oppaita ja blogeja.

Järjestöillä on tarjolla apua ja neuvoja tarjoavia verkkopalveluita. Apua ja tukea on tarjolla mm. vanhemmuuteen, velkaongelmiin, päihde- ja rahapeliongelmiin ja perheväkivaltaan. Kasvatus - ja perheneuvontaliitto Kasper tarjoaa yksilö- ja ryhmämuotoista tukea huostaanotettujen lasten vanhemmille, Ensi- ja turvakotien liitolla on mm. erotilanteisiin ja väkivaltakysymyksiin liittyvää

tukea, FinFami, Tukikohta sekä Irti huumeista ry:n läheis- ja perhetyön keskus tarjoavat apua ja tukea päihde- ja mielenterveysongelmista kärsivien rangaistujen omaisille. Takuu-Säätiö neuvoa talous- ja velkaongelmissa.

4.2 Leirit tuomituille ja läheisille

Perheleirejä, joiden pituudet vaihtelevat muutamasta päivästä viikkoon, toteuttavat sekä vankilat että muut toimijat. Leirit voivat olla suunnattuja koko perheelle tai ne voivat painottua teeman mukaisesti esimerkiksi vanhemmuuteen tai parisuhteeseen. Leireillä vangit oleskelevat läheistensä kanssa. Leirillä vietettävä aika on normaalia vankeusaikaa, joten osallistujien on noudatettava sääntöjä sekä päihitteettömyyttä. Sääntöjen noudattamista valvotaan.

Leirit ovat yksi vankilan perhetyön muoto. Ne tarjoavat mahdollisuuden perheiden yhdessäoloon vankeusaikana ja perhe- ja vanhemmuusteemojen työstämiseen ohjatusti. Ne voivat myös olla kuntouttavaa jatkotyöskentelyä aiemmalle perhetyölle. Vankiloiden leireillä vankila kustantaa oleskelun koko perheelle. Matkakustannuksiin voi hakea apua perheen kotikunnan sosiaalitoimesta tai seurakunnan diakoniatyöstä.

Kriminaalihuollon tukisäätiön Ehjä perhe -toiminta järjestää noin neljästi vuodessa parisuhde- ja perheleirejä kaikilla rikosseuraamusalueilla. Lisäksi järjestetään leirejä läheisille. Leirien tavoitteena on mm. vanhemmuuden ja parisuhteen tukeminen, mahdollisten ongelmatilanteiden selvittely, perheen voimavarojen ja jaksamisen tukeminen sekä arjen taitojen vahvistaminen. Leirin aikana on mahdollisuus vertaistukeen ja kokemusten vaihtoon toisten leiriläisten aikana. Lapsille on leirillä omia ryhmiä, joissa käsitellään lasten kanssa heidän kokemuksiaan vanhemman vankilassa olosta lapsen ikätason mukaan. Myös perheen yhteinen aika on erittäin tärkeää. Ehjä perhe -toiminta tarjoaa myös keskusteluapua perheille, jotka ovat kriisitilanteessa perheenjäsenen tekemän rikoksen takia.

Muuta leiritoimintaa järjestävät ulkopuoliset tahot paikallisesti. Perhetyön näkökulmasta soveltuvia voivat olla mm. NMKY:n järjestämät viikonlopun mittaiset isä-lapsi-leirit, joille vanki voi hakea työntekijän kanssa yhteistyössä ja osallistua, mikäli tulee valituksi ja saa vankilasta poistumisluvan. Isä-lapsi-leirit ovat avoimia erilaisissa elämäntilanteissa eläville vanhemmille lapsineen.

Parisuhdeteemaisia leirejä ja viikonloppuja järjestävät vankiloiden lisäksi monet paikalliset seurakunnat. Yksi tällainen toimija on myös Kataja ry, joka järjestää eri paikkakunnilla mm. Solmuja suhteessa -parisuhdekurssseja tai Rikasta minua -viikonloppuja pareille, joiden suhde ei ole akuutissa kriisissä. Leireillä pohditaan kumppaneiden omia toiveita, tarpeita ja odotuksia parisuhteessa ja mietitään keinoja voimavarojen lisäämiseen ja kuormittavien asioiden käsittelyyn. Niillä toteutetaan ohjatusti sekä pari että pienryhmätehtäviä. Parisuhde- tai perheleirille osallistuminen voi olla mahdollista joko vankeusaikaisena toimintana tai tärkeän syyn perusteella vankilan hyväksymänä ulkopuoliseen toimintaan osallistumisena.

Rangaistukseen tuomittu

1. Yhdyskuntaseuraamukset

Rikosseuraamuslaitoksen toimipaikkoja ovat vankiloiden lisäksi yhdyskuntaseuraamustoimistot. Ne vastaavat sekä tuomioistuimien määräämien yhdyskuntaseuraamusten, että vankeudesta ehdonalaiseen vapautuvien henkilöiden valvonnasta. Päivittäin erilaisia yhdyskuntaseuraamuksia suorittaa noin 3000 ihmistä (esim. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2019, https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/pjx6k2qbp/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2019_ISSN_2242-6957_verkkojulkaisu.pdf). Kaikissa yhdyskuntaseuraamuksissa ja niiden valvonnassa tuomitun vapautta rajoitetaan ehtojen ja velvoitteiden muodossa. Niiden etuna on tuomitun pysyminen yhteisössään, jolloin työ-, opiskelu- tai läheissuhteet eivät katkea eivätkä vaikeudu, kuten vankeusaikana. Yhdyskuntaseuraamukset ovat myös kustannuksiltaan yhteiskunnalle edullisempia kuin vankeustuomiot ja niiden on todettu pienentävän uusimisriskiä.

Yhdyskuntapalvelu tarkoittaa maksimissaan 8 kk ehdottoman vankeusrangaistuksen muuntamista yhdyskuntapalveluksi, jonka pääasiallinen sisältö on palkaton työ. Yhdyskuntapalvelua voidaan vankeuden sijaan tuomita vähintään 14 ja enintään 240 tuntia. Jos henkilölle tuomitaan 8 kk mittainen tai pidempi ehdollinen vankeusrangaistus, sen lisäksi voidaan tuomita yhdyskuntapalvelua enintään 90 tuntia. Palkattoman työn lisäksi lisäksi korkeintaan 30 tuntia voidaan suorittaa muuna kuin työpalveluna esim. ohjelmissa, joita ovat esim. rattijuopumuksesta tuomituille suunnattu Liikenneturvaohjelma tai päihdejakso. Yhdyskuntapalvelu voidaan muuntaa ehdottomaksi vankeudeksi, jos tuomittu rikkoo yhdyskuntapalveluun liittyviä määräyksiä.

Henkilö vapautuu **ehdonalaiseen vapauteen** suoritettuaan ehdotonta vankeusrangaistusta määräjän vankilassa. Ehdonalaisen alkaessa alkaa koeaika, joka on jäljellä olevan jäännösrangaistuksen pituinen, mutta enintään kolme vuotta. Ehdonalaisesti vapautettava voidaan määrätä valvontaan, jos vankilassa suorittamatta jäävä osuus eli koeaika on pidempi kuin vuosi, jos rikos on tehty alle 21-vuotiaana tai henkilö itse pyytää valvonnan määräämistä. Valvonnan tarkoitus on uusintarikollisuuden ehkäiseminen lisäämällä valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan.

Valvontaan kuuluvat säännölliset tapaamiset yhdyskuntaseuraamustoimiston valvojan kanssa. Vapautuvan kanssa laaditaan hyvissä ajoin ennen vapautumista valvontasuunnitelma. Siinä määritellään tapauskohtaisesti valvonnan tarve, tapaamisten tiheys ja tapa, valvottavan asumista, työtä, koulutusta, opiskelua sekä taloudellisen tilanteen ja muiden olosuhteiden edistämistä koskevat suunnitelmat sekä ehtojen rikkomisen seuraukset.

Ehdonalaisesti vapautetun on noudatettava hänelle tehtyä valvontasuunnitelmaa, käytävä määrätyissä valvontatapaamisissa ja oltava sovittaessa puhelimitse yhteydessä valvojaansa. Tapaamiseen ei saa mennä päihtyneenä. Muutoin valvonta ei vaikuta esimerkiksi työssäkäyntiin tai opiskeluun, eikä siinä rajoiteta liikkumista tai matkustamista kotipaikkakunnan ulkopuolelle. Valvonnassa oleva on normaalien yhteiskunnan palvelujen piirissä.

Tuomioistuin voi syyttäjän vaatimuksesta määrätä jäljellä olevan jäännösrangaistuksen pantavaksi täytäntöön, jos tuomittu tekee koeaikana rikoksen, josta hänet olisi tuomittava ehdottomaan vankeuteen.

Ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta. Tuomioistuin voi määrätä korkeintaan kahden vuoden vankeusrangaistuksen suoritettavaksi ehdollisena siviilissä. Tuomittu ei tällöin mene vankilaan, mutta

hänelle määrättyinä koeaikana (1-3 vuotta) tuomio voidaan määrätä pantavaksi täytäntöön vankilassa, mikäli koeaikana syyllistyy rikokseen. Rikoksen alle 21-vuotiaana tehneelle voidaan ehdollisen rangaistuksen lisäksi tuomita vuoden ja kolmen kuukauden pituinen valvonta, jos sen katsotaan tukevan nuoren selviytymistä ja rikoksetonta elämää. Tällöin nuori käy säännöllisesti valvontatapaamisissa yhdyskuntaseuraamustoimistossa.

Valvonnan tavoitteena on rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttaminen ja käyntien sisältönä voi olla esim. toimintaohjelma, palveluohjaus tai elämänhallinnan kohentaminen.

Nuorisorangaistus on alle 18-vuotiaille tarkoitettu rangaistusmuoto silloin, kun henkilö on rikosentekohetkellä ollut 15-17-vuotias ja tuomioistuin pitää sakkoja liian lievänä, mutta ehdotonta vankeutta liian ankarana seuraamuksena. Rangaistuksen pituus vaihtelee neljästä kuukaudesta vuoteen. Nuorisorangaistus rinnastetaan ankaruudeltaan ehdolliseen vankeuteen. Rangaistuksen sisältö koostuu valvontatapaamisista, valvonnassa suoritettavista tehtävistä ja ohjelmista sekä työelämään ja työhön perehtymisestä. Valvonnan tavoite on edistää nuoren sosiaalista selviytymistä ja ehkäistä uusintarikollisuutta. Alaikäisen kohdalla yhteydenpito huoltajiin on välttämätöntä. Valvontakäynneillä asiakas voi keskustella asioistaan luottamuksellisesti valvojansa kanssa.

Valvontarangaistus voidaan tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijasta rikoksesta, kun yhdyskuntapalvelu ei tule kyseeseen ja rangaistus olisi korkeintaan 6 kk vankeutta. Valvontarangaistusta suoritetaan omasta asunnosta tai esimerkiksi hoitopaikasta käsin. Tuomittu voi liikkua asuntonsa ulkopuolella vain sovituina aikoina ja sovituissa paikoissa. Valvonta tapahtuu sähköisesti. Valvontarangaistuksen kohderyhmänä ovat etupäässä rattijuopumukseen ja omaisuusrikoksiin syyllistyneet. Myös lievät pahoinpitelyrikokset, jotka eivät ole kohdistuneet rikosentekijän asuinkumppaniin tai lähiomaiseen, voivat tulla kysymykseen. Valvontarangaistus edellyttää tuomitun asunnon soveltuvuutta rangaistuksen täytäntöönpanoon sekä niin tuomitun omaa kuin samassa asunnossa asuvien suostumusta. Rangaistuksen voi suorittaa myös hoitolaitoksessa tai asuntolassa asuen. Lisää tietoa omaisen osiossa rangaistuksen tuloa kotiin koskevassa luvussa.

Ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena on vuoden 2020 alusta voitu tuomita myös yli 21-vuotiaille valvontaa. Aikuiselle voidaan tuomita oheisseuraamuksena valvonta, jos se on tekijän aikaisempi rikollisuus, hänen henkilökohtaiset olonsa ja rikokseen johtaneet seikat huomioon ottaen tarpeen uusien rikosten ehkäisemiseksi. Näissä tapauksissa on usein kyse päihdeongelmaisesta henkilöstä, joka on ajautumassa rikoskierteeseen. Valvontaan voidaan tuomita myös sillä perusteella, että ehdollista vankeutta yksinään on pidettävä riittämättömänä rangaistuksena rikoksesta. Näissä tilanteissa valvonnan pituus on 1 v 3 kk ja sisältää tapaamisia valvojan kanssa sekä tarvittaessa osallistumista esimerkiksi Risen järjestämään ohjelmatoimintaan, tai avohoitoa tai -kuntoutusta. Aikuisen tuomitun kohdalla jäljellä oleva valvonta-aika voidaan muuntaa lyhyeksi vankeudeksi, jos tuomittu rikkoo törkeästi valvontaan sisältyviä velvollisuuksiaan.

Yhdistelmä-rangaistus voidaan tuomita vakavan rikoksen uusijalle, jota on pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle teoista, jotka on tehty lain voimaan tulon eli 1.1.2018 jälkeen. Yhdistelmä-rangaistus korvaa vakavien rikosten uusijoille tarkoitetun vankeusrangaistuksen, joka suoritetaan kokonaisuudessaan vankilassa. Yhdistelmä-rangaistus koostuu vankeusajasta ja yhden vuoden mittaisesta valvonta-ajasta. Yhdistelmä-rangaistukseen kuuluva valvonta-aika alkaa välittömästi vankilassa suoritettua rangaistusta jälkeen, ja sen täytäntöönpanosta vastaa Rikosseuraamuslaitos. Valvonta-ajasta johtuu, ettei rangaistusta suorittavalla ole mahdollisuutta päästä ehdonalaan vapauteen tai valvottuun koevapauteen.

Läheiset yhdyskuntaseuraamusten näkökulmasta

Jo yhdyskuntaseuraamuksen toimeenpanoedellytyksiä koskevassa lausuntovaiheessa selvitetään sosiaalisia suhteita ja sitä, miten ne mahdollisesti tukevat tai haittaavat selviytymistä yhdyskuntaseuraamuksesta.

Rangaistuksen toimeenpanovaiheen alussa selvitetään asiakkaan elämäntilannetta, johon osaltaan kuuluu myös perhe. Valvontakäynneillä voi halutessaan keskustella perhetilanteesta. Valvottavan suostumuksella myös hänen läheisensä voivat osallistua ja olla mukana valvontakäynneillä. Valvottavan ollessa täysi-ikäinen YKS-toimiston työntekijä ei voi keskustella hänen asioistaan läheisten kanssa ilman tuomitun suostumusta.

Läheiset voivat olla tuki ja voimavara yhdyskuntaseuraamusta suorittavalle. Perhesuhteiden säilyminen ja mahdollisuus kotona asumiseen tuomion aikana voivat toimia myös motivaatiota lisäävänä asiana.

Yhdyskuntaseuraamuksissa on huomioitava myös perheiden erilaiset tilanteet. Osa tuomituista haluaa salata seuraamuksen läheisiltään. Valvontarangaistuksen kohdalla tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, jos läheiset asuvat samassa osoitteessa (ks. omaisen osiosta luku rangaistuksen tulosta kotiin). Mikäli Rikosseuraamuslaitoksen työntekijälle tulee esiin asioita, jotka herättävät huolta lasten hyvinvoinnista perheessä, laki velvoittaa häntä tekemään lastensuojeluilmoituksen.

2. Vankeus

2.1 Tulo vankilaan

Henkilö voidaan toimittaa vankilaan oikeuden päätöksellä tutkintavankeuden tai rangaistuksen suorittamiseksi tai hänet voidaan määrätä toimeenpanovaiheessa saapumaan siviilistä vankilaan suorittamaan rangaistustaan. Rikosseuraamusalueen arvointikeskuksessa tai yhdyskuntaseuraamustoimistossa on selvitetty tuomitun tilannetta ja tarpeita ennen rangaistuksen täytäntöönpanoa. Näillä on vaikutusta siihen, mikä vankila tulee kyseeseen – esimerkiksi missä vankiloissa on mahdollista päästä johonkin tiettyyn kuntoutusohjelmaan tai opiskella. Onnistuneella laitostalinnalla voidaan turvata vangin yhteydet vankilan ulkopuolelle esimerkiksi läheisiin ja saada vanki osallistumaan toimintakykyään tai valmiuksiaan vastaavaan tai parantavaan toimintaan. Toistaiseksi tuomion suorittamispaikkaa valittaessa on pyritty huomioimaan tuomitun kotipaikka. Rikosseuraamuslaitos on kuitenkin uudistamassa vankisijoittelun periaatteita, joten kotipaikkaperiaatteen noudattamiseen voi tulla muutoksia.

Sijoitusvankila päätetään rangaistusajan suunnitelman teon yhteydessä. Tuomittu voidaan sijoittaa suoraan avovankilaan silloin, kun tuomio on korkeintaan kaksi vuotta vankeutta ja hän sitoutuu päihitteettömyyteen ja sen valvontaan.

Suljettuun vankilaan vastaanotetusta vangin omaisuudesta on laadittava omaisuusluettelo. Luetteloon ei merkitä vähäarvoista omaisuutta. Avolaitoksessa luettelo on laadittava ainoastaan laitokseen säilytettäväksi otetusta omaisuudesta ja vangin pyynnöstä hänen haltuunsa annetusta erityisen arvokkaasta omaisuudesta.

Esineet, jotka ovat sallittuja asuintiloissa mukana pidettäväksi ja säilytettäväksi, merkitään vangin haltuunottolistaan ja tarkastetaan ennen hänelle luovuttamista. Vangin hallussa olevat rahat ja maksuvälineet otetaan suljetussa vankilassa säilytettäväksi tai talletetaan vangin kustannuksella hänen tililleen pankkiin. Saapuessaan vankilaan vangilla tulisi olla mahdollisuus kanttiinipäivän ulkopuolellakin ns. tulo-ostoihin välttämättömien hygieniatarvikkeiden tai yhteydenpitotarpeiden osalta. Niiden saaminen käyttöön ei kuitenkaan aina onnistu välittömästi, joten yhteydenottomahdollisuuksissa läheisiin voi olla viivettä.

Vankiloiden järjestyssäännöissä ja toimintakäytännöissä on eroja. Monissa vankiloissa vangille annetaan ainakin kirjallinen tulo-opas, johon on kirjattu laitoksen käytännöt. Vankiloilla on myös järjestyssäännöt, jotka ovat löydettävissä kunkin vankilan nettisivuilta ja joihin voi tutustua jo ennen vankilaan tuloa <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/vankilat.html>.

Perustuslailla (2 luku 21 §) on turvattu kansalaisten oikeus hyvään hallintoon, ja tämä koskee myös vankeja ja heidän omaisiaan (ks. luku läheisen osiossa). Euroopan neuvosto on myös laatinut vankilasäännöt. Ne eivät ole jäsenmaita sitovia, mutta Euroopan ihmisoikeustuomioistuin käyttää vankilasääntöjä ratkaisujensa perusteluissa. Näissä vankilasäännöissä mm. todetaan, että vangeilla on oltava riittävät mahdollisuudet esittää pyyntöjä ja valituksia. Samoin todetaan, että asianomaisen viranomaisen on otettava huomioon kaikki vangin sukulaisilta tulleet kirjalliset valitukset, jos heillä on syytä uskoa, että vangin oikeuksia on rikottu.

Vankeuslaissa (luku 20, 1 §) säädetään, mistä asioista vanki voi valittaa/hakea muutosta tai oikaisua (ks. liite 1).

2.2 Yhteydenpito läheisiin ja vankilan ulkopuolelle

Läheisen näkökulmasta tieto tuomitun olinpaikasta on helpottava. Viranomaiset eivät saa antaa tuomitun olinpaikasta tietoa ilman hänen lupaansa, joten vangin on hyvä kertoa henkilökunnalle, saako hänestä antaa tietoa yhteyttä ottavalle läheiselle. Selkeintä on tehdä suostumus kirjallisena.

Vankilaan saapuessa ja laitoksen vaihtuessa vangilla on oikeus tulosoittoon, jotta hän voi ilmoittaa olinpaikastaan läheisilleen. Tämän jälkeen hän voi olla yhteydessä läheisiinsä kanttiinista ostettavalla puheajalla tai kirjeitse. Vangilla on vankinumero, joka säilyy samana, vaikka sijoitusvankila tuomion aikana vaihtuisikin.

Yhteydenpito läheisiin helpottaa paitsi vankeusaikaa myös siviilissä olevien tilannetta. Kirjeistä on paljon iloa läheisille, varsinkin suljetusta vankilasta, johon yhteydenpito ei muuten voi olla kovin tiivistä. Sama on tietenkin toisin päin – siviilistä voidaan lähettää vaikkapa kirjeellä lasten piirustuksia. Yhteydenpidon ylläpitäminen helpottaa paluuta arkeen vapautumisen jälkeen. Suljetuissa ja avolaitoksissa on eroja yhteydenpidon suhteen. Avovankilan käytännöistä kerrotaan lisää omassa luvussaan.

Vankeuslakiin tuli toukokuussa 2015 säännökset internetin ja sähköpostin luvanvaraisesta käyttämisestä vankiloissa. Lupa voidaan myöntää toimeentuloon, työ-, koulutus-, oikeus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen tai muusta vastaavasta tärkeästä syystä. Sosiaalisen median käyttöön vangeilla ei ole oikeutta, mutta Skype-puhelut ovat mahdollisia. Internetin käyttöä voidaan valvoa teknisesti ja siten, että Rikosseuraamuslaitoksen virkamies on läsnä. Luvan hakukäytännöt vaihtelevat vankiloittain.

Moni läheinen haluaa auttaa vankilassa olevaa tai vanki itse pyytää apua asioidensa hoitoon. On hyvä ottaa huomioon, että ensisijaisesti yhteydenoton tulisi tulla asianomaiselta itseltään. Vankilasta käsin on mahdollista hoitaa osa asioista itse tai olla yhteydessä sellaiseen tahoon, joka voi auttaa asioiden hoitamisessa. Suljetussa vankilassa asioitaan voi lähteä hoitamaan ottamalla yhteyttä asiointilomakkeella (”rutinalappu”) vankilan työntekijään. Työntekijän vastaanotolta on myös mahdollisuus soittaa niin sanottuja asiointipuheluita.

Mikäli vanki ei pysty hoitamaan jotakin asiaa itse (esim. asia joka vaatii henkilökohtaisen käynnin tai soittoaajat ovat sellaisia, ettei vankilasta pääse soittamaan), hän voi valtuuttaa läheisensä hoitamaan asiaa puolestaan.

Tällöin vangin on tehtävä yksilöity valtakirja, johon kirjataan, kuka saa hoitaa henkilön puolesta ja mitä asioita. Valtakirjamalli löytyy tämän oppaan liitteistä, mutta esimerkiksi Kelalla on oma valtakirjapohja sieltä maksettavia etuuksia varten.

2.3 Mistä vankila vastaa

Vankeuslain mukaan vankila vastaa vankien ylläpidosta, kuten ruoasta ja vaatteista. Suljetussa vankilassa voi käyttää vankilan vaatteita tai omia vaatteitaan. Avovankilassa vangin on käytettävä omia vaatteitaan. Vankila kuitenkin vastaa lain mukaan kaikissa laitoksissa myös poistumisluvan saaneen tai tuomioistuimeen menossa olevan vangin vaatteista, mikäli hänellä ei ole itsellään

soveliaita vaatteita (Vankeuslaki 7 luku 2 §, tutkintavankeuslaki 3 luku 3 §). Vaatetus voidaan antaa vangille omaksi hänen vapautuessaan tai siirtyessään avolaitokseen, jos hänellä ei ole omia vaatteita.

Vankilaan tulijalle annetaan alkuun perushygieniapakkaus, joka sisältää mm. hammasharjan, hammastahnan, hammasmukin, hammastikkuja, kertakäyttöpartateriä, kamman, hiustenpesuainetta sekä desinfiointiainetta. Joitakin hygieniatuotteita on varattu vankien käyttöön vankilan puolesta. Toimintoihin osallistuvalla maksetaan palkkaa tai toimintarahaa, muille käyttörahaa. Lisää näistä on vangin taloudesta kertovassa luvussa.

2.4 Perheosasto Vanajan vankilassa

Vankilan perheosasto on tarkoitettu vauvaa odottavalle tai alle 2-vuotiaan lapsen vanhemmalle, joka tulee vankilaan suorittamaan vankeusrangaistusta. Lastensuojelu voi sijoittaa osastolle alle 2-vuotiaan lapsen vanhempansa kanssa. Sijoitus voi jatkua, kunnes lapsi täyttää kolme vuotta. (Vankeuslaki 4 luku 10 §, lastensuojelulaki 13 a §)

Vankilan perheosasto on Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämä lastensuojeluyksikkö, jonka varsinaisesta toiminnasta vastaa Ensi- ja turvakotien liittoon kuuluva Kanta-Hämeen perhetyö ry. Osasto jakaantuu kahteen toimipaikkaan: Vanajan vankilassa sijaitsee 10-paikkainen vankeusvangeille tarkoitettu perheosasto ja Hämeenlinnan vankilassa on tutkintavangeille tarkoitettu osasto, jolla on kaksi paikkaa.

Perheosastolla toimitaan aina yhteistyössä vankilan ja lastensuojelun kanssa. Yhteisiä neuvotteluita lastensuojelun kanssa on vähintään kolmen kuukauden välein. Perheosastojakso on suunnitelmallista rangaistusajaksi, jolloin osastolla oleva vanhempi toteuttaa sekä rangaistusajan suunnitelmaa että lastensuojelun lapselle ja vanhemmalle laatimaa asiakassuunnitelmaa.

Perheosastolla vanhempaa autetaan pohtimaan, miten voi luoda lapselle hyvän ja turvallisen alun elämään. Osastolla vanhempi ja lapsi saavat ammattilaisen tarjoamaa tukea ja vanhempi osallistuu sekä perheosaston että vankilan kuntouttavaan toimintaan.

Perheosasto on kodinomainen ja siellä jokaisella vanhemmalla ja lapsella on oma huone. Keittiö, pesutilat ja olohuone ovat yhteiskäytössä. Osastolla eletään yhdessä muiden kanssa ja siellä jokaisen on sopeuduttava erilaisiin tapoihin ja kulttuureihin. Perheosastolle tulee vanhempia ympäri Suomea ja myös ulkomailta. Perheosaston henkilökunta koostuu sosiaali- ja terveysalan ammattilaisista. Henkilökunta on paikalla joka päivä klo 7 – 22. Omatyöntekijät tukevat perheen jaksamista keskustelemalla ja järjestämällä toimintaa.

Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskus selvittää perheosastosijoituksen edellytysten täyttymisen yhteistyössä eri viranomaisten kanssa. Asuinkunnan lastensuojelu päättää lapsen sijoittamisesta perheosastolle ja pääsääntöisesti kyseessä on avohuollon sijoitus.

Lisää tietoa vankilan perheosastosta: www.khperhetyo.fi → Vankilan perheosasto
www.lastensuojelunkasikirja.fi → Lapsi vanhemman mukana vankilassa

Isä pohtii: Vanhemmuus vankilassa

Aika ristiriitainen käsite. Miten sitä voi olla vanhempi vankilasta käsin?

Olen käynyt läpi kaikki tunteet yrittäessäni olla vanhempi vankilasta käsin.

Päivä kerrallaan – opas läheiselle ja rangaistusta suorittavalle

Kiitollisuutta, kun minusta tuli isä. Turhautuneisuutta, kun en voi olla läsnä lapseni elämässä.

Surullisuutta, kun lapseni joutuu ravaamaan vankilassa minua tapaamassa. Vihaa vankilaviranomaisia kohtaan, kun lapseltani evättiin pääsy tapaamiseen muutaman minuutin myöhästymisen vuoksi.

Iloa, kun lapseni hymyilee nähdessään minut. Rakkautta, kun lapseni tulee halaamaan ja pussaamaan minua ylimääräisen kerran tapaamisen loputtua. Sääliä lapsen vuoksi, kun hän joutuu tapaamaan minua pleksilasin kautta. Vastuullisuutta, kun yritän antaa lapselleni isällisiä neuvoja kotiin vietäväksi.

Yritän olla paras mahdollinen vanhempi, lähettää postia lapsille viikoittain, soitan aina, kun soittoaika on siihen aikaan, että saan heihin yhteyden.

Pyrin saamaan perhetapaamisen 1-1.5 kk:n välein. Pyrin saamaan lapsitapaamisen kerran kuussa, pyrin saamaan saatettuja poistumislupia.

Muuhun perhetyöhön, kuten perheleirit tai saattamattomat poistumisluvat, en valitettavasti ole päässyt.

Miksi en sitten luovuta? Jätä isyyttä sikseen ja palaa siihen, kun olen päässyt siviiliin? Siksi, että ensinnäkin lapsellani on oikeus nähdä minua.

Huolimatta siitä, olenko lusimassa vai en. Toiseksi, kun lapseni sanoo haluavansa muuttaa luokseni, tiedän hänen kokevan minut läheiseksi ja rakastavan minua. Mikä mies minä olisin, jos en vastaisi tähän rakkauteen?

Kolmanneksi, minkälaisen mallin vanhemmasta antaisin lapselleni, jos luovuttaisin? Viimeiseksi, mutta ei suinkaan vähäisemmäksi, lapseni hymy tapaamisen aikana voittaa kaiken muun tällä hetkellä.

Voimia kaikille teille vankilassa oleville vanhemmille. Muistakaa taistella lapsienne oikeuksien vuoksi

Perheosastolla olevien asiakkaiden ajatuksia

Perheosasto on muuta vankilaa kodinomaisempi ja lapsilla on siellä hyvä olla. Lapselle perheosasto ei ole vankila. Liikkuminen on perheosastolta käsin vapaampaa ja sieltä on mahdollista käydä lapsen kanssa esimerkiksi harrastuksissa. Perheosastolla voi laittaa itse ruoan itse ostetuista tarvikkeista.

Osastolla ollaan äitejä (tai isiä). Työntekijät ei joka tunti muistuttele siitä, että on vanki.

Perheosastolla on myös velvoitteita. Osastolla jokainen pyrkii vastuulliseen vanhemmuuteen. Se tapahtuu eri keinoilla, koska jokainen perhe on erilainen ja esimerkiksi lapset eri ikäisiä.

Perheosastolla on kuin isossa perheessä, kun ollaan yhdessä. Lapsi saa olla oman vanhemman kanssa, eikä vieraan kanssa. Suhde omaan vanhempaan säilyy. Jos on osastolla pitkään, solukaverit vaihtuu ja tulee uusia tuttavuuksia. Se ei aina tunnu mukavalta.

Tärkeintä on kuitenkin olla lapsen kanssa. Toista vanhempaa lapsi ei kuitenkaan voi nähdä päivittäin, täällä se on rajoitettua. Perhetapaamisasiat on kuten muillakin. Lapsen kannalta kahden tunnin tapaamisaika on lyhyt. Perhetalo on kiva paikka tavata läheisiä yön yli. Siellä on neljä kodinomaista tilaa, ovat kuin omia asuntoja.

3. Toimeentulo, sosiaaliturva ja kuntoutus

Rikosseuraamuslaitos, Kela ja te-palvelut ovat tiivistäneet yhteistyötä. Kela on alkanut pitää vangeille vastaanottoja joko käymällä laitoksessa tai järjestämällä etävastaanottoja videoyhteydellä. Lisäksi vankiloissakin voidaan käyttää Kelan puhelinajanvarausta, sillä soittoaika voidaan sopia esimerkiksi työntekijän numeroon.

Kelan vankivastaanotoilla voidaan esimerkiksi tarkistaa, onko henkilöllä oikeat etuudet tai onko niitä ylipäättään haettu. Samalla on mahdollista varmistaa, ettei maksussa ole vahingossa myöskään etuuksia, joihin vankeusaikana ei ole oikeus, jotta vältytään turhilta takaisinperinnöiltä. Myös kuntoutusmahdollisuuksista voidaan keskustella.

Kelan asiakaspalveluyksikkö käy Hämeenlinnan vankilassa kaksi kertaa kuukaudessa puoli päivää kerrallaan tapaamassa vankeja. Turun vankilassa Kela pitää asiakasvastaanottoja etäyhteydellä. Keravan vankilassa käy Kelan etuuslinjan työntekijöitä pop up -tyyppisesti. Koronapandemiasta johtuvat rajoitukset ovat viivästyttäneet Kelan työntekijöiden käyntien aloittamista Helsingin ja Oulun vankiloissa, mutta käynnit on tarkoitus aloittaa, kun rajoitusten purkaminen etenee. Helsingin vankilassa on yhteistyöstä sovittu sekä etuus- että kuntoutuslinjojen kanssa. Myös Jokelan vankiloiden kanssa on suunniteltu yhteistyötä, jota aloitellaan, kun Helsingin vankilassa on toiminta saatu käyntiin.

Te-palveluista käy työntekijä säännöllisesti Helsingin ja Keravan vankiloissa, TYP-palveluista taas työntekijä Jokelan vankilassa. Suomenlinnan vankilasta tehdään tiivistä yhteistyötä Kelaan, te-palveluihin sekä Helsingin, Vantaan ja Keski-Uudenmaan TYP-palveluihin, mutta työntekijät eivät käy vankilassa, vaan vangeille myönnetään poistumislupia palveluissa käymiseen.

3.1 Kelan etuudet

Vankilassa olo vaikuttaa useimpiin Kelan etuuksiin. Vankeusvanki, tutkintavanki ja sakkovanki ovat erilaisessa asemassa etuuksien suhteen. Etuuksia ei keskeytetä, mikäli henkilö suorittaa pelkkää sakon muuntorangaistusta, alle kolmen kuukauden vankeusrangaistusta, rangaistusta ulkomaisessa vankilassa, tutkintavankeutta tai yhdyskuntaseuraamusta. Valvotussa koevapaudessa olevalla on oikeus Kelan etuuksiin samoin perustein kuin muillakin hakijoilla.

Sekä vankilan että edunsaajan itsensä on ilmoitettava Kelaan vankilassaolosta, jotta etuudet katkaistaan. Vankilan ilmoituksen perusteella Kela tutkii, vaikuttaako vankilassaolo edunsaajan tai hänen perheenjäsentensä maksussa oleviin etuuksiin. Jos etuuksia on maksettu virheellisesti vankeusaikana, ne peritään myöhemmin takaisin.

Joitakin etuuksia maksetaan rangaistuksen alkuvaiheessa. Ehdottoman vankeusrangaistuksen alkamisesta neljännen kuukauden alusta katkeavat Kelan maksamat eläke- sekä vammaisetuudet. Eläke-etuuksia ovat kansaneläke³, takuueläke ja maahanmuuttajien erityistuki, sekä eläkettä saavan

³ *Kansaneläke-etuuksiin kuuluvat kansaneläkelain mukaiset vanhuuseläke, työkyvyttömyyseläke, perhe-eläke leskille ja lapsille sekä kuntoutusetuudet.*

hoitotuki ja eläkkeensaajan asumistuki. Vammaisetuuksia ovat alle 16-vuotiaan ja 16 vuotta täyttäneen vammaistuki.

Jos eläkettä tai vammaisetuutta saanut henkilö on ollut tutkintavankina välittömästi ennen vankeusrangaistuksen alkamista, etuuden maksaminen keskeytetään, kun tutkintavankeuden ja vankeusrangaistuksen yhteenlaskettu aika on kestänyt kolme kuukautta, kuitenkin aikaisintaan ehdottoman vankeusrangaistuksen alkamista seuraavan kuukauden alusta. Jos päivä on kuukauden ensimmäinen päivä, keskeytetään maksaminen jo sen kuukauden alusta. Mikäli tutkintavankeus on ollut pitkä, esim. useita kuukausia, etuuden maksaminen keskeytetään seuraavan kuun alusta, kun tieto tuomion lainvoimaisuudesta on tullut Kelaan.

Vammaistuen maksamisen keskeytysajankohta voi olla myös aikaisempi, jos henkilö on ollut tutkintavankina välittömästi ennen vankeusrangaistuksen alkamista ja tutkintavankeusaika vähennetään vankeusajasta. Keskeytys voidaan tehdä myös takautuvasti.

Vangin vapautuessa tai päästessä valvottuun koevapauteen on keskeytyneitä etuuksia haettava uudelleen, lukuun ottamatta eläke- ja vammaisetuuksia sekä eläkkeensaajan asumistukea (ellei hakijan tilanne ole muuttunut). Vankila ilmoittaa vapautumisesta Kelaan. Etuuden maksaminen aloitetaan vapautumista tai koevapauden alkamista seuraavan kuukauden alusta. Jos koevapaus perutaan määräajaksi (enintään kuukausi), etuuden maksamista ei keskeytetä. Jos valvottu koevapaus perutaan kokonaan, etuuden maksaminen keskeytetään kolme kuukautta vankilaan paluun jälkeen (samoin kuin tuomiota aloitettaessa). Keskeytystä ei kuitenkaan voida tehdä, jos henkilö pääsee ehdonalaan vapauteen ennen kuin kolme kuukautta on kulunut. Jos valvottu koevapaus perutaan jo ennen kuin etuuden maksaminen on alkanut, etuuden maksamista ei aloiteta.

Asumistuki

Yksinasuvan vankilassa olevan oikeus yleiseen asumistukeen päättyy kuusi kuukautta vankeusrangaistuksen tai tutkintavankeuden alkamisen jälkeen. Tältä ajalta on maksettava vuokran omavastuuosuus. Omavastuuosuuteen on mahdollista hakea toimeentulotukea, jota voidaan maksaa yhtä pitkään kuin asumistukea.

Asumistukea saavan perheenjäsenen joutuessa vankilaan hänet lasketaan samassa asunnossa asuvaksi (tilapäinen poissaolo), mikäli vankeus kestää noin vuoden. Ruokakuntaan kuuluvan henkilön Suomessa asuva puoliso lasketaan kuitenkin ruokakunnan jäseneksi yli vuotta kestävä poissaolon ajan, ellei puolisoita voida katsoa asuvan erillään välien rikkoutumisen vuoksi. Jos vankilassa olija huomioidaan osana ruokakuntaa, otetaan laskelmassa huomioon suuremmat asumismenot, suurempi asunnon pinta-ala ja korkeampi tuloraja.

Jos henkilö ei ole saanut yleistä asumistukea ennen tutkintavankeuden tai vankeusrangaistuksen alkamista, ei asumistuen myöntäminen välttämättä ole mahdollista. Asumistukea ei myönnetä tilanteessa, jossa asunto on hakuajankohdan alkamisesta saakka käytännössä tyhjä, vaikka asumiskuluja vankeusaikana syntyykin.

Työttömyysturva

Vankeusaikana voi olla/ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, mutta työttömyysetuuteen ei poliisivankilassa eikä vankilassaoloaikana ole oikeutta (työttömyysturvalaki 3 luku 1 § ja HE 88/1997). Tutkintavankeus ja sakon muuntorangaistus rinnastetaan vankeuteen. Sen sijaan yhdyskuntaseuraamukset ja valvottu koevapaus eivät ole työmarkkinoilla olon esteitä. Jos valvottu koevapaus perutaan kokonaan tai määräajaksi, henkilöllä ei ole perutulta ajalta oikeutta työttömyysetuuteen.

Opiskelu

Vapausrangaistusta suorittavan on mahdollista saada opintorahaa, mikäli hän opiskelee vankilan ulkopuolella. Opintolainantakausta ei kuitenkaan voi saada vankeusaikana. Valvotussa koevapaudessa olevalle henkilölle voidaan myöntää opintoraha, asumislisä ja lainatakaus samoin perustein kuin muillekin hakijoille.

Jos vanki on ennen vapausrangaistuksen alkamista saanut työttömyysetuutta ns. omaehtoiseen opiskeluun tai työvoimapolitiittiseen koulutukseen ja jatkaa opiskelua vankilasta käsin, hänellä voi olla oikeus saada edelleen työttömyysetuutta. Työttömyysturvaa on mahdollista myöntää omaehtoiseen opiskeluun, jos henkilö on täyttänyt 25 vuotta, opinnot ovat päätoimisia ja työ- ja elinkeinotoimisto on arvioinut koulutuksen edistävän työllistymistä. Työttömyysturvalla opiskelu kuluttaa työttömyyspäivärahan enimmäisaikaa. Jos opinnot aloitetaan vankeusaikana, ei tänä aikana ole oikeutta työttömyysturvaan.

Opiskelua tukevaa työttömyysetuutta voi yhteen opintokokonaisuuteen saada korkeintaan 24 kuukauden ajan, tai jos kyse on perusopetuksen oppimäärän suorittamisesta, enintään 48 kuukauden ajan. Keskeytyneiden opintojen loppuun suorittamiseen voi työttömyysetuutta saada vain, jos opintojen keskeytymisestä on ainakin vuosi. Aina opintoja ei saada loppuun tämän määräajan kuluessa. Jos määräaika omaehtoisen työttömyysturvan maksamiseksi on päättynyt ja opiskelut jatkuvat, ei tänä aikana makseta työttömyysturvaa. Tämä johtuu siitä, että päätoimisella opiskelijalla ei ole oikeutta työttömyysturvaan. Tällöin henkilöllä voi olla oikeus saada opintotukea, mikäli opintotukikukausia ei ole käytetty aiempiin opiskeluihin, tai toimeentulotukea. Opiskelijan oikeudesta toimeentulotukeen: <https://www.kela.fi/toimeentulotuki-opiskelijat>

Sairaspäiväraha

Sairaspäivärahaa, osasairaspäivärahaa ja vanhempainpäivärahaa ei makseta vankeusvangille. Pidätetylle, tutkintavangille ja sakon muuntorangaistusta suorittavalle sen sijaan maksetaan päivärahaetuus. Jos koevapaus perutaan kokonaan tai määräajaksi, ei päivärahaa makseta perutulta ajalta. Päivärahaetuutta ei makseta myöskään silloin, kun vanki on tilapäisesti vankilan ulkopuolisessa hoidossa tai tutkimuksessa. Vakavan vamman tai sairauden vuoksi vankilan ulkopuolista hoitoa varten vapautetulla on oikeus sairauspäivärahaan.

Sairauspäivärahan ja osasairauspäivärahan enimmäisaikaa laskettaessa otetaan kuitenkin huomioon myös päivät, joilta sairauspäivärahaa ei ole maksettu vankilassaolon vuoksi.

Sairaanhoitokulut

Vangilla ei pääsääntöisesti ole oikeutta sairausvakuutuslain mukaisiin sairaanhoito-, lääke- tai matkakustannuskorvauksiin, koska Rikosseuraamuslaitos vastaa vangin terveydenhuollosta. Poikkeuksen muodostavat sakkovangit sekä kustannukset, jotka ovat syntyneet vangin ollessa poistumisluvalla vankilan ulkopuolella tai valvotussa koevapaudessa sekä vankeus-/tutkintavangin hankkiessa hoitoa tai tutkimuksia omalla kustannuksella vankilalääkärin tai poliisin järjestämän lääkärin luvalla.

Kela maksaa korvausta julkiseen tai yksityiseen terveydenhuoltoon tehdyn matkan kustannuksista, kun matka on tehty sairauden, raskauden tai synnytyksen vuoksi. Korvausta maksetaan matkasta lähimpään hoitopaikkaan sen mukaan, mitä matka olisi tullut maksamaan edullisimmalla käytettävissä olevalla matkustustavalla. Jos sairaus, vaikea vamma tai liikenneolosuhteet edellyttävät erityisajoneuvon käyttöä, korvaus voidaan maksaa erityisajoneuvon käytöstä aiheutuneiden kustannusten mukaan. Korvausta maksetaan omavastuun ylittävältä osalta. Kela korvaa myös kuntoutukseen tehtyjä matkoja, kun kuntoutus perustuu Kelan tai julkisen terveydenhuollon kuntoutuspäätökseen.

Kelakorvausta voi hakea sairaanhoidon matkakorvauksista omavastuuosuuden ylittävältä osalta. Kela korvaa yleensä matkan lähimpään yksityisen tai julkisen terveydenhuollon lääkäriin tai hoitolaitokseen pääasiassa halvimman kulkuneuvon mukaan. Omavastuu yhdensuuntaisesta matkasta on 25 euroa. <https://www.kela.fi/matkakorvaus-omavastuu>

Kuntoutus ja kuntoutusraha

Ammatillinen kuntoutusselvitys voidaan toteuttaa vankeusaikana. Kuntoutusselvitys voidaan tehdä, jos henkilön työ- tai opiskelukyky on heikentynyt sairauden tai vamman vuoksi ja hän tarvitsee tukea kuntoutuksen mahdollisuuksien ja kokonaistilanteen selvittämisessä.

Kelan järjestämälle kuntoutukselle vankeus ei sinänsä ole este, jos edellytykset muuten täyttyvät. Ammatillinen kuntoutus voi olla myös valvotun koevapauden toimintavelvoitteena.

Suljetussa vankilassa olevalla ei ole oikeutta kuntoutusrahaan, koska vanki on estynyt tekemästä työtään vankeuden eikä kuntoutuksen vuoksi. Sen sijaan kuntoutusraha on mahdollista myöntää, kun henkilö on avovankilassa, suorittaa valvottua koevapautta tai yhdistelmä-rangaistuksen valvontaa. Jos koevapaus perutaan kokonaan tai määräajaksi, ei kuntoutusrahaa makseta perutulta ajalta.

Lastenhoidon tuet, kun lapsi on vanhemman kanssa vankilassa

Huoltajilla, jotka eivät valitse kunnan järjestämää varhaiskasvatuspaikkaa, on oikeus lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain mukaiseen tukeen. Tukioikeus vanhemman mukana vankilassa olevasta lapsesta ratkaistaan valintaoikeuden perusteella. Suljetussa vankilassa valintaoikeutta ei pääsääntöisesti ole, jolloin tukeakaan ei voi saada. Avolaitoksessa olevan vangin

lapsella sen sijaan on yleensä oikeus myös kunnallisena päivähoitona järjestettävään hoitopaikkaan. Näin ollen lapsen ollessa vanhemman kanssa vankilassa vanhemmalla on oikeus myös lastenhoidon tukeen, jos tuen myöntämisen edellytykset muuten täyttyvät.

Tutkintavangilla ei ole oikeutta

- Työttömyysturvaan
- Kuntoutusrahaan – ko. etuuden ratkaisija tutkii tapauskohtaisesti
- Opintorahaan – ko. etuuden ratkaisija tutkii tapauskohtaisesti
- Lastenhoidon tuki – ko. etuuden ratkaisija tutkii tapauskohtaisesti
- Jos tutkintavangi saa kuntoutusrahaa/opintorahaa/lastenhoidon tukea, vankilailmoitusten keskittämisyksikkö siirtää ilmoituksen käsiteltäväksi ko. etuuden käsittelijälle.

Tutkintavangilla on oikeus

- Sairausvakuutuslain mukaisiin päivärahaetuuksiin (sairauspäiväraha, osasairauspäiväraha ja vanhempainpäiväraha)
- Sairausvakuutuksen korvauksiin
- Yleiseen asumistukeen (yksin asuva) 6 kuukauden tutkintavankeuden ajan, jos hänellä on asumismenoja
- Kelan eläkkeisiin ja eläkkeensaajan asumistukeen sekä vammaistukeen ja eläkkeensaajan hoitotukeen koko tutkintavankeuden ajan
- Lapsikorotukseen
- Työeläkelaitosten ansioeläkkeisiin

Vankeusvangilla ei ole oikeutta

- Vanhempainpäivärahat sekä lastenhoidon tuki (poikkeuksen voi muodostaa, jos lapsi on vanhemman kanssa suljetun vankilan perheosastolla tai avovankilassa)
- Sairauspäivärahat
- Työttömyyseläke
- Työttömyysturva (työmarkkinatuki, työttömyyspäiväraha)
- Opintoraha (ellei vanki opiskele vankilan ulkopuolella), opintotuen asumislisä sekä opintolainan lainantakaus
- Kuntoutusraha

Vankeusvangilla on oikeus

- Lapsilisä
- Äitiysavustus
- Lapsen hoitotuki, jos vanhempi huoltaa lasta
- Lastenhoidon tuki, jos lapsi on avolaitoksessa vanhemman mukana
- Sairaanhoidokorvaukset omalla kustannuksella syntyneistä sairaanhoidokustannuksista tai poistumisluvan aikana syntyneistä kustannuksista
- Opintoraha, jos opiskelee vankilan ulkopuolella
- Korkoavustus opintolainan erääntyneille koroille
- Opintolainavähennys
- Ansioeläkkeet
- Kelan eläkkeet ja eläkkeensaajan asumistuki (oikeus 3 kk vankeuden alusta)
- Työvoimapolitiittiset koulutusetuudet, jos osallistuu vankilasta käsin
- Yleinen asumistuki (oikeus 6 kk vankeuden alusta)
- Vammaistuki (oikeus 3 kk vankeuden alusta)

3.2 Toimeentulotuki vankeusaikana

Perustoimeentulotuki on siirtynyt kunnilta Kelalle. Kuntiin jäivät täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki. Tämä merkitsee sitä, että toimeentulotukea haetaan aina ensin Kelasta. Hakijan pyynnöstä Kela siirtää hakemuksen kuntaan, mikäli hakemuksessa on sellaisia menoja, jotka kuuluvat kunnan myöntämän täydentävään tai ehkäisevään toimeentulotukeen.

Kaikissa tapauksissa Kela ei siirrä hakemusta kuntaan ja asiakas voi joutua tekemään uuden hakemuksen kuntaan saatuaan ensin Kelan kielteisen päätöksen (esimerkiksi hakiessa toimeentulotukea vaatteisiin). Kelan hoitamaan perustoimeentulotukeen kuuluu perusosan (välttämättömät jokapäiväiset menot) lisäksi mm. asumismenot (myös asuntoon muuttoon liittyvät välttämättömät menot), taloussähkö, kotivakuutus, välttämätön henkilöllisyystodistus ja lapsen tapaamisesta aiheutuvat menot.

Kunnan täydentävän toimeentulotuen piiriin kuuluvat mm. matkakustannukset vankilasta, jos kyseessä ovat siviiliasioiden hoitaminen, perheen luona käyminen, pääsykokeet tai muu vastaava matkakustannus, irtaimiston pitkäaikaisesta varastoinnista aiheutuvat kulut sekä kalusteiden tai kodinkoneiden hankinnat siviiliä varten.

Vangin toimeentulotuki Kelan ohjeistuksessa

Vangilla on oikeus hakea toimeentulotukea, mutta monet perusosaan kuuluvat menot sisältyvät vankilan ylläpitoon (perushuolto, ruokahuolto ja asuminen) eikä niihin näin ollen myönnetä toimeentulotukea. On kuitenkin menoja, joista vankila ei vastaa, kuten yhteydenpito läheisiin, vähäiset hygieniamenot, henkilökortti ja (pääsääntöisesti) poistumislupakustannukset. Hakiessaan toimeentulotukea tulee vangin yksilöidä menot, joista on kyse, sekä perusteltava hyvin, miksi niihin tulisi myöntää toimeentulotukea.

Lainsäädännössä tai muualla ei ole määritelty vangille toimeentulotuen perusosan suuruutta, joten Kela lähtee siitä, että vankilan maksama käyttöraha (48 €/kk) riittää perusmenoihin, kuten kantiiniostoihin. Laskelmassa huomioidaan siis 48 € ”vangin perusosana”. Jos vanki on tutkittavana tai hoidossa vankeinhoidon ulkopuolisessa terveydenhuollon yksikössä esim. mielentilatutkimuksessa, hänelle katsotaan perusosaksi pitkäaikaisessa laitoshoidossa olevan käyttövaraa vastaava määrä (110 e/kk vuonna 2020).

Hakemukseen on liitettävä vankilan tilikortti. Ensimmäisen hakemuksen yhteydessä vankeusvangilta pyydetään myös siviilitiliotteet. Kerran toimitettuja (siviili)tiliotteita voidaan yleensä hyödyntää kalenterivuoden ajan, jos vanki hakee uudelleen toimeentulotukea. Tutkintavangin tulee toimittaa tilikortti vankeuden alusta saakka, koska tutkintavangin varojen käyttöä ei ole rajattu.

Vankila vastaa vangin vaatetuksesta suljetussa vankilassa. **Vaatteet** kuuluvat pääsääntöisesti kunnan myöntämän täydentävän toimeentulotuen piiriin, mutta Kela voi myöntää yksittäistapauksissa vaatteisiin perustellusta syystä 45 euroa. Summa perustuu siihen, että toimeentulotuen perusosalla on tarkoitus (kaikkien hakijoiden osalta) kattaa kokonaisuutena mm. vaatekuluja, joiden osuudeksi normaalista perusosasta on arvioitu 9 %. Perusteltu syy voi olla esimerkiksi se, että omat vaatteet ovat käyttökelvottomia tai niitä ei ole. Mukaan tarvitaan vankilan sosiaalityöntekijän/sosiaalityön erityisohjaajan selvitys vaatetuksen tarpeesta. Kelan harkinnassa huomioidaan, miksi ja mihin tarpeeseen vaaterahaa haetaan (esim. poistumisluvat, sopivien vaatteiden puute, nykyisten vaatteiden käyttökelvottomuus).

Kela voi myöntää toimeentulotukea **välttämättömän henkilötodistuksen** hankkimiseen, jos henkilötodistusta ei ole ja myös tähän liittyviin matka- ja valokuvakustannuksiin. Kelan perustoimeentulotukea voi hakea myös lapsen tapaamisesta aiheutuviin matkakuluihin, jos tapaaminen perustuu kunnan vahvistamaan elatussopimukseen tai tuomioistuimen päätökseen. Muut matkakustannukset esim. siviiliasioiden hoitamiseksi tai perheen tapaamiseksi kuuluvat kunnan täydentävän toimeentulotuen piiriin, mutta joissain poikkeustapauksissa Rise voi maksaa rangaistusajan suunnitelmaan liittyviä matkakustannuksia.

Asumismenoja otetaan Kelan toimeentulotuessa huomioon lyhyen tuomion ajalta eli enintään kuuden kuukauden vankeusrangaistusta. Kela voi käyttää harkintaa esimerkiksi valvotun koevapauden alkaessa tai tuomion ollessa vain hiukan yli kuusi kuukautta. Asumiskulut voidaan huomioida enintään kuukauden ajalta ennen vapautumista, jos asunnon saaminen on Risen antaman selvityksen mukaan koevapauteen pääsemisen edellytyksenä tai vanki on vapautumassa ja asunnon saaminen on haastavaa.

Samalla perusteella voidaan myöntää maksusitoumus vuokravakuuteen, jos asumiskustannukset ovat paikkakunnan Kelan määrittämän kohtuullisen tason mukaiset. Vangin vapautuessa asumismenot voidaan huomioida vapautumiskuukauden alusta lukien. Irtaimiston **varastointikustannuksiin** voi perustoimeentulotukea saada vain hyvin rajatuissa tilanteissa. Käytännössä se tapahtuu ainoastaan silloin,

kun hakija on saanut hädän vanhasta asunnosta eikä uutta asuntoa tai osoitetta vielä ole. Lisäksi edellytetään, että hakijalla on suunnitelma asumisen järjestämiseksi, esimerkiksi kunnan sosiaalitoimistossa tehty suunnitelma. Asiakkaan tarve varastointipalvelulle tulee arvioida kokonaisvaltaisesti huomioiden asiakkaan kokonaistilanne sekä varastointipalvelun myöntämisen tarkoituksenmukaisuus ja perustelut. Varastointipalvelua maksetaan yleensä perustoimeentulotukena enintään 3 kuukauden ajan. Mikäli nämä perustoimeentulotuessa asetetut edellytykset eivät täyty, voi hakea täydentävää toimeentulotukea kunnalta.

Kela voi myöntää maksusitoumuksen **silmälasien** hankintaan. Lähtökohtaisesti maksusitoumus silmälaseihin myönnetään Kelan sopimuskumppanille. Jos vangilla ei ole mahdollisuutta käydä sopimusliikkeessä, tarvitaan hakemuksen liitteeksi vankilan selvitys asiasta. Suljetuissa vankiloissa saattaa esimerkiksi käydä Risen kilpailuttama sopimusoptikko, jolloin poistumislupaa optikolla käymiseen ulkopuolella ei myönnetä.

Kela voi jättää huomioonottamatta tulona korkeintaan 50 euron suuruisen avustuksen sukulaisilta. Jos vankitilille tulee siis esimerkiksi 80 € läheisiltä, Kela huomioi tulona 30 €. Jos vankila ei tarjoa kaikkia aterioita vaan maksaa ateriakorvauksen ruokatarvikkeiden ostamiseksi, ateriakorvauksia ei lasketa toimeentulotukilaskelmassa tuloksi.

Jos toimeentulotukea haetaan **vapautumisvaiheessa**, tulee toimittaa hakemuksen yhteydessä vankilan tiliotteet sekä vankilan selvitys vapautumisajankohdasta. Tulona huomioidaan vapautumiskuukautena vankilan maksamat palkat, mutta ei käyttö- ja toimintarahaa. Jos vanki vapautuu kesken kuukauden, perusosa voidaan myöntää vain vapautumispäivästä alkaen. Toimeentulotukea ei vapautumisen jälkeen voida maksaa vankilan maksukortin tilille. Jos vangilla ei ole siviilitiliä, hänelle voidaan hakea Kelan Prepaid-kortti ja maksaa toimeentulotuki sinne. Kelan prepaid-kortin tarpeessa oleva henkilö voi tiedustella asiaa suoraan Kelasta.

Jos tutkintavangilla on ollut esimerkiksi tutkinnallisista syistä pitkäkestoisia yhteydenpidon rajoituksia, eikä hän tästä syystä ole päässyt hoitamaan asioitaan, voisi **takautuvalle toimeentulotuelle löytyä perusteita**. Toimeentulotukilaissa todetaan, että ”toimeentulotuki tai osa siitä voidaan erityisestä syystä takautuvasti myöntää toteennäytettyjen toimeentulotukeen oikeuttavien menojen maksamiseen” (15 §). Hakiessa kannattaa siis kertoa tilanne. Jos kuitenkin vangin läheinen on tänä aikana maksanut vangin menoja hänen puolestaan, toimeentulotukea ei voida takautuvasti myöntää.

4. Terveystarkastus vankeusaikana

Vankeuslain mukaan (10 luku 1 §) Vankiterveydenhuollon yksikkö vastaa vangin lääketieteellisten tarpeiden mukaisen terveyden- ja sairaanhoidon sekä lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämisestä. Potilaslain mukaan potilailla on oikeus hoitoon terveydentilansa säilyttämiseksi, edistämiseksi ja ylläpitämiseksi (laki potilaan asemasta ja oikeuksista, 3 §). Tämä koskee myös vankeja. Normaalisuuspäätöksen mukaan vankeusrangaistusta suorittavalle henkilölle kuuluvat samantasoiset palvelut kuin muillekin kansalaisille. Vankiterveydenhuollon yksikkö vastaa terveydenhuollon palvelujen järjestämisestä vankeusaikana.

Vankiterveydenhuoltoa koskee hoitotakuu. Terveystarkastuslain (1326/2010, 51-52 §) mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on tehtävä hoidon tarpeen arviointi viimeistään kolmantena (3) arkipäivänä siitä, kun potilas ottaa yhteyden poliklinikalle tai hammashoitoon. Hoidon tarpeen arvioinnin jälkeen perusteltu hoito tulee järjestää kohtuullisessa ajassa, kuitenkin enintään kolmessa (3) kuukaudessa. Suun terveydenhuollossa tämä aika voidaan ylittää kolmella kuukaudella potilaan terveydentilan vaarantumatta. Perusterveydenhuollon yhteydessä toteutettavassa erikoissairaanhoidossa hoidon tarpeen arviointi on aloitettava kolmen viikon kuluessa siitä, kun lähete on saapunut toimintayksikköön. Hoito on järjestettävä sekä aloitettava kiireellisyys huomioon ottaen viimeistään kolmen (3) kuukauden kuluessa siitä, kun hoidon tarve on arvioitu.

Vanki voi saada tutkimuksia tai hoitoa vankilan ulkopuolella vankilaterveydenhuollon lääkärin luvalla. Vangilla on myös oikeus vankilalääkärin luvalla omalla kustannuksellaan saada lääkitystä, tutkimusta ja muuta terveydenhoitoa vankeusaikana (Vankeuslaki 10 luku 8 §). Vastaavasti poliisivankilassa olevalla tutkintavangilla on oikeus poliisin järjestämän lääkärin luvalla omalla kustannuksella saada lääkitystä, tutkimusta ja muuta terveydenhuoltoa (laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta 5 luku 6 §; <http://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060841#L5P6>).

Jokaiselle siviilistä tulevalle vankeusvangille samoin kuin kaikille tutkintavangeille pyritään tekemään terveystarkastus kolmen päivän kuluessa sekä tavataan tarvittaessa aiemmin. Poikkeuksena ovat ne vangit, jotka lyhyen tuomion takia sijoitetaan suoraan avolaitokseen, jossa ei ole poliklinikkaa. Terveystarkastuksessa selvitetään mm. akuutin sairaanhoidon tarve, aiempia somaattisia ja psykiatrisia sairauksia ja päihteiden käyttöä, sekä määritellään työkyky. Terveystarkastus tulee aina olla tehtynä sijoitettaessa vankeja työhön tai toimintoihin. Terveystarkastuksen tuloste voidaan antaa arviointikeskuksen käyttöön vangin luvalla rangaistusajan suunnittelua varten.

Jos vankilaan saapuvalla on jatkuva lääkehoito, on tärkeää ottaa mukaan välttämättömät lääkkeet muutamaa päivää varten sekä lääkemääräykset ja mahdolliset lääkärintodistukset. Siviilistä vankilaan tultaessa terveydenhoitaja jatkaa siviilissä aloitettua lääkitystä, kunnes laitoksen lääkäri on arvioinut ja hyväksynyt lääkityksen jatkoon. Vankilassa noudatetaan peruslääkevalikoimaa (Rikosseuraamuslaitoksen lääkehoito, määräys 11/004/2012; <http://rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/rikosseuraamuslaitoksenlaakehoito.html>). Vankilan peruslääkevalikoimasta voidaan poiketa erillisellä anomuksella. Luvan lääkevalikoimasta poikkeamiseen antaa Vankiterveydenhuollon yksikön johtaja. Vankiloissa ei kuitenkaan käytetä bentsodiatsepiineja muutoin kuin harvinaisissa poikkeustapauksissa ja silloinkin vain lyhyitä aikoja. Sama koskee muitakin keskushermostoon vaikuttavia lääkkeitä.

Mikäli tuomittu on aloittanut opioidikorvaushoidon ennen vankeusrangaistusta, sitä jatketaan vankilassa. Tämä edellyttää vangin kanssa tehtyä hoitosopimusta ja mm. virtsanäytteiden antamista. Korvaushoidon arviointeja ja aloituksia tehdään Psykiatrisessa vankisairaалassa Turussa. Resurssit vaikuttavat niiden määrään. Mikäli tuomitulle on jo tehty korvaushoidon arviointi sekä hoidon aloitus päätös, voidaan hakea tuomion täytäntöönpanoon lykkäystä, jotta korvaushoito saadaan aloitettua ennen rangaistuksen alkamista.

Joissakin vankiloissa saattaa toimia matalan kynnyksen Terve-kurssi, joka on tarkoitettu suomen-sisäisesti huumeita käyttäneille tai käyttäville vangeille. Kurssin tavoitteena on vähentää riskikäyttäytymistä sekä kannustaa itsestä ja toisista huolehtimiseen. Kurssilla käsitellään hepatiitteja, HIV:iä, yliannostusta ja ensiapua, päihteitä ja mielenterveyttä, pistämiseen liittyviä riskejä, seksuaalisuutta, päihdehoitoa ja terveysneuvontaa.

Vangin hoito vankilan ulkopuolella edellyttää vankilalääkärin lähetettä lukuun ottamatta kiireellisiä tapauksia. Vankilan ulkopuolella järjestettävän tutkimuksen tai annettavan hoidon on oltava vankilaterveydenhuollon lääkärin osoittamaa tai hyväksymää, jotta valtio korvaa kustannukset.

Myös vankilassa terveydenhuollon henkilökunnalla on vaitiolovelvollisuus potilaiden asioista. Potilasasiakirjoihin sisältyvät tiedot ovat salassa pidettäviä. Ilman potilaan suostumusta asiakirjoja saavat käyttää vain asianomaisessa toimintayksikössä potilaan hoitoon tai siihen liittyviin tehtäviin osallistuvat. Tietoja voidaan luovuttaa potilaan suostumuksella esimerkiksi toisen hoitopaikan käyttöön. Suostumuksen pitää olla kirjallinen, vapaaehtoinen, yksilöity ja peruttavissa oleva. Toissijaisesti tietoja voidaan luovuttaa lakiin perustuvan oikeuden nojalla.

Määräys vankien terveydenhuollon järjestämisestä:

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/saannokset-osanliitteet/BHP4POZzD/Maarays_vankien_terveydenhuollon_jarjestamisesta.pdf

Määräys vankeusaikaisesta lääkehoidosta:

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/saannokset-osanliitteet/AvXB7IGlD/Maarays_vankeusaikaisesta_laakehoidosta.pdf

Ohjeita vankeusrangaistusta suorittamaan tulevalle:

https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/taytantonpanoosionliitteita/yyJHS2oEZ/Ohjeita_vankeusrangaistusta_suorittamaan_tulevalle_2018.pdf

4.1 Oikeusturvakeinot terveydenhuollossa

Jos hoidossa ilmenee ongelmia, kannattaa ensisijaisesti keskustella vankilan lääkärin kanssa. Asiassa voi kääntyä myös Vankiterveydenhuollon potilasasiamiehen puoleen. Potilasasiamiehen tehtävinä ovat potilaan oikeuksista tiedottaminen sekä neuvonta. Vankien potilas- ja sosiaaliasiamiehenä toimii vankisairaalan sosiaalityöntekijä Hämeenlinnassa.

Lisäksi vankilaterveydenhuollossa terveyden- ja sairaanhoitoonsa ja siihen liittyvään kohteluun tyytymättömällä potilaalla on oikeus tehdä muistutus Vankiterveydenhuollon yksikön johtajalle. Muistutuksessa tulee kertoa mahdollisimman yksityiskohtaisesti, mihin asiaan tai asioihin on tyytymätön saamissaan terveydenhuollon palveluissa. Jos mahdollista, muistutukseen tulee nimetä myös henkilö/henkilöt, joiden toimintaan on tyytymätön. Muistutukseen on annettava kohtuullisessa

ajassa kirjallinen vastaus, jossa on ilmoitettava, mihin asiassa on päädytty ja millä perusteella. Annettuun vastaukseen ei voida hakea muutosta.

Vuodesta 2015 lähtien muistutus on ollut ensisijainen toimintatapa. Sen jälkeen voi tehdä myös kirjallisen kantelun vankiterveydenhuoltoa valvovaan Pohjois-Suomen aluehallintovirastoon (AVI) tai eduskunnan oikeusasiamiehelle. Jos kantelun tekee ensin, voi valvontaviranomainen (Valvira tai aluehallintovirasto) siirtää sille tehdyn kantelun käsiteltäväksi ensin muistutuksena toimintayksikössä.

4.2 ADHD

Tarkkaavuuden vaikeudet ovat vangeilla hyvin yleisiä. Arvion mukaan niitä esiintyy vangeilla 5-10 kertaisesti muuhun väestöön verrattuna. Ne esiintyvät eri asteisina, mutta suurella osalla vangeista tarkkaavuuden vaikeudet ovat niin suuria, että ne voidaan luokitella ADHD:ksi (attention deficit hyperactivity disorder). ADHD on aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö.

ADHD on neurobiologinen kehityshäiriö, jonka kehittämisessä perimän sekä ympäristötekijöiden yhteisvaikutus on merkittävä. Tarkkaavuuden säätelyn vaikeudet näkyvät mm. keskittymisvaikeutena, huolimattomuusvirheinä ja aloitekyvyttömyytenä. ADHD:n rinnalla esiintyy usein myös muita häiriöitä. Tavallisimpia ovat oppimisvaikeudet, persoonallisuus- ja mielialahäiriöt sekä alkoholi- tai päihderiippuvuudet. ADHD altistaa kaaottiselle elämäntylille, joka voi johtaa rikollisuuteen. On arvioitu, että vangeista jopa 25-40 %:lla olisi ADHD.

Vankiloissa ei tällä hetkellä ole erillisiä ADHD-kuntoutusohjelmia mutta Autismissäätöön hallinnoimia Oikeusturva ja kuntoutus kuntoon- hanke järjestää Uudenmaan vankiloissa kuntoutustyötä neurokirjon henkilöille ainakin vuoden 2020 loppuun saakka. ADHD tutkimuksiin on kuitenkin mahdollista päästä vankeusaikana. Tutkimukset toteuttaa moniammatillinen työryhmä (lääkäri, psykologi, sosiaalityöntekijä ja toimintaterapeutti) psykiatrisessa vankisairaalassa Turussa. Lisätietoja tutkimuksista voi kysyä sairaalan psykologilta.

Sairaalalla ei ole mahdollisuutta ottaa tutkimuksiin kaikkia, joille se olisi tarpeen. Tutkimuksiin pääsy edellyttää vankilan lääkärin lähetettä, koska ADHD:n lisäksi moniin psykiatrisiin sairauksiin voi liittyä keskittymis- ja tarkkaavaisuusongelmia sekä impulsiivista käyttäytymistä. Aikuisten ADHD-tutkimuksessa tarvitaan aina taustatietoja vangin lapsuus- ja nuoruusajasta (esim. koulujen todistuksia ja lausuntoja), jotta diagnoosin tekeminen olisi mahdollista.

ADHD:n Käypä hoito -suositus on päivitetty ja nyt siinä ovat mukana lasten ja nuorten lisäksi aikuiset <https://www.kaypahoito.fi/hoi50061>. ADHD:n hoidossa keskeisiä keinoja ovat ADHD-oireiseen ja hänen ympäristöönsä kohdistuvat tukitoimet, psykososiaaliset hoitomuodot sekä lääkehoito.

Suosituksessa todetaankin, että lääkehoito on tärkeä osa hoidon kokonaisuutta, ja sen tarve pitää arvioida, kun ADHD-diagnoosi on varmistunut. Aikuisten ADHD:n hoitoon kuuluvat keskeisesti psykoedukaatio ja arkea helpottavien taitojen opettelu. Näitä ovat esimerkiksi erilaiset ajanhallinnan keinot, ympäristön muokkaaminen omaa keskittymistä tukeväksi ja yleinen hyvinvoinnin tukeminen ja vahvistaminen.

Vankeusaikana ADHD:n lääkehoito aloitetaan vain psykiatrisessa vankisairaalassa toteutetun arviointijakson perusteella tai aiemmin tehdyn diagnoosin varmennuksen jälkeen. Jos vangilla on ennen rangaistuksen suorittamista saatu ADHD-diagnoosi, kuntoutukseen (esim. neuropsykiatrinen valmennus tai neuropsykologinen kuntoutus) voi hakeutua jo vankeusaikana. Avovankilasta käsin

Päivä kerrallaan – opas läheiselle ja rangaistusta suorittavalle

esim. kerran viikossa toteutettava kuntoutus on mahdollista järjestääkin. Tätä mahdollisuutta ei juuri käytetä.

Aikuisten kohdalla ongelmana on löytää kuntoutukselle maksaja. Rahoittajana tutkimuksissa ja kuntoutuksissa voi toimia esim. sosiaalitoimi, TE-palvelut tai Kela.

Lisätietoa ADHD:sta sekä siihen liittyvästä kuntoutuksesta saa myös Kriminaalihuollon tukisäätiön oppimisvalmennuskoordinaattorilta. Hän neuvoa myös mahdollisten oppimisvaikeuksien selvittämisessä ja jatkotoimissa. <https://www.krits.fi/apua-ja-tukea/oppiminen-ja-opiskelu/oppimisvalmennus/>. Myös Autismisäätiöltä saa apua ja neuvoja aiheeseen. <https://www.autismisaatio.fi/ajankohtaista/oikeusturva-ja-kuntoutus-kuntoon-2020.html>

5. Vangin talous

Vankeuslain mukaan (8 luku 2 §) vanki on velvoitettu osallistumaan vankilan toimintoihin, jotka voivat olla työtä, kursseja tai erilaisia ohjelmia esimerkiksi päihitteettömyyden tukemiseksi. Käytännössä kaikille ei ole tarjolla työmahdollisuuksia. Vanki voidaan myös vapauttaa osallistumisvelvoitteesta, jos hänen terveydentilansa, toimintakykynsä, ikänsä tai turvallisuussyyt sitä vaativat.

Vankipalkkojen sekä käyttö- ja toimintarahojen summat on määritelty vankeusasetuksessa (5 luku). Vuoden 2018 uudistuksen jälkeen kaikille vangeille maksetaan käyttörahaa jokaiselta rangaistusajaksi luettavalta päivältä 1,6 €. Käyttörahaa saa siis myös poistumislupa-ajalta. Myös vankilassa pidettävät tutkintavangit saavat käyttörahaa. Vasta saapuneelle vangille voidaan maksaa 14 päivän käyttöraha etukäteen välttämättömiä hankintoja varten.

Käyttörahan lisäksi maksetaan osallistumispäivistä toimintarahaa. Toimintarahaa maksetaan kolmessa luokassa. Suljetuissa vankiloissa käytetään kahta alinta luokkaa. Avolaitoksissa maksetaan toimintarahaa kahdessa ylemmässä luokassa palkan sijaan. Toimintaraha on ensimmäisessä luokassa 3,01 €/päivä, toisessa 4,62 € ja kolmannessa 7,35 €.

Palkkaa maksetaan vain muulle kuin Rikosseuraamuslaitokselle tehtävistä avolaitostöistä, kuten Metsähallituksen töistä. Osalta päivistä voidaan maksaa toimintarahaa ja osalta palkkaa, jos vanki osallistuu osana päivistä työhön ja osana muihin toimintoihin. Palkat ovat ensimmäisessä luokassa 4,7 €/tunti ja toisessa luokassa 5 €/h. Ammattityöhön perehdyttävän jakson ajalta voidaan maksaa toimintarahaa. Mahdollista on maksaa provisiopalkkaa enintään 20 % toimintarahan määrästä esimerkiksi kokoonpano- tai pakkaustöistä.

Toimintarahahan tasoa määriteltäessä kiinnitetään huomiota rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumiseen. Ajatuksena on ollut, että toiminnoista saatavan rahan määrän ei tulisi olla tärkein syy toimintaan hakeutumiselle. Tutkintavankien kohdalla toimintarahaluokkaa arvioidaan osallistumisen keston ja säännöllisyyden perusteella. Päätösvalta toimintoihin sijoittamisesta sekä toimintarahaluokasta on vankilan johtajalla ja hänen määräämällään rikosseuraamusesimiehellä. Toimintarahaa koskevasta päätöksestä on valitusoikeus.

Vankila maksaa 7,60 €/päivä ruokatarvikkeiden hankkimiseen tarkoitettua ruokarahaa niissä tilanteissa, joissa vankila ei tarjoa vangeille ruokaa eikä hanki asuinosa-astolla valmistettavien aterioiden raaka-aineita.

Rikosseuraamuslaitoksen prepaid-maksukortti annetaan jokaiselle vangille suljetuissa vankiloissa. Avovankiloissa maksukortti on käytössä niillä henkilöillä, joilla ei ole omaan pankkitiliin kytkettyä pankkikorttia. Kortti kuuletetaan vangin vapautuessa ja varat siirretään vangin omalle tilille. Mikäli vangilla ei ole tiliä, rahat voidaan maksaa käteisellä.

5.1 Ulosotto

Ulosottoperintä on viranomaisen suorittamaa erääntyneen saatavan pakkoperintää, jota on edeltänyt erilaisia yrityksiä ja mahdollisuuksia velan suorittamiseen. Ulosottoa varten velkojan on haettava tuomioistuimesta ulosottoperuste eli maksutuomio voidakseen lähettää saatavansa ulosottoon. Eräät

julkisoikeudelliset saatavat ovat suoraan ulosottokelpoisia ilman tuomioistuimen päätöstä. Tällaisia ovat esimerkiksi:

- vahinkovakuutusmaksut
- päivähoitomaksut
- julkiset terveyskeskus-, poliklinikka-, sairaala-, hammas-, koti- ja laitoshoidon maksut ja muut sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksut
- joukkoliikenteen tarkastusmaksut
- pysäköintivirhemaksut
- ajoneuvovero
- oikeusapumaksut
- tuomioistuinmaksut
- valtion takaama opintolaina

Kun velka on lähetetty perittäväksi ulosottoon, ulosottomies lähettää siitä velalliselle vireilletuloilmoituksen ja maksukehotuksen. Tässä vaiheessa on mahdollista vielä neuvotella esimerkiksi maksuajan pidentämisestä (enintään kolme kuukautta) muutamalla kuukaudella tai vapaaehtoisesta maksusuunnitelmasta. Vireilletuloilmoitus on tehtävä myös veronpalautuksia koskevasta ulosmittauksesta.

Jos velallinen ei maksa vapaaehtoisesti, velkaa ryhdytään ulosmittaamaan tulosta, jota maksetaan säännöllisestä (ns. toistuvaistulo) – palkka, elinkeinotulo, eläke, äitiys-/isyys- ja vanhempainpäiväraha. Ulosmitattava määrä lasketaan nettotuloista. Pääsääntö on, että toistuvaistulosta voidaan ulosmitata 1/3.

Velallisen ja tämän perheen toimeentuloa varten ulosmittaukseen on määritelty suojaosuus. Vuonna 2020 suojaosuus on 678,90 € kuukaudessa yksin asuvalta. Jos tulot ovat suojaosuutta pienemmät, niistä ei voida ulosmitata mitään. Jos velallisella on samassa taloudessa asuvia elätettäviä, hänen suojaosuuteensa lisätään 8,12 €/päivä jokaisen hänen elatuksensa varassa olevan henkilön osalta. Näin ollen suojaosuus velalliselta, jonka elatuksen varassa on yksi henkilö, on 922,50 € kuukaudessa. Samassa taloudessa asuvia elätettäviä ovat esimerkiksi työtön puoliso sekä omat tai puolison alaikäiset lapset. Vankilassa olevaa ei lasketa suojaosuudessa vankeusaikana elatuksen varassa olevaksi.

Ulosoton suojaosuus on tarkoitettu velallisen ja hänen huollettaviensa elatukseen eli välttämättömiin menoihin. Suojaosuuden suuruus on kuitenkin laissa säädetty vakio menoista huolimatta, eli suojaosuuden määrää ei voi muuttaa, vaikka menoja olisi paljon.

Jos velallisen nettopalkka ylittää suojaosuuden, mutta on korkeintaan kaksi kertaa suojaosuuden määrä, ulosmitataan häneltä 2/3 siitä tulosta, joka jää suojaosuuden jälkeen. Esimerkkejä ulosmittauksen laskutavoista erilaisilla tuloilla löytyy osoitteesta <https://oikeus.fi/ulosotto/fi/index/velallisenaulosotossa/palkanulosmittaus.html>.

Sosiaaliavustuksia (kuten toimeentulotuki, asumistuki, lapsilisä tai elatustuki) ei saa ulosmitata. Omaisuutta ja varallisuutta voidaan ulosmitata ja realisoida eli muuttaa rahaksi, jotta velkaa saadaan lyhennettyä. Tämä ei kuitenkaan koske tavanomaista koti-irtaimistoa, kuten kodinkoneita ja huonekaluja. Myös työnteon kannalta välttämätön auto, jonka arvo ei pääsääntöisesti ylitä 3 000 euroa, on suojattu ulosmittaukselta.

Velallisen sairaus, työttömyys, maksama elatusapu tai muu erityinen syy voidaan ottaa huomioon ulosmitattavassa määrässä (ulosmittauksen rajoittaminen). Jos velallinen on ollut ennen ulosmittausta vähintään vuoden työttömänä ja velallisen tulot ovat korkeintaan kaksi kertaa suojaosuuden määrä (tulorajaulosmittaus), hänellä on oikeus saada ulosmittauksen aloittamiseen enintään kuusi kuukautta lykkäystä. Lykkäys lasketaan työsuhteen alkamisesta. Edellytyksenä lykkäykselle on, että velallisen tulot ovat korkeintaan kaksi kertaa suojaosuuden määrä (tulorajaulosmittaus). Jos nämä edellytykset eivät täyty, voi ulosottomies harkinnallaan myöntää lykkäystä ulosmittauksen aloittamiseen korkeintaan neljä kuukautta työsuhteen alkamisesta. Lykkäyksen kesto voi kuitenkin olla enintään puolet työsuhteen kestosta. Lykkäys voidaan jättää antamatta, jos henkilö on jo aiemmin saanut lykkäystä ja uusi lykkäys vaarantaa velkojan maksunsaantioikeuden; kyseessä on harkinnanvarainen lykkäys ja se olennaisesti vaarannetaan velkojan maksunsaantioikeuden; tai työttömyys on kestänyt vain lyhyen ajan eikä lykkäyksen myöntämiselle ole olennaisia perusteita. Jos kyse on elatusavun perinnästä, voidaan lykkäystä myöntää vain erityisen painavista syistä.

Jos ulosmittaus on jatkunut yhtäjaksoisesti tai lähes yhtäjaksoisesti vuoden, velallisella on mahdollisuus vapaakuukausiin (ulosmittauksen määräaikainen keskeyttäminen). Jos velallinen on pienituloinen ja hänen sovelletaan tulorajaulosmittausta (palkka 2 x suojaosuus eli yksinäisellä korkeintaan 1357,80 €), hänellä on oikeus kahteen vapaakuukauteen vuodessa ilman erillistä hakemusta. Vapaakuukaudet annetaan tässä tapauksessa viran puolesta.

Jos kyseessä ei ole tulorajaulosmittaus, on velallisen mahdollista hakea ulosmittauksen keskeyttämistä. Perusteita vapaakuukausille ovat

- 1) välttämättömät asumiskustannukset tai muut elinkustannukset ovat ulosmittauksen jälkeen jäävään määrään nähden korkeat
- 2) keskeyttämiseen on erityinen syy (esimerkkeinä laissa on mainittu mm. silmälasien tai kodinkoneen hankinta)

Tällöin näitä vapaakuukausia voidaan myöntää enintään kolme vuodessa.

Samalla perusteella ei voida antaa sekä vapaakuukausia että rajoittaa ulosmittauksen määrää. Elatusavun perinnässä vapaakuukausia voidaan antaa ja ulosmittausta lykätä vain painavin perustein.

Hakemuksen voi tehdä vapaamuotoisesti, mutta ulosottovirastoilla on käytössä myös mallilomakkeita, jotka löytyvät tämän linkin takaa aivan sivun alaosasta: <https://oikeus.fi/ulosotto/fi/index/velallisenulosotossa/palkanulosmittaus.html>.

Pitkäkestoinen ulosotto aiheuttaa maksuhäiriömerkinnän luottotietorekisteriin. Ulosotosta menee tieto luottotietoyhtiölle, kun velallisen palkan, eläkkeen tai muun toistuvaistulon ulosmittaus tai sen sijaan tehty maksusuunnitelma on ollut voimassa viimeksi kuluneen kahden vuoden aikana yhteensä vähintään 18 kuukauden ajan. Jos ulosmittaus on jatkunut yhtäjaksoisesti tai lähes yhtäjaksoisesti vuoden, velallisella on mahdollisuus vapaakuukausiin (ulosmittauksen määräaikainen keskeyttäminen). Jos velallinen on pienituloinen ja hänen sovelletaan tulorajaulosmittausta (palkka enintään 2 x suojaosuus eli yksin asuvalla enintään 1357,80 €), hänellä on oikeus kahteen vapaakuukauteen vuodessa ilman erillistä hakemusta. Vapaakuukaudet annetaan tässä tapauksessa viran puolesta. Jos kyseessä ei ole tulorajaulosmittaus, on velallisen mahdollista hakea vapaakuukausia (ulosmittauksen keskeyttämistä). Perusteita vapaakuukausille ovat

- 1) välttämättömät asumiskustannukset tai muut elinkustannukset ovat ulosmittauksen jälkeen jäävään määrään nähden korkeat

2) keskeyttämiseen on erityinen syy (esimerkkeinä laissa on mainittu mm. silmälasien tai kodinkoneen hankinta)

Tällöin näitä vapaakuukausia voidaan myöntää enintään kolme vuodessa.

Samalla perusteella ei voida antaa sekä vapaakuukausia että rajoittaa ulosmittauksen määrää. Elatusavun perinnässä vapaakuukausia voidaan antaa ja ulosmittausta lykätä vain painavin perustein.

Hakemuksen voi tehdä vapaamuotoisesti, mutta ulosottovirastoilla on käytössä myös mallilomakkeita, jotka löytyvät tämän linkin takaa aivan sivun alaosasta: <https://oikeus.fi/ulosotto/fi/index/velallisenaulosotossa/palkanulosmittaus.html>. Vapaakuukausia ja ulosmittauksen rajoittamista voi myös hakea ulosoton sähköisen asiointipalvelun kautta.

Pitkäkestoinen ulosotto ja ulosoton toteama ulosmittauksen este aiheuttavat maksuhäiriömerkinnän luottotietorekisteriin. Ulosotosta menee tieto luottotietoyhtiölle, kun velallisen palkan, eläkkeen tai muun toistuvaistulon ulosmittaus tai sen sijaan tehty maksusuunnitelma on ollut voimassa viimeksi kuluneen kahden vuoden aikana yhteensä vähintään 18 kuukauden ajan. Mikäli ulosottomies toteaa esteen ulosmittaukselle (ei ulosmitattavaa tuloa eikä omaisuutta), menee tästä tieto luottotietoyhtiölle.

5.2 Velkatilanteen selvittäminen

Velkaantuminen ja varsinkin velkasummaan ja sen hoitamiseen liittyvä epätietoisuus voi olla ahdistavaa. Oma velkatilanne on kuitenkin hyvä selvittää, jotta voidaan kartoittaa vaihtoehdot sille, mitä veloille voi tehdä. Osa veloista voi myös olla vanhenemassa.

Velkojen määrän saa selville tilaamalla ns. saldolistat eri velkojilta. Velkasaldolistojen tilaamiseen tarvittavia lomakkeita ja apua niiden täyttämiseen saa yleensä vankiloiden sosiaalityötä tekevältä henkilöstöltä. Listan saa maksutta, jos sen tilaa velkajärjestelyä varten. Verottajalta saa tiedot verovelkoista ja oikeusrekisterikeskuksesta tiedot rikosoikeudellisista veloista (sakot, korvaukset). Muita velkoja voi selvittää ulosottovirastosta sekä perintätoimistoista. Ulosottoviraston asianosaistulosteesta näkyy koko ulosoton historia eli paitsi sillä hetkellä perittävänä olevat velat myös maksetut sekä velkojille palautetut velat. Palautetut velat voivat olla perintätoimistoilla, samoin kuin sellainen velka, joka ei ole vielä ulosotossa eikä siitä ole vielä maksuhäiriömerkintää. Saldolistaa tilatessa voi pyytää myös tiedon siitä, jos kyseisellä velkojalla ei ole mitään saatavia.

Lisäksi Suomen Asiakastieto Oy ja Bisnode Oy ylläpitävät valtakunnallisia luottotietorekistereitä, josta saa tiedot maksuhäiriömerkinnöistä, mistä ne ovat syntyneet ja kauanko ne ovat voimassa. Yksityishenkilöllä on oikeus saada kerran 12 kuukaudessa maksutta tiedot omista maksuhäiriömerkinnöistään (lakisääteinen tarkastusoikeus). Ohjeita tilaamiseen löytyy yritysten sivuilta:

lakisääteisen tarkastusoikeuden käyttämiseksi:
<https://www.asiakastieto.fi/web/fi/kuluttajille/tietoa-luottotiedoista/omien-tietojen-tarkastuspyynto>
ja
<https://finland.bisnode.fi/omien-luottotietojen-tarkistaminen/>

Velkasaldolistat on syytä käydä tarkasti läpi, sillä sama velka voi olla siellä useampaan kertaan. Velkojen kokonaismäärä ei siis ole sama asia kuin saldolistojen yhteenlaskettu summa. Useampaan kertaan esiintyvän velan tunnistaa siitä, että tuomioistuin, ratkaisunumero, ratkaisun antopäivä sekä velkoja ovat samat ja velan pääomasumma samansuuruinen.

1.1.2019 alkaen talous- ja velkaneuvonta on siirtynyt kunnilta valtion oikeusaputoimistoihin, joissa talous- ja velkaneuvonnan ammattilaiset auttavat selvittämään, miten velkoja voisi järjestellä.

Jos velkaa on alle 34 000 euroa ja velallisella syntyy riittävä maksuvara (eli kuukausittain pystyy lyhentämään velkaa riittävästi), voi olla mahdollista hakea Takuusäätiön takausta järjestelylunaan. Kyseessä on normaali pankkilaina, jossa Takuusäätiö toimii takaajana. Talous- ja velkaneuvonta auttaa arvioimaan, onko takauksen saaminen realistista. Lisätietoja löytyy Takuusäätiön nettisivuilta.

Toinen keino on yksityishenkilön velkajärjestely. Kyseessä on viimesijainen velkojen järjestelykeino. Se edellyttää pitkäjänteistä sitoutumista maksuohjelmaan, tiukkaa taloudenpitoa ja vakiintunutta elämäntilannetta.

Velkajärjestelylle voi olla esteitä. Yleensä näitä ovat:

*Velallinen on työikäinen ja työkykyinen, mutta maksukyvytön väliaikaisena pidettävän syyn vuoksi (esim. lyhyen aikaa kestänyt työttömyys tai lomautus, opiskelu tai sairausloma).

*Velallisella on huomattavasti lähiaikana syntyneitä kulutusluottoja ja velkaantumista voidaan pitää niin sanotusti kevytmielisenä.

*Velat ovat rikosperusteisia.

Esteistä huolimatta velkajärjestelyn myöntämiseen voi olla painavia syitä, joten tilanne kannattaa aina arvioida talous- ja velkaneuvojan kanssa. Tärkeää on, että velallinen on yrittänyt maksaa velkojaan tai selvittänyt mahdollisuuksiaan velkojen hoitoon (laissa puhutaan myötävaikutuksesta). Rikosperusteisten velkojen kohdalla oleellista on, että rikoksesta ja tuomiosta on kulunut aikaa, uutta velkaa ei ole syntynyt, velallinen on yrittänyt lyhentää velkojaan ja voi osoittaa muuttaneensa elämäntapaansa. Pitkää tuomiota suorittaneella muut kuin rikosperustaiset velat ovat saattaneet jo vanhentua.

Veloilla on erilaisia vanhentumisaikoja. Niihin vaikuttaa se, minkä tyyppisestä velasta on kyse tai missä perinnän vaiheessa velka on. Yleinen velkojen vanhenemisaika on kolme vuotta, ellei velasta ole haettu ulosottoperustetta. Ulosotossa olevan velan vanhenemisaika on viisi vuotta.

Velkoja voi kuitenkin katkaista vanhenemisajan, jolloin vanhenemisaika alkaa alusta. Katkaiseminen tarkoittaa sitä, että velkoja vapaamuotoisesti muistuttaa velallista velasta, panee vireille ulosottoasian, nostaa kanteen velan perimiseksi tai valvoo saatavaansa velkajärjestelyssä. Vanheneminen katkeaa myös silloin, kun velallinen maksaa velkaa tai sopii maksujärjestelystä.

Lopullisesti ulosotossa oleva velka vanhenee 15 vuoden kuluttua siitä, kun sille on annettu ulosottoperuste. Rikosoikeudellisten velkojen vanhenemisaika on kuitenkin 20 vuotta. Määräajan päätyttyä velallisen ei tarvitse enää maksaa velkaa, eikä sitä saa myöskään periä. Omaisuuden ulosmittaus pysyy kuitenkin voimassa, eli omaisuutta voidaan realisoida velan vanhentumisen jälkeenkin.

Jos velalle ei ole haettu ulosottoperustetta (=käräjäoikeuden päätöstä), sen lopullinen vanhenemisaika on 20 vuotta. Perintätoimistojen perimät velat, joilla ei ole ulosottoperustetta, voi ollakin kannattavaa pyytää siirtämään ulosottoon. Kuluttajasaatavaa perittäessä velallisella on oikeus pyytää perinnän keskeyttämistä ja asian siirtämistä oikeudelliseen perintään eli ulosottoon. Kuluttajasaatavalla tarkoitetaan kulutushyödykkeen luovuttamista tai luoton antamista kuluttajalle. Velallisen on tehtävä

pyyntö kirjallisesti (myös sähköposti käy) ja siinä voi viitata lakiin saatavien perinnästä (4 §). Jos perintäyhtiö ei siirrä velkaa ulosottoon, se ei kuitenkaan saa periä enää kuluja velkomisesta.

Erityinen vanhenemisaika (verot, elatusapu, julkisoikeudelliset maksut) on viisi vuotta ja sitä ei voi katkaista. Velat vanhenevat siis viiden vuoden kuluttua seuraavan vuoden alussa siitä päivästä lukien, jolloin maksu on määrätty tai maksuunpantu. Sakkorangaistus vanhenee viiden vuoden kuluttua siitä päivästä, jolloin lainvoimainen tuomio sakkorangaistuksesta annettiin. Tuomioistuimen määräämä sakko vanhenee vain, jos siitä ei ole määrätty muuntorangaistusta.

5.3 Velkojen lyhentäminen vankeusaikana

Vaikka velkojen järjestely ei vielä vankeusaikana onnistuisikaan, silloin voidaan luoda pohjaa velkajärjestelyn mahdollisuudelle. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että uutta velkaa ei synny ja vanhoja velkoja yritetään maksaa pois. Velkaa kasvattavat sopimukset, kuten liikennevakuutukset jo eteenpäin luovutetuista ajoneuvoista, kannattaa irtisanoa. Tärkeää on myös kuluva aika: elämänmuutoksella sekä maksuhalukkuuden osoittamisella voi vaikuttaa esimerkiksi velkajärjestelyyn pääsyyn myöhemmässä vaiheessa.

Maksujärjestelyjen tekeminen edellyttää yleensä vakiintuneita tuloja, joista velallinen voi maksaa kuukausittaisia suorituksia. Avolaitoksessa palkkaa voi saada vain vankilan ulkopuolisista töistä ja nämäkin voivat olla epäsäännöllisiä. Jos selkeää maksusuunnitelmaa ei pystytä tekemään, ulosottoviranomaisen ja muiden velkojen kanssa voi neuvotella vapaaehtoisista suorituksista.

Vankeusrangaistus huomioidaan lapsen elatuskykyyn vaikuttavana seikkana. Vaikka vankilassa olevan elatusvelvollisen vanhemman yleiset elinkustannukset katsotaan vähäisiksi, ovat mahdollisuudet osallistua ansiotyöhön rajoitetut.

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76043/omju_2007_2_elatusapuohje_suomi_87s.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Pientenkin velkojen maksaminen kertoo velkojille ja ulosottoviranomaiselle maksuhalukkuudesta. Pienillä veloilla voi myös olla suhteellisesti suuret korot tai suuret vaikutukset vapautumisen jälkeiseen elämään (esimerkiksi vuokratästit).

Maksutonta velkaneuvontaa järjestävät seurakunnat, eri järjestöt sekä valtion oikeusaputoimistot, jotka auttavat sinua velkatilanteen selvittämisessä (ml. neuvottelu velkojen kanssa), kertovat tukipalveluista ja velkojen järjestelymahdollisuuksista sekä auttavat käräjäoikeudelle tehtävän velkajärjestelyhakemuksen laatimisessa.

https://oikeus.fi/oikeusapu/fi/index/talous_ja_velkaneuvonta.html

Järjestöpohjaista velkaneuvontaa tarjoaa mm. Takuu-Säätiö <https://www.takuusaatio.fi/>, jolla on maksuton neuvontapuhelin eli Velkalinja yksityishenkilöille (puh. 0800 9 8009) http://www.takuusaatio.fi/hae_apua/velkalinja/ sekä chat-palvelu.

6. Toiminnot vankilassa

Vangeille järjestetään työaikana työ-, koulutus- ja muuta toimintaa. Toiminnot vaihtelevat laitoksittain. Työn tekemisen tavoitteena on antaa vangille mahdollisuus ylläpitää ammattitaitoaan ja

työkykyään. Näin vangilla on paremmat mahdollisuudet sijoittua työelämään vapauduttuaan. Vankilan järjestämä koulutus voi olla perus- tai ammatillista koulutusta. Lisäksi on ohjaavaa tai valmentavaa koulutusta.

Tietyin edellytyksin avolaitosvangilla voi olla mahdollisuus opiskella päivisin myös laitoksen ulkopuolella olevassa oppilaitoksessa tai käydä siviilityössä. Vankila selvittää siviilityöpaikan soveltuvuuden vankeusaikaiseksi työpaikaksi. Siviilityöluvan myöntää vankilan työjärjestyksen mukaan joko vankilan johtaja, toiminnosta vastaava apulaisjohtaja tai rikosseuraamusesimies. Joissakin tapauksissa kuten elinkautista tuomiota suorittavien siviilityöluvasta päätetään Risen keskushallintoyksikössä.

Vankiloiden psykososiaalinen kuntoutus pitää sisällään ryhmämuotoista vangin elämänhallintaa edistävää toimintaa sekä kuntoutumista tukevaa yksilötyötä. Psykososiaalinen ohjelmatoiminta sisältää päihdekuntoutusta, muuta sosiaalista kuntoutusta sekä uusintarikollisuutta ehkäiseviä toimintaohjelmia. Tavoitteena voi olla yksinkertaisesti arjen taitojen tai sosiaalisten taitojen kehittäminen sekä toiminta- ja ajattelutapojen muuttaminen.

Vankiloiden päihdetyö jakaantuu päihdehoitoon, päihdekuntoutukseen ja päihdevalvontaan. Päihdehoito käsittää muun muassa päihdearvion, vieroitus- ja katkaisuhoidon, päihdepsykiatrisen hoidon sekä opioidiriippuvaisten korvaus- ja ylläpito-hoidon. Päihdekuntoutus käsittää kuntouttavan toiminnan, jota toteutetaan yksilötyönä sekä erilaisina päihdeohjelmoina (motivointiohjelmat, ryhmätoiminta, yhteisöhoito). Monissa vankiloissa on myös itsehoitoryhmiä, kuten AA- ja NA-ryhmiä. Lisätietoja Rikosseuraamuslaitoksessa toteutettavista päihdeohjelmista saa Risen sivuilta:

<https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoiminta-paihdetyo.html>

Vankiloissa toimii myös päihdekuntoutusta tukevia sopimusosastoja, joita kutsutaan usein päihdeetämisosastoiksi. Sopimusosastoja on erilaisia: minimissään niillä tarjotaan päihdeetämis-ympäristö valvonnan kautta, parhaimmillaan niillä toteutetaan strukturoituja kuntoutusohjelmia.

Vanki, jolla on päihdeongelma tai jolla arvioidaan olevan erityisiä vaikeuksia selviytyä vapaudessa, voidaan myös sijoittaa määräajaksi vankilan ulkopuoliseen laitokseen, jossa hän osallistuu päihdehuoltoon tai muuhun selviytymismahdollisuuksia parantavaan toimintaan (vankeuslaki, 8 luku 9 §). Käytännössä pääsy ulkopuoliseen kuntoutukseen riippuu paitsi vangin kuntoutustarpeen ja motivaation, luotettavuuden ja turvallisuusnäkökohtien arvioinnista, myös Rikosseuraamuslaitoksen määrärahoista.

7. Poistumisluvat eli ”lomat”

Vankeuslain nojalla vangilla on mahdollisuus hakea poistumislupaa eli mahdollisuutta lyhyeksi aikaa poistua vankilasta. Puhekielessä puhutaan usein ”lomasta”. Poistumisluvan tarkoitus on tukea vangin yhteyksien säilymistä ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä vähentää vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja. Mahdollisuus hakea poistumislupaa määräytyy joko rangaistuksen pituuden tai erityisen syyn perusteella. (Vankeuslaki, 14 luku).

Poistumisluvan kesto vaihtelee tapauskohtaisesti. Kun niin sanottu l-aika eli ”loma-oikeus” alkaa, voidaan kahden kuukauden jakson sisällä myöntää yhteensä korkeintaan kolme vuorokautta poistumislupaa. Poistumislupa voi siis olla tietty määrä tunteja tai vuorokausia. Matka-aikaa vankilasta oleskelupaikkakunnalle ja takaisin ei lasketa loman keston. Poistumislupa annetaan kirjallisena ja siinä mainitaan luvan ehdot ja mahdolliset seuraamukset niiden rikkomisesta.

Vanki vastaa pääasiassa itse poistumislupamatkojen kustannuksista. Joitakin poikkeuksia voi olla erityistapauksissa – esimerkiksi saatettu poistuminen, hautajaisiin osallistuminen, rangaistusajan suunnitelman mukainen matka tai vangin varattomuus. Joissakin vankiloissa voidaan maksaa poistumislupamatka vankilan varoista esimerkiksi kerran puolella vuodessa.

Poistumislupakustannuksiin voi myös hakea toimeentulotukea.

Poistumisluvan myöntäminen rangaistuksen pituuden perusteella: Poistumislupa voidaan myöntää, kun rangaistuksesta on suoritettu vähintään 2/3. Lyhyen tuomion kohdalla aikaraja on kuitenkin vähintään kaksi kuukautta. Elinkautisvangin kohdalla kaksi kolmasosaa lasketaan ikään kuin tuomio olisi 12 vuotta ja alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen tuomitun kohdalla 10 vuotta.

Poistumislupa voidaan myöntää, jos arvioidaan, että se tukee rangaistusajan suunnitelman toteutumista, vangin arvioidaan noudattavan poistumisluvan ehtoja ja vanki sitoutuu päihitteettömyyden sekä muiden luvan ehtojen noudattamisen kannalta tarpeelliseen valvontaan.

Tärkeä syy -luvat. Vangin on mahdollista saada poistumislupa tärkeästä syystä tai laitoksen ulkopuoliseen tilaisuuteen osallistumiseksi myös ennen kuin 2/3 rangaistuksesta on suoritettu. Tällöin edellytyksenä on, että vangin voidaan arvioida noudattavan poistumisluvan ehtoja, hän sitoutuu päihitteettömyyden valvontaan ja luvan myöntäminen on tärkeää vangin perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon taikka työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta syystä. Jos lupaehtojen noudattamista ei pidetä riittävän todennäköisenä, poistumislupa voidaan myöntää saatettuna. Saatettuna poistumislupa voidaan myöntää enintään puoleksi vuorokaudeksi.

Vanki voi myös saada poistumisluvan tarpeellisen valvonnan alaisena erittäin tärkeästä syystä (esimerkiksi vakavasti sairaana olevan läheisen tapaaminen tai hautaan saattaminen, tai muu vastaava erittäin tärkeä syy). Lupa voidaan kuitenkin evätä, jos se on tarpeen karkaamisen, vapauttamisyrityksen tai uuden rikoksen estämiseksi taikka muusta vastaavasta painavasta syystä.

8. Asteittainen vapautuminen

Vankeuslaki mahdollistaa vangin suunnitelmallisen vapautumisen. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioon voidaan sisällyttää rangaistuksenaikaista kuntoutusta, tuomittu voi edetä suljetusta vankilasta avolaitokseen ja/tai hän voi tuomion loppuvaiheessa päästä valvottuun koevapauteen ennen vapautumistaan. Näiden erilaisten keinojen kautta pyritään helpottamaan paluuta yhteiskuntaan.

Näiden vaihtoehtojen rinnalle on tullut myös vankilassa toimivia vapauttamisyksiköitä/-osastoja. Näitä toimii tällä hetkellä Kuopion ja Oulun vankiloissa. Kolmannen sektorin kanssa ollut myös kokeiluja vapauteen valmennuspalveluista. Tampereella Silta-Valmennusyhdistyksen palvelu on yhdistynyt päihdekuntoutuspalveluun, jossa voi suorittaa lisäksi myös valvotun koevapauden tai olla rangaistusaikaisessa kuntoutuksessa. Helsingissä toimii 2012-2013 vapautuvien asumis- ja valmennuspalvelu (Tuvat) hoitokoti Sillanpirtin, Rikosseuraamuslaitoksen, Helsingin vankilan ja Kriminaalihuollon tukisäätiön (Krits) yhteistyönä. Yksiköiden/osastojen tarkoituksena on tarjota rangaistuksen loppuvaiheessa vangille mahdollisuus hiukan vapaammassa olosuhteissa valmistella vapautumista.

Lisätietoja vapautumiseen liittyvien asioiden hoitoon Kriminaalihuollon tukisäätiön sivuilta <https://www.krits.fi/tietoa/vapautuminen/>

8.1 Avovankila

Avovankiloita toimii kullakin rikosseuraamusalueella sekä omina yksikköinään että suljettujen vankiloiden yhteydessä olevina avo-osastoina.

Avolaitokseen pääsyyn otetaan pääsääntöisesti kantaa rangaistusajan suunnitelmassa. Vankeusrangaistusta suljetussa vankilassa suorittava voi kirjallisesti hakea pääsyä suorittamaan rangaistustaan avovankilaan. Hakukaavakkeita ja niiden täyttöön tarvittavia tietoja voi kysyä vankilan työntekijältä, esimerkiksi rikosseuraamusesimieheltä tai sosiaalityöntekijältä. Hakija voi täyttää hakemukseen kolme vaihtoehtoista avolaitosta.

Avolaitokseen sijoittaminen edellyttää, että vanki suorittaa varsinaista vankeusrangaistusta, ei siis ole tutkintavankeudessa. Vankila tekee asiasta kirjallisen päätöksen. Tuomiota voi päästä jossain tapauksessa suorittamaan suoraan avovankilaan, jos tuomio on korkeintaan kahden vuoden mittainen.

Avovankilassa käytetään omia vaatteita ja osallistutaan päivittäin työ-, opiskelu- tai muuhun ryhmätoimintaan. Palkkauksesta kerrotaan vangin taloutta koskevassa luvussa. Avovankiloissa asutaan selleissä, mutta olot ovat nimensä mukaisesti avoimemmat ja liikkuminen vankilan alueella vapaampaa esimerkiksi ulkoilun tai vapaa-ajanvieton suhteen. Vangeilla on mahdollisuus esimerkiksi valmistaa aterioita ja asioida kaupassa rajattuina aikoina. Usein vangit ovat viikonloppuisin vastuussa oman ruokailunsa järjestämisestä ja saavat sitä varten ruokakorvauksen.

Vankila-alueelta ei saa poistua ilman hyväksyttävää syytä. Päihteettömyyttä valvotaan. Mikäli avovankilassa rikkoo sääntöjä, siitä seuraa merkintä rikkeestä ja kurinpitörangaistus, tai vanki voidaan siirtää takaisin suljettuun vankilaan. Vankeuslaissa ei ole säädetty mitään mahdollisuudesta

päästä uudelleen avolaitokseen, mutta vanki voi hakea siirtoa. Jos tuomiota on enää vähän jäljellä, voi pääsy avolaitokseen kuitenkin olla epätodennäköistä.

Läheisten tapaamisten ja yhteydenpidon kannalta avovankiloiden käytännöt eroavat suljetuista vankiloista, mutta niissäkin on laitospohjaisia eroja. Vangit saavat haltuunsa oman matkapuhelimen, jossa ei ole internetyhteyttä. Puhelimen hallussapitoajat voivat vaihdella vankiloittain.

Yleisesti tapaamisajat ovat pidemmät kuin suljetussa vankilassa, mutta tapaamiskäytännöissä ja ajoissa on suurta vaihtelua eri laitosten välillä. Tarkempaa tietoa löytyy <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/vankilat.html>.

Avovankilan tapaamisissa voi oleskella vapaasti tapaamisalueella, useimmiten sisätiloissa sekä rajoitetulla ulkoilualueella. Vankien asuinolosuhteissa ei kuitenkaan ole sallittua vierailulla. Valvottujen tapaamisten aikana sallittujen vierailijoiden määrää vierailukertaa kohden on saatettu rajoittaa. Vangin ja tapaajan on sallittua koskettaa toisiaan tapaamisaikoina. Mikäli vangeille tuodaan tapaamisten yhteydessä tavaraa tai ruokatarvikkeita, ne tarkastetaan ennen vastaanottajalle luovuttamista.

Avovankiloissa vanki voi hakea valvomattonta perhetapaamista kuten suljetuissa vankiloissakin. Perhetapaamisten kestot vaihtelevat muutamasta tunnista useampaan vuorokauteen ja ne anotaan aina kirjallisesti.

Perhetapaamistilat avovankiloissa ovat yleensä erillisiä huoneita tai huoneistoja, joissa läheisten kanssa on mahdollista viettää aikaa ja valmistaa esimerkiksi syötävää. Se mitä valvomattomiin tapaamisiin saa viedä (esimerkiksi ruokatarvikkeet) vaihtelee vankiloittain.

Vankiloista, joissa ei ole erillistä perhetapaamistilaa, voidaan myöntää tärkeä syy -poistumislupa pääsääntöisesti kerran kuussa perhetapaamista varten. Tapaamisen kestoon huomioidaan tapaamisajan lisäksi kohtuullinen määrä matka-aikaa, joka pitää kuitenkin muistaa merkitä näkyviin hakemukseen.

Valvottuihin ja valvomattomiin tapaamisiin mentäessä vieraan/vieraiden pitää ilmoittautua ja hänen tavaransa tai vangille tuotavat tavarat tarkastetaan. Tapaajan on usein jätettävä puhelimensa valvottuun tilaan tai kaappiin ennen tapaamisalueelle menoa. Valvomattomien tapaamisten aikana vangin ja/tai tapaajan on ilmoitauduttava pyydettyä. Mikäli perhetapaaminen kestää pidempään, vanki pääsääntöisesti osallistuu päivisin arkena normaaliin päivätoimintaansa. Joissain tapauksissa hän voi käyttää kertyneitä ”sellilomapäiviä”. Vangille, joka on osallistunut toimintaan säännöllisesti vähintään kuuden kuukauden ajan, voidaan myöntää vapautusta osallistumisvelvollisuudesta kaksi arkipäivää kultakin osallistumiskuukaudelta (Vankeuslaki 8 luku 13 §).

LIITE: Muutoksenhaku

Vankeuslain 20 luvussa (1 §) säädetään Rikosseuraamuslaitoksen tekemistä päätöksistä, joista voi hakea muutosta (oikaisuvaatimus) ja valittaa. Nämä ovat päätöksiä, joissa puututaan vangin perusoikeuksiin tai joilla vangin oikeuksia rajoitetaan. Oikaisuvaatimus toimitetaan joko suoraan aluejohtajalle tai se voidaan toimittaa myös vankilan johtajalle. Aluejohtaja ratkaisee asian ja siitä on mahdollista valittaa hallinto-oikeuteen.

Vankeuslain haetaan mukaiset valituskelpoiset päätökset, joihin muutosta rikosseuraamusalueen aluejohtajalta:

- täytäntöönpanon lykkääminen terveydellisistä syistä (vankeuslaki 2 luku 3 §), täytäntöönpanon lykkääminen muista syistä (2 luku 4 §) ja lykkäyksen peruuttaminen (2 luku 6 §)
- maksuajan myöntäminen sakon maksamiselle (2 luku 7 §)
- matkakustannusten korvaaminen vankilaan saapuessa ja vapautuessa (4 luku 3 § 1 ja 2 momentit)
- erillään asuminen omasta pyynnöstä (5 luku 3 §)
- varmuusosastolle sijoittamisen jatkaminen (5 luku 7 §)
- avolaitoksesta suljettuun vankilaan siirtäminen (6 luku 2 § 1 momentti)
- omien vaatteiden käytön epääminen (7 luku 2 § 3 momentti)
- perusruokavaliosta poikkeaminen (7 luku 5 § 2 momentti)
- osallistumisvelvollisuudesta vapauttaminen (8 luku 2 § 2 momentti) ja osallistumisvelvollisuudesta vapauttaminen määrääjäksi (8 luku 13 §)
- lupa siviilityöhön (8 luku 6 §) ja lupa osallistua toimintaan vankilan ulkopuolella – opintolupa ja sijoitus ulkopuoliseen laitokseen (8 luku 9 § 1 ja 2 momentit), luvan tai sijoituksen peruuttaminen (8 luku 11 §)
- omaisuuden hallussapidon epääminen (9 luku 1 §), rahan käyttö (9 luku 4 § 1,2 ja 4 momentit), ylläpito- ja ruokakustannusten periminen (9 luku 7 ja 8 §:t) ja toiminta- ja käyttörahan suorittamatta jättäminen (9 luku 8 §)
- lupa päästä tilapäiseen hoitoon ja tutkimukseen vankilan ulkopuolelle (10 luku 2 §) ja vankilasta vapauttaminen hoitoa varten (10 luku 3 §)
- kirjeen tai postilähetyksen pidättäminen (12 luku 5 §)
- tapaamiskielto (13 luku 10 §)
- poistumislupa erittäin tärkeästä syystä (14 luku 5 §) ja tällaisen luvan peruuttaminen (14 luku 9 §)
- poistumislupamatkan kustannusten korvaaminen - perusteena erittäin tärkeä syy tai lupa poistua saatettuna tai matkakustannukset voitaisiin maksaa valtion varoista mm. vangin varattomuuden takia (14 luku 10 §)
- varoitus, oikeuksien menetys tai yksinäisyysrangaistus (15 luku 4 §)
- tarkkailuun sijoittaminen (18 luku 3 §), eristämistarkkailu (18 luku 4 §) ja erillään pitäminen (18 luku 5 §)
- **vangin tapaaja** saa vaatia oikaisua ja valittaa päätöksestä, joka koskee **tapaamiskieltoa** (13 luku 10 §)
- **vangille kirjeen lähettänyt tai vangin lähettämän kirjeen vastaanottaja** saa vaatia oikaisua ja valittaa päätöksestä, joka koskee kirjeen tai postilähetyksen pidättämistä (12 luku 5 §)

- **muu vankeuslain nojalla tehty ratkaisu, jollei muutoksenhakua ole kielletty (vankeuslaki 20 luku 2 §, kts. alla muutoksenhakukiellon alaiset asiat)**

Valvottua koevapautta koskevassa laissa (40 §) määritellään, mistä koevapautta koskevissa asioissa on mahdollista hakea muutosta. Näitä ovat:

- vangin hakemuskoevapauteen (11 §)
- tilapäinen lupa olla noudattamatta rangaistusajan suunnitelmaan sisältyvää velvollisuutta (21 §)
- varoitus (26 §)
- valvotun koevapauden peruuttaminen (25 ja 26 §:t)
- rangaistusajaksi lukeminen (28 §)
- matkakustannusten korvaaminen (33 §)

Rangaistusaikaa koskevat päätökset (vankeuslaki 3 luku 7 a §) ovat sellaisia, joihin haetaan muutosta **Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanojohtajalta**. Oikaisuvaatimus toimitetaan täytäntöönpanojohtajalle tai vankilan johtajalle. Päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön tekemät päätökset, joihin haetaan muutosta suoraan hallinto-oikeudelta:

- ehdonalaisen vapauttamisen lykkääminen (rikoslaki 2 c luku 9 §)
- varmuusosastolle sijoittaminen (vankeuslaki 5 luku 6 §)
- päätökset, jotka on tehnyt Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö, aluejohtaja tai täytäntöönpanojohtaja pidätystoimivaltansa nojalla (vankeuslaki 20 luku 3 §)

Suuri osa hallinto-oikeuden päätöksistä on maksullisia, jolloin niistä peritään **oikeudenkäyntimaksu**. Oikeudenkäyntimaksua ei kuitenkaan peritä esimerkiksi useimmissa yksityishenkilön vireille panemissa sosiaali- ja terveyspalveluja koskevissa asioissa eikä perustoimeentuloa koskevissa valituksissa. Erityisesti vankeus- ja tutkintavankeuslain alaisista asioista valittaessa **kannattaa tarkistaa maksullisuus etukäteen** hallinto-oikeuden kirjaamosta.

MUUTOKSENHAKUKIELLON ALAISET ASIAT VANKEUSLAISSA

Vankeuslain 20 luvussa (2 §) on säädetty asioista, joihin ei voi hakea muutosta. Nämä ovat päätöksiä tai viranomaistoimia, jotka perustuvat harkintaan (tarkoituksenmukaisuusharkinta). Näitä asioita ovat:

- ilmoittautumisajankohta ja -vankila (2 luku 1 §)
- rangaistusajan suunnitelma (4 luku 6 §)
- saattajan matkakulujen korvaaminen (4 luku 3 § 3 momentti)
- vankilaan sijoittaminen (4 luku 8 ja 9 §:t)
- osastolle (5 luku 1 ja 2 §:t) ja sopimusosastolle sijoittaminen (5 luku 4 §)
- siirto suljetusta laitoksesta avolaitokseen (6 luku 1 §), suljetusta laitoksesta toiseen suljettuun tai avolaitoksesta toiseen avolaitokseen (6 luku 3 §), vangin siirtäminen lyhyeksi ajaksi toiseen vankilaan (6 luku 3a §)
- vangin päästäminen muun viranomaisen kuin tuomioistuimen kuultavaksi (6 luku 5 §)
- omien vaatteiden käytön rajoittaminen (7 luku 2 § 2 momentti)

- toimintaan sijoittaminen (8 luku 4 §), lupa omaan työhön (8 luku 7 §) tai lupa osallistua valvottuun ulkopuoliseen toimintaan (8 luku 9 § 3 momentti)
- rahan käyttö (9 luku 4 § 3 momentti)
- kirjeen, muun postilähetyksen tai viestin lukeminen ja jäljennöksen ottaminen (12 luku 2 §) - puhelun kuunteleminen ja tallentaminen (12 luku 7 §)
- lupa matkapuhelimen käyttöön (12 luku 6 a §), lupa sähköpostin käyttöön (12 luku 9 §) ja internetin käyttöön (12 luku 9 a §)
- tapaamiset: valvottoman tapaaminen (13 luku 4 §), lapsitapaaminen (13 luku 5 §), vankien välinen valvottu tapaaminen (13 luku 7 §) ja yhteydenpito videoyhteyden välityksellä (13 luku 13 §) sekä tavaroiden vastaanottaminen tapaamisen yhteydessä (13 luku 12 §)
- poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella (14 luku 2 §), poistumislupa-ajankohdan aikaistaminen (14 luku 3 § 3 momentti), poistumislupa tärkeästä syystä (14 luku 4 §) ja poistumislupa saatettuna (14 luku 6 §) ja tällaisten lupien peruuttaminen (14 luku 9 §)

Näihin asioihin ei voi hakea muutosta oikaisuvaatimuksella eikä valituksella. Kielteisestä päätöksestä kannattaa ensisijaisesti keskustella päätöksentekijän kanssa. Mikäli asia ei ratkea keskustelun kautta, on mahdollista tehdä kantelu. **Kantelun voi tehdä rikosseuraamusalueen johtajalle, Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön tai eduskunnan oikeusasiamiehelle.**

OHJEITA VALITUKSEN/KANTELUN TEKEMISEEN

Valituksessa/kantelussa on mainittava:

- kenen tai minkä viranomaisen menettelyä valittaja/kantelija arvostele
- mitä menettelyä tai päätöstä valittaja/kantelija pitää lainvastaisena
- miksi menettely tai päätös on valittajan/kantelijan mielestä lainvastainen tai virheellinen
- onko asia vireillä jossakin muualla

Valitukseen tai kanteluun on hyvä liittää kopiot asiaa koskevista päätöksistä ja muista asiakirjoista sekä mahdollinen valtakirja.

Valituksesta/kantelusta tulee käydä ilmi valittajan/kantelijan nimi ja osoite sekä mielellään puhelinnumero ja mahdollinen sähköpostiosoite.

Terveystenhoitoonsa tai kohteluunsa vankilaterveydenhuollossa tyytymätön vanki voi tehdä kirjallisen muistutuksen Vankiterveydenhuollon yksikön johtajalle. Ennen muistutuksen tekemistä on tärkeää keskustella lääkärin tai sairaanhoitajan kanssa ja selvittää asiaa. Muistutukseen vastataan noin kuukauden kuluessa kirjallisesti ja vastauksessa on käytävä ilmi, miten asia on hoitopaikassa selvitetty ja millaisiin jatkotoimiin se on mahdollisesti johtanut. Muistutukseen liittyvissä asioissa ohjausta ja neuvontaa antaa Vankiterveydenhuollon yksikön potilasasiamies.

Jos on tyytymätön muistutusvastaukseen, voi tehdä kantelun. **Kanteluviranomaiset terveydenhuollon asioissa ovat Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, Valvira ja eduskunnan oikeusasiamies.** Valviralle (terveydenhuollon lupa- ja valvontaviranomainen) kantelu tehdään silloin, kun epäillään hoitovirheen aiheuttaneen potilaan menehtymisen tai vaikean pysyvän vammautumisen. Tarvittaessa valvontaviranomaiset siirtävät kantelut sovitun työnjaon mukaisesti käsiteltäväksi oikeassa paikassa. Siirrosta ilmoitetaan kantelijalle.

Muistutus ja kantelu terveydenhuollosta

Muistutukseen kannattaa kirjoittaa mahdollisimman selkeä kuvaus asiasta (hoidosta tai kohtelusta, johon on tyytymätön) ja mainita hoitopaikka, ajankohta ja hoitoon osallistuneet ammattihenkilöt (nimet ja/tai asema), joita muistutus koskee. Vankiterveydenhuollon muistutuslomake löytyy täältä, https://storage.googleapis.com/thl-production/2017/09/muistutuslomake_vth.pdf.

Kantelusta tulee käydä ilmi se laitos tai ammattihenkilö, jonka toimintaan kantelija on tyytymätön, sekä ne perusteet, joiden takia hoito tai menettely on koettu epäasianmukaisena. Myös kantelijan nimi, osoite ja muut mahdolliset yhteystiedot tulee mainita selvästi. Kantelun tutkiminen on maksutonta ja se käsitellään puolueettomasti. Aluehallintovirasto antaa kanteluun kirjallisen päätöksen.

Yhteystietoja

Rikosseuraamuslaitos

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskus, aluejohtaja, PL 6, 00581 Helsinki, puh. 029 56 81100/keskus

Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskus, aluejohtaja, Rautatienkatu 10, 33100 Tampere, puh. 029 56 83700/keskus

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskus, aluejohtaja, PL 273, 70101 Kuopio, puh. 029 56 87000/keskus

Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanoyksikkö, johtaja, PL 50, 20251 Turku, puhelin 029 568 1000/keskus

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö, Oikeudelliset asiat, Lintulahdenkuja 5, 00530 Helsinki, puhelinvaihte 029 56 88500

Vankiterveydenhuolto

Vankiterveydenhuollon yksikkö, johtaja, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos/VTH, PL 30, 00271 Helsinki

Potilasasiamies, Vankisairaala, puh. 029 52 45699

Pohjois-Suomen aluehallintovirasto, PL 293, 90101 Oulu, puhelinvaihte 0295 017 500

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia, 00102 Eduskunta, neuvontalakimieheltä voi saada neuvontaa kantelun tekemiseen, neuvontalakimies puh. (09) 4321 (eduskunnan vaihte). Oikeusasiamiehen sivuilta on saatavissa valmis kantelukaavake, jonka esimerkiksi omainen voi täyttää. <http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/ea/kantelu/index.htm>

Päivä kerrallaan – opas läheiselle ja rangaistusta suorittavalle

LIITE: valtakirja, malli

Lisää malleja osoitteessa <https://www.lakiopas.com/asiakirjamallit/>

VALTAKIRJA
pankkiasiointia varten

Valtuutan Matti Meikäläisen (081178-0000) maksamaan laskujani sekä nostamaan käteistä Joensuun Seudun Osuuspankissa olevalta tililtäni 577005-0000000.

Joensuussa 2.4.2020

Maija Meikäläinen (allekirjoitus)

Maija Meikäläinen, 120679-0000
Mäkitie 98
80100 Joensuu

LIITE: Oikeus tarkistaa itseä koskevat tiedot

EU:n tietosuoja-asetuksen perusteella jokaisella on oikeus muun muassa saada tietoja itseään koskevien henkilötietojen käsittelystä, saada pääsy tietoihin, oikaista tietoja ja poistaa tietoja. Kaikkia oikeuksia ei voi käyttää kaikissa tilanteissa. Tilanteeseen vaikuttaa esimerkiksi se, millä perusteella henkilötietojasi käytetään. Esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuustietorekisterin tiedot ovat salassa pidettäviä eikä niitä anneta.

Erilaisia rekistereitä pitävät viranomaiset (esim. potilasrekisteri) ja järjestöt. Rekisterinpitäjällä tarkoitetaan sitä tahoa, joka kerää esimerkiksi asiointitilanteessa asiakkaan henkilötietoja tiettyä käyttötarkoitusta varten.

Henkilötieto on tieto, josta sinut voidaan tunnistaa.

Jos haluat esimerkiksi itseäsi koskevia potilastietoja, esitä tarkastuspyyntö **suoraan rekisterinpitäjälle**, esimerkiksi vankilan poliklinikalle.

Kerro **kirjallisessa** pyynnössä

- mitkä tiedot haluat tarkastaa
- haluatko tarkastaa kaikki tietosi vai tiedot tietyltä ajanjaksolta
- missä muodossa haluat tiedot
- nimesi
- yhteystietosi (esimerkiksi sähköpostiosoite tai puhelinnumero).

Rekisterinpitäjän täytyy vastata sinulle **yhden kuukauden kuluessa**. Jos pyyntöjä on monta tai ne ovat monimutkaisia, rekisterinpitäjä voi ilmoittaa vastauksessaan, että se tarvitsee niiden käsittelyyn enemmän aikaa. Jos rekisterinpitäjä ilmoittaa tarvitsevänsä lisää käsittelyaikaa, määräaika on **kolmen kuukauden kuluttua** alkuperäisestä pyynnöstäsi. Odota rauhassa vastausta. Ilmoitus pidemmästä käsittelyajasta ei vielä tarkoita, että rekisterinpitäjä kieltäytyy antamasta tietojasi.

Rekisterinpitäjän on toimitettava sinulle **jäljennös** sinua koskevista henkilötiedoista, joita se käsittelee. Jäljennös on lähtökohtaisesti maksuton. Jos pyydät useampia jäljennöksiä, rekisterinpitäjä voi periä niistä maksun, joka kattaa toimenpiteen kustannukset.

Jos rekisterinpitäjä kieltäytyy antamasta tietojasi, sen täytyy kertoa sinulle kieltäytymisen syyt. Kieltäytymisen on aina perustuttava lakiin. Jos kieltäytymiselle ei mielestäsi ole perusteita, voit tarvittaessa [ottaa yhteyttä tietosuojavaltuutettuun](#).

Lisätietoja tietosuojavaltuutetun nettisivuilta:

<https://tietosuoja.fi/tunne-oikeutesi>

Tietoa henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksella:

<https://rikosseuraamus.fi/fi/index/yhteystiedot/tietosuoja/tietosuojaoikeudet.html>